

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

SVĚTOVÁ FANTASY PRO DĚTI MLADŠÍHO ŠKOLNÍHO VĚKU

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Simona Ježková

Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Vedoucí práce: Mgr. Vladimíra Brčáková

Plzeň 2020

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 31. března 2020

.....

vlastnoruční podpis

Touto cestou bych ráda poděkovala paní Mgr. Vladimíře Brčákové. Vážím si jejího času a cenných rad a děkuji za trpělivost a ochotu při vedení mé diplomové práce.

Rovněž chci poděkovat zaměstnancům ZŠ a MŠ Milhostov, kteří mi umožnili realizovat didaktickou interpretaci a následně ji se mnou reflektovali.

Poděkování dlužím i mému příteli, rodině a přátelům, kteří mě podporovali.

Originál zadání práce

Obsah

Úvod	7
Teoretická část	8
1 Fantasy	8
1.1 Fantastická literatura x fantasy jako literární žánr	8
1.2 Historie	10
1.3 Chronotop	11
1.4 Postavy	12
1.5 Žánrové varianty	15
1.6 Kategorie fantasy	16
2 Rysy fantasy literatury v kontextu vybraných titulů	17
2.1 John Ronald Reuel Tolkien	17
2.1.1 Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky	18
2.2 Lyman Frank Baum	23
2.2.1 Čaroděj ze země Oz	23
2.3 Holly Black a Tony DiTerlizzi	28
2.3.1 Kronika rodu Spiderwicků	29
2.4 Clive Staples Lewis	35
2.4.1 Letopisy Narnie	35
2.5 Joanne K. Rowling	47
2.5.1 Harry Potter a Kámen mudrců	47
3 Literární výchova na 1. stupni ZŠ	54
3.1 Český jazyk a literatura podle RVP ZV	54
3.2 Komunikační pojetí literární výchovy	54
3.3 Expresivní pojetí literární výchovy	56
3.4 Čtenář v mladším školním věku	56
3.5 Aktivizační metody a pomůcky v literární výchově	59
4 Didaktické otázky k žánru fantasy	62
Aplikační část	66
5 Výzkum čítanek	66
5.1 Výběr textových úryvků	66
5.2 Cíle výzkumného šetření a stanovení hypotéz	66
5.3 Světová fantasy ve vybraných čítankách	67

5.3.1	FRAUS	67
5.3.2	SPN.....	68
5.3.3	NOVÁ ŠKOLA, s.r.o.	69
5.3.4	ALTER	70
5.3.5	PRODOS	70
5.4	Výsledky výzkumného šetření	72
6	Didaktická interpretace vybraného titulu	76
6.1	Vybrané učivo a jeho didaktický potenciál.....	76
6.2	Cíle a cílová skupina.....	76
6.3	Struktura vyučovací jednotky a popis jednotlivých aktivit	77
6.4	Závěrečná reflexe.....	88
	Závěr	90
	Resumé.....	92
	Zdroje	93
	Seznam obrázků.....	99
	Seznam grafů	100
	Seznam tabulek	101
	Seznam příloh	102
	Přílohy	103

Úvod

Patřím k těm „devadesátkovým“ dětem, které vyrůstaly společně s Harrym Potterem. Toto dílo mě provázelo celým mým dětstvím a dospíváním a pomohlo mi postupně budovat kladný vztah nejen k fantasy literatuře, ale i k samotné četbě. A právě proto jsem si toto téma vybrala. Chci poukázat na to, že fantasy zaujímá své místo v literatuře pro děti a mládež zcela zaslouženě.

Teoretická část této diplomové práce vymezuje pojem fantasy jako literární žánr. Zabývá se jeho historií, chronotopem, koncepcí postav, typickými motivy a tématy. Dále nabízí kvalifikaci žánrových variant a popisuje čtyři kategorie fantasy podle vztahu fantastického prvku k přirozenému fikčnímu světu. Za stěžejní kapitolu teoretické části pokládám tu, která zkoumá rysy fantasy v kontextu vybraných titulů pro prvostupňové žáky. Pro tuto kapitolu byly vybrány světoznámé tituly: *Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky*, *Čaroděj ze země Oz*, *Kronika rodu Spiderwicků*, *Letopisy Narnie*, *Harry Potter a Kámen mudrců*. Následuje didaktická část, která se zaměřuje na komunikační pojetí literární výchovy na prvním stupni ZŠ. Popisuje výchovně-vzdělávací oblast Český jazyk a literatura podle RVP ZV, zohledňuje psychiku a čtenářské dovednosti dítěte mladšího školního věku a nabízí přehled aktivizačních metod a pomůcek, které lze v literární výchově na prvním stupni ZŠ využít. Poslední kapitola teoretické části se zabývá didaktickými otázkami k žánru fantasy.

Aplikační část diplomové práce obsahuje dvě hlavní oblasti – výzkum čítanek a didaktickou interpretaci vybraného titulu. V rámci výzkumného šetření je sledováno, kterými texty a v jaké míře je světová fantasy literatura zastoupena ve vybraných čítankách pro 2. – 5. ročník ZŠ. Didaktická interpretace je navržena k dílu *Čaroděj ze země Oz*. Jejím cílem je ověřit, zda je tento titul vhodný k zařazení do výuky literární výchovy ve 3. ročníku ZŠ. Příprava založená na dané didaktické interpretaci byla odučena a práce byla následně doplněna o čtenářské výstupy žáků a o fotografie jejich práce.

Teoretická část

1 Fantasy

1.1 Fantastická literatura x fantasy jako literární žánr

Je nutné rozlišovat pojem fantastická literatura (fantastika) jako souhrn literárních žánrů, které využívají fantastické prvky, a pojem fantasy jako literární žánr. Fantastika je nadřazený pojem a zahrnuje všechny žánry, jež vykazují magický vztah ke skutečnosti. Jedná se např. o mýtus, pohádku, legendu, horor, romaneto, sci-fi a fantasy.¹ Birgit Grein uvádí v díle *Lexikon teorie literatury a kultury* jako důležitý příznak fantastiky konflikt mezi obrazem světa, který autor předkládá čtenáři, a událostmi, které jsou v rámci tohoto světa nevysvětlitelné. Fantastiku tedy popisuje jako „*druh literatury, která staví proti empiricky ověřitelnému obrazu čtenářova světa jiný svět*“.² David Pringle pohlíží na fantastickou literaturu zase z trochu jiného úhlu a vychází z předpokladu, že člověk touží po laskavějším světě, plnějším zážitku a lepším já. Ve svém díle *Fantasy – Encyklopedie fantastických světů* o fantastice mluví jako o „*literatuře zrozené z touhy srdce po laskavějším světě, lepším já, plnějším zážitku a pocitu skutečné sounáležitosti*“.³

„*Žánry, nakolik se o nich dá vůbec mluvit, zabírají zvláštní úroveň abstrakce. Utvářejí se na různých úrovních obecnosti, přičemž obsah tohoto pojmu se vymezuje s ohledem na zvolené hledisko*“.⁴ Fantasy literatura je tedy typem literární fantastiky a není jednoduché ji přesně a jednoznačně definovat jako žánr. Neexistuje žádná univerzálně platná definice, která by jasně určila, zda vybrané dílo spadá do fantasy nebo ne, a každá odborná literatura pohlíží na tento žánr trochu jinak. Autoři, kteří se zabývají tímto žánrem, ho sledují z různých úhlů a při jeho popisu kladou důraz na jeho různé charakteristiky.

Ivan Adamovič v díle *Slovník české a literární fantastiky a science fiction* definuje žánr fantasy v užším slova smyslu jako „*příběh, kde je přítomen prvek nadpřirozena*

¹ KARPATSKÝ, Dušan. *Malý labyrint literatury*. Praha: Albatros, 2001. ISBN 80-00-00972-2. S. 168 – 169.

² NÜNNING, Ansgar, Jiří TRÁVNÍČEK a Jiří HOLÝ, ed. *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce - osobnosti - základní pojmy*. Brno: Host, 2006. ISBN 80-7294-170-4. S. 215.

³ PRATCHETT, Terry, PRINGLE, David, ed. *Fantasy: encyklopedie fantastických světů; hlavní předmluva Terry Pratchett; hlavní editor David Pringle*. Praha: Albatros, 2003. ISBN 80-00-01126-3. S. 8

⁴ TODOROV, Tzvetan. *Úvod do fantastické literatury*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1676-6. S. 156.

(magie, spiritismus apod.) a patří sem i jakýkoliv horor, v němž má hrůza nadpřirozený původ.“⁵

Podle vybrané definice Dagmar Mocné a Josefa Peterky uvedené v jejich díle *Encyklopedie literárních žánrů* se jedná o „populární žánr iracionální fantastiky s tematickými zdroji v mýtu a středověké romanci“.⁶ K jeho definování využívají tito autoři srovnání se sci-fi literaturou. Na rozdíl od sci-fi, které se ve své motivické výstavbě významně zaměřuje na vědu a techniku, fantasy se vyznačuje především orientací na magii a mystiku. Oproti výrazné racionalitě v dílech sci-fi, dává fantasy přednost citovosti a pohádkovým motivům. Zatímco ve sci-fi literatuře protagonisté často opouští planetu zemi, ve fantasy se děj odehrává v jiné dimenzi.⁷

Stěžejním motivem fantasy bývá boj dobra se zlem a motiv cesty, jenž je stěžejní také v pohádce a mýtu, k nimž má fantasy velice blízko. V případě fantasy prodělává hrdina většinou náročnou cestu, jež úzce souvisí nejen s dobrodružstvím, ale také se sebepoznáním a iniciací hrdiny. V rámci této cesty prochází hrdina zásadní proměnou.⁸ Titul, který je iniciační a v němž je motiv cesty prozrazen již v názvu, je *Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky*. Bilbo Pytlík, který se za celý svůj život nepodíval za hranice Kraje a měl rád své soukromí a pohodlí, se rozhodne absolvovat náročnou cestu za pokladem s třinácti trpaslíky. Je prvním hobitem, který se vydá za takovým dobrodružstvím a všechny svým chováním překvapí. Jeho cílem je tučná odměna, která ho má na konci výpravy čekat. Vychází tak ze své komfortní zóny a vydává se na cestu, kde prodělává proměnu. Během putování v sobě objevuje mimořádnou odvahu, a jelikož to situace vyžaduje, naučí se mimo jiné zacházet i se zbraní. Jeho priority se výrazně mění a jeho svět už není omezen hranicemi Kraje, ale sahá daleko za ně. Nakonec se vzdává své slibované odměny i mocného arcikamu a i přesto je spokojen, že se této cesty účastnil. Protagonista už nemyslí jen na sebe. Stará se nejen o životy svých nových přátel, ale záleží mu dokonce na míru v celé Středozemi. Ten je pro něj důležitější než vlastní pohodlí.

⁵ ADAMOVIČ, Ivan. *Slovník české literární fantastiky a science fiction*. Praha: R3, 1995. ISBN 80-85364-57-3. S. 6

⁶ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X. S. 187.

⁷ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X. S. 188.

⁸ HLOUŠKOVÁ, Zuzana. Povídání o žánru fantasy. *U nás* [online]. 8. 3. 2012, 22(1), 2 [cit. 2019-09-26]. Dostupné z: <https://www.svkhk.cz/Pro-knihovny/Zpravodaj-U-nas/Clanek.aspx?id=20120117>

Za typický prvek ve fantasy literatuře je považován výskyt magie. Setkáváme se jak s černou (negativní) magií, tak s bílou (pozitivní) magií. Ty stojí vždy proti sobě. Vybrané postavy, jako mágové a čarodějové, ji umí ovládat, užívají ji skrz magické slovní formule a mohou s její pomocí řídit i přírodní zákony. Velice důležitou roli hrají v tomto žánru i magické předměty, jež propůjčují svému majiteli magickou moc.⁹ V již jmenovaném díle *Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky* se setkáváme například se zbraněmi, které dokážou rozeznat přítomnost skřetů a jejich nositeli ji oznamují modrým světlem. Dalším magickým předmětem je prsten, který umožní jeho majiteli stát se neviditelným.

1.2 Historie

Encyklopedie literárních žánrů uvádí jako první možná díla žánru fantasy Epos o Gilgamešovi nebo utopistická díla z 2. poloviny 19. století. Vlivem prudkého technického vývoje bylo fantasy v této době ale potlačeno vzkvétajícím žánrem sci-fi a první klasická díla žánru fantasy začala být pravidelně publikována až od roku 1939 v časopisu *Unknown*, který založil J. W. Campbell. V tomto období začínají svá díla vydávat významné osobnosti a „zakladatelé“ tohoto žánru v pravém slova smyslu, a to J. R. R. Tolkien a C. S. Lewis, kteří svou tvorbu nazývají mýtotvorbou. Na rozdíl od autorů literárních děl s fantastickými prvky, která doteď vznikala, začínají psát umělý mýtus.¹⁰ Vytváří pro čtenáře fikční mytický svět založený na klasické mytologii, jež umožňuje pochopení povahy našeho skutečného světa. Jejich díla považujeme za klasická díla fantasy literatury.¹¹

Samotný pojem „fantasy“ se začal používat v 50. letech 20. století, kdy se poprvé objevil v časopisech z anglosaského literárního prostředí – *The Magazine of Fantasy, Fantasy Fiction*. Vedle již uvedených spisovatelů řadíme do hlavního anglosaského proudu fantasy také tyto osobnosti – průkopník historické fantasy R. E. Howard, U. Le Guinová, H. O. Lovecraft, S. King, E. R. Borroughs a C. A. Smith.¹²

⁹ HLOUŠKOVÁ, Zuzana. Povídání o žánru fantasy. *U nás* [online]. 8. 3. 2012, 22(1), 2 [cit. 2019-09-26]. Dostupné z: <https://www.svkhk.cz/Pro-knihovny/Zpravodaj-U-nas/Clanek.aspx?id=20120117>

¹⁰ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X. S. 189.

¹¹ URBANOVÁ, Svatava. *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století: (reflexe české tvorby a recepcí)*. Olomouc: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-185-9. S. 242 – 243.

¹² MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X. S. 188 – 189.

Žánr fantasy je poměrně oblíbený. To lze tvrdit na základě toho, že příběhy z fantasy pronikají i do mimoliterárního světa. Na jejich základě vznikají třeba stolní hry (*Zaklínač*, *Talisman*), karetní hry (*Magic: The gathering*) a počítačové hry (*Dungeons a Dragons*, *Runequest*, *Call of Cthulhu*, *Dragonlance*, *World of Warcraft*). Podle předloh z fantasy literatury bylo také natočeno mnoho filmů a seriálů.¹³ Existují také spolky lidí, kteří jsou příznivci fantasy a pořádají tzv. cony, což jsou diskusní přednášky a semináře. Čeká fantase se začala rozvíjet až po roce 1989, protože do té doby byla u nás taková literatura politicky nepřijatelná. Mezi významné autory české fantasy můžeme zařadit např. tyto autory - V. Kadlečková, J. Kulhánek, J. W. Procházka, F. Novotný, V. Válková aj.¹⁴

1.3 Chronotop

V rámci žánru fantasy existuje vedle fikčního reálného světa, který odkazuje k světu reálnému, také fikční fantaskní svět. Děj se tak odehrává v jiné dimenzi. Existují tři možné podoby druhotného fikčního světa fantasy – *imaginární svět*, který je silně založen na magii a náboženství, *paralelní svět*, který existuje současně s reálným fikčním světem, a *pseudohistorie* našeho skutečného světa.¹⁵

V rámci toho, v jakém prostoru se příběh odehrává, rozlišujeme „*tolkienovský*“ a „*lewisovský*“ typ světa. Tolkien vytvořil ve svých dílech imaginární svět, který je naprosto jedinečný, a celou dobu se pohybujeme pouze v jeho prostoru.¹⁶ Zároveň zahrnuje ale také prvky pseudohistorie. V jeho textech se objevují paralely mezi některými částmi Středozemě a Velkou Británií. Tolkienovy nejstarší texty dokonce přímo odkazují na některá konkrétní místa a události v Anglii. Středozemě je také jakýmsi

¹³ PRATCHETT, Terry, PRINGLE, David, ed. *Fantasy: encyklopedie fantastických světů; hlavní předmluva Terry Pratchett; hlavní editor David Pringle*. Praha: Albatros, 2003. ISBN 80-00-01126-3.

¹⁴ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X. S. 187–190. S. 189.

¹⁵ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X. S. 187–188.

¹⁶ URBANOVÁ, Svatava. *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století: (reflexe české tvorby a recepce)*. Olomouc: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-185-9. S. 243–248.

pseudohistorickým obrazem středověku¹⁷. Lewis zase využívá prolínání našeho světa se světem v jiné dimenzi, který je považován za psychickou nebo virtuální realitu.¹⁸

Při rekonstrukci všech těchto fikčních fantaskních světů čerpá čtenář z vlastní zkušenosti a využívá tzv. principu minimální odchylky, který je založen na předpokladu, že fikční svět je podobný našemu světu aktuálnímu.¹⁹

Jelikož se v dílech fantasy pohybujeme především ve fantaskním fikčním světě, není čas přesně určen. Fantastická díla často manipulují časem v rámci příběhu. Dochází ke krácení nebo naopak prodlužování plynutí času, které se často týká jen vybraných postav. Různé postavy mohou prožívat čas úplně jinak. Setkáváme se také s tím, že čas plyne odlišným způsobem v různých rovinách fantaskního fikčního světa. Typické bývá pomalejší plynutí času ve skutečném přirozeném světě, kdežto ve fikčním světě nadpřirozených bytostí plyne čas daleko rychleji a stihne se v něm odehrát mnoho událostí. Není výjimkou ani cestování časem, které může zprostředkovat třeba stroj času. Významný je i důraz na cykličnost času, opakování a různé formy znovuzrození. Podle Attenberyho „spíše než předstírání zobrazení nějakého reálného času Fantasy umožňuje řadu různých i protichůdných koncepcí povahy a smyslu času, z nichž žádná není povýšena nad ostatní“.²⁰

1.4 Postavy

Podle Attenberyho existují dva způsoby výstavby charakteru postav, jimiž vznikají buď archetypální (aktanti), nebo realistické charaktery (aktéři). Těm archetypálním charakterům bývá někdy vytýkáno, že jsou příliš plošné a schematické a mají nedostatek individualizovaných rysů. Představují spíš zástupce určitého celku než konkrétní individualitu - příkladem může být třeba postava Aragorna v díle Pán prstenů. Naopak realistické charaktery bývají více psychologicky vykresleny, jako příklad můžeme uvést

¹⁷ FERRÉ, Vincent. *Tolkien: Na březích Středozemě*. Praha: Mladá fronta a. s., 2006. ISBN 80-204-1249-2. S. 52–54.

¹⁸ URBANOVÁ, Svatava. *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století: (reflexe české tvorby a recepce)*. Olomouc: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-185-9. S. 246–248.

¹⁹ DĚDINOVÁ, Tereza. *Po divné krajině: charakteristika a vnitřní členění fantastické literatury*. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2015. ISBN 978-80-210-7871-0. S. 23.

²⁰ DĚDINOVÁ, Tereza. *Po divné krajině: charakteristika a vnitřní členění fantastické literatury*. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2015. ISBN 978-80-210-7871-0. S. 77.

třeba Froda ze stejného díla.²¹ V dílech fantasy často najdeme klasickou sestavu právě archetypálních postav, které vychází hlavně z novodobých mýtů a pohádek. Jedná se o *hrdinu, druha, mistra, protivníka a fantastická stvoření*.²²

Stěžejní je postava *hlavního hrdiny*, který musí být nositelem určitých vlastností. Buď má výjimečný původ, výjimečnou vlastnost nebo dovednost, zažil nějakou výjimečnou událost, vlastní magický předmět, nebo má významné sociální kontakty. Hrdina často nemá magickou moc, ale oproti tomu disponuje hrubou silou nebo podobným zvýhodněním. Často však využívá magických předmětů, které mu magickou moc zprostředkují. Své druhy většinou hlavní hrdina získává během cesty. Většinou tak vzniká celá družina, kterou dala dohromady určitá mimořádná okolnost. Tato *družina* často mívá typické složení – *čaroděj, sluha, rytíř* (umí dobře bojovat, je statečný), *druhý rytíř* (má často temnou stránku), *trickster* (smíšek) a *dívka*, která je v ohrožení. *Mistr* může působit jako učitel, který pomocí magie ovládá přírodní zákony. *Protivník*, který zastupuje zlo, často disponuje také magickou silou a jeho *posluhovači* naopak silou hrubou. *Fantastická stvoření* jako např. jednorožci, draci, elfové, trpaslíci, hobiti, skřeti, entové, dryády, zlobři, faunové, skřítci, najády, kentauři, džinové, gryfové nebo trollové tvoří naprostý základ žánru fantasy. Jedná se buď o vymyšlené postavy, nebo postavy, které autor přejímá z již existujících imaginárních světů.²³ Popisem a charakteristikou vybraných fantastických postav se zabývá Jan Lukavec v díle *Bytosti na pomezí*.²⁴

1. **Jednorožec** – Jednorožec byl po mnohá staletí považován za skutečné zvíře. Dokonce i Jan Amos Komenský o tom byl přesvědčen. Jeho popis se u různých zdrojů liší, ale vždy je zobrazován s rohem trčícím z těla. Podle jedné z legend mohl být jednorožec uloven jen v přítomnosti panny. Jiná legenda praví, že jednorožci mají raději dívky než chlapce.
2. **Elf** – Britští folkloristé popisují elfy jako zlé a kruté bytosti. Je však možné, že ještě před příchodem křesťanství mohli existovat elfové dobří a zlí. Podle některých příběhů

²¹ DĚDINOVÁ, Tereza. *Po divné krajině: charakteristika a vnitřní členění fantastické literatury*. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2015. ISBN 978-80-210-7871-0. S. 78.

²² MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X. S. 187 – 188.

²³ HLOUŠKOVÁ, Zuzana. Povídání o žánru fantasy. *U nás* [online]. 8. 3. 2012, **22**(1), 2 [cit. 2019-09-26]. Dostupné z: <https://www.svkhk.cz/Pro-knihovny/Zpravodaj-U-nas/Clanek.aspx?id=20120117>

²⁴ LUKAVEC, Jan. *Bytosti na pomezí: texty o literární fantastice*. Praha: Pulchra, 2016. ISBN 978-80-7564-003-1.

elfové kradli lidem novorozeňata nebo usilovali o lidské ženy. Zcela novou podobu pak dal elfům v době renesance William Shakespeare. Elfové se zmenšili přibližně do velikosti hmyzu a získali křídla.

3. **Obr** – Obři, trollové a zlobři mívají podobné charakterové vlastnosti. Podle Petra Janečka se tyto postavy objevují v mýtech a pověstech po celém světě. Bývají nepřátelští k lidem, často o sebe moc nepečují, dorůstají obřích velikostí, mají velikou sílu a často žijí ve skalách a jeskyních. Některé pověsti vypráví o tom, že zkameněním obra vzniklo nějaké pohoří. Řecká mytologie zase rozlišuje giganty, titány a kyklopy. Giganti vedli ničivé války, byli velice silní a poraženi byli jen díky mazanosti a trikům, které na ně připravil smrtelník Hérakles. Kyklopy mají sice jen jedno oko, ale zato vidí do budoucnosti. Titáni prohráli válku s bohy, patří mezi ně třeba slavný Prométheus.
4. **Trpaslík** – Postavy trpaslíků pochází hlavně ze severské mytologie. Tyto bytosti jsou spojovány s kameny, skalami a podzemím. Trpaslíci jsou dobrými kováři a kovotepci a jejich výrobky měly nosit svému majiteli štěstí. Nejstarší severské příběhy uvádí, že trpaslíci měli bledou pleť, černé vousy a vlasy a dorůstali minimálně do lidské velikosti. Často dokonce svou velikost uměli měnit. Tito trpaslíci většinou nezasahovali do činností bohů a hrdinů. Podobně jako u elfů se fyzická velikost trpaslíků začala pod křesťanskými vlivy ve středověku zmenšovat a začali být považováni za „šašky“. Germánská mytologie často zmiňuje konkrétní druh trpaslíků, tzv. permoníky, kteří byli pomocníky horníků.
5. **Drak** – Podle archaické mytologie je drak ztělesněním zla a existuje proto, aby ho mohl zabít hrdina. Po jeho zabití se rodí nový svět, a to často na místě jeho mrtvoly. V pozdějších legendách ale vystupuje drak i jako nešťastný, nevinný tvor, zakletý do dračího těla a toužící po vykoupení. V keltských mýtech se drak uměl přeměňovat do lidské podoby. V dalším pojetí jsou draci krásní a daleko moudřejší než lidé a zosobňují vše kouzelné, magické a zázračné.
6. **Vlkodlak** – Vlkodlak je zlý tvor, který má podobu vlka a je nebezpečný. První literární vlkodlak se zrodil prostřednictvím kouzla, které na něj uvrhla ženská hrdinka. Dnes je vlkodlak často pojímán jako symbol návratu k přírodě a vlastním kořenům.²⁵

²⁵ Viz příloha IX

1.5 Žánrové varianty

Stejně jako je tomu u definice fantastické literatury a žánru fantasy, existuje také mnoho způsobů dělení fantasy literatury. *Encyklopedie literárních žánrů*²⁶ uvádí tyto žánrové varianty:

1. **Epická fantasy** – Má několik dějových linií a důkladně zpracovaný syžet, čerpá ze středověkých legend a vystupuje zde často celá družina hrdinů.
2. **Hrdinská fantasy** – Vychází z heroického mýtu.
3. **Science fantasy** – Stojí na rozhraní sci-fi a fantasy.

Další variantu podtypů a subžánrů nabízí Zuzana Hloušková:²⁷

1. **Historická fantasy** – Řeší otázku „co by kdyby“. Zobrazuje vymyšlený historický moment, s nímž se pojí různé následky. Zabývá se tím, jak by to dopadlo, kdyby se daná událost nestala nebo kdyby se někdo rozhodl jinak.
2. **Temná fantasy** – Zaměřuje se na příběhy o upírech.
3. **Urban fantasy** – Děj se odehrává ve velkoměstech a jeho nedílnou součástí je magie a nadpřirozeno. Fantastické bytosti se podílejí na životě ve městě a dělají věci jako normální lidé, jezdí metrem, hrají v hudebních kapelách apod.
4. **New weird** – Propojuje žánry horor, sci-fi, fantasy.
5. **Křesťanská fantasy** – Zaměřuje se na křesťanské principy a zabývá se tématem sebeobětování.
6. **Feministická fantasy** – Hlavními hrdinkami jsou ženy, které hájí svobodu své volby a zakládají si na své samostatnosti.
7. **Satirická fantasy** – Paroduje podobu reálného světa nebo známá díla.

Pro účely této diplomové práce je stěžejní **pohádková fantasy**. Obsahuje jen málo temných prvků a objevují se v ní rysy pohádky. Tato díla mají pohádkovou atmosféru a jsou vhodná k četbě pro prvostupňové žáky. Komparací pohádky a fantasy se zabývala Luisa Nováková. Identické prvky pozorovala ve fantazijním akcentu, dějové dynamice a výrazné diferenciaci dobra a zla. Na rozdíl od pohádky považuje za typické žánrové znaky fantasy, např. hledání jistot a touhy po ukotvení, existenci fantastických světů,

²⁶ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X. S. 188.

²⁷ HLOUŠKOVÁ, Zuzana. Povídání o žánru fantasy. *U nás* [online]. 8. 3. 2012, 22(1), 2 [cit. 2019-09-26]. Dostupné z: <https://www.svkhk.cz/Pro-knihovny/Zpravodaj-U-nas/Clanek.aspx?id=20120117>

orientaci na moderní společnost a zpochybňování řádu. Dagmar Klímová a Eva Koudelková sledují prvky kouzelné pohádky, které pronikají např. do díla J. R. R. Tolkiena. Podle nich tento autor volil pro své příběhy typické pohádkové postavy a motivy a prostřednictvím fantasy obrodil tradiční pohádku. Jaroslav Toman řadí v článku *Fantasy pohledem literární teorie* a kritiky do pohádkové fantasy tato díla: *Čaroděj ze země Oz*, *Letopisy Narnie*, *Alenka v kraji divů* a *Nekonečný příběh*.²⁸

1.6 Kategorie fantasy

Farah Mendelsohnová rozděluje fantasy do čtyř kategorií podle vztahu fantastického prvku k přirozenému fikčnímu světu:²⁹

1. ***Fantasy s motivem portálu/úkolu*** – Tato kategorie odpovídá „lewisovskému“ typu literatury. Jedná se o taková díla, ve kterých hlavní hrdina musí přejít určitou hranici, která odděluje přirozený a fantastický svět. Zároveň musí podniknout cestu, která má jasný cíl, a hrdina musí splnit velice těžký úkol. Nejčastěji zachránit celý svět.
2. ***Ve vnořené fantasy*** – Této kategorii odpovídá „tolkienovský“ typ literatury. Fantastické prvky jsou naprostou přirozeností fikčního světa. Hlavního hrdinu tyto fantastické prvky nijak nepřekvapují a nepocití uje nad nimi žádné pochybnosti. Fantastický fikční svět je jeho domovem. Ani autor nijak tyto prvky nevysvětluje a čtenář pocití uje, jako by to fantastické bylo automaticky skutečné.
3. ***Narušující fantasy*** – V tomto případě působí fantastický prvek jako narušitel. Objeví se z ničeho nic ve fikčním skutečném světě a čtenář ztrácí jistotu a touží po vysvětlení a porozumění. Pozice hrdiny a čtenáře je v tomto případě hodně podobná, oba vnímají fantastický prvek obdobně.
4. ***Prahová fantasy*** – V tomto případě je příběh celkem obyčejný, ale přirozeně pocití uje, že je to fantasy. Tato kategorie by u čtenáře měla vyvolat pocit dezorientace, úžas, strach i zmatek. Zde je základem fikční přirozený svět, do kterého proniká fantastický prvek, ale hranice mezi fantastickým a přirozeným světem není znatelná. Vniknutí fantastického prvku působí na čtenáře, ale hrdina se nad ním nijak nevzrušuje.

²⁸ *Ladění: časopis pro teorii a kritiku dětské literatury*. Brno: Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně, 2011. ISSN 1211-3484. S. 12–17.

²⁹ DĚDINOVÁ, Tereza. *Po divné krajině: charakteristika a vnitřní členění fantastické literatury*. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2015. ISBN 978-80-210-7871-0. S. 102–104.

2 Rysy fantasy literatury v kontextu vybraných titulů

2.1 John Ronald Reuel Tolkien³⁰

„*Ne každý, kdo bloudí, je ztracen.*“³¹

Jak bylo již uvedeno, John Ronald Tolkien patří mezi „zakladatele“ žánru fantasy v užším slova smyslu. Narodil se 3. 1. 1892 v jižní Africe a zemřel 2. 9. 1973 v Anglii. Ve svém životě působil nejen jako učitel, prozaický spisovatel, ale také jako lingvista, literární kritik a překladatel. Jelikož žil a vyrůstal v části Anglie zvané Mercie, zabýval se ve svém životě tamním dialektem a stal se odborníkem na texty psané v tomto nářečí. Studoval staroanglický jazyk a literaturu na Oxfordu a ve stejném oboru zůstal jako profesor v Leedsu, na Oxfordu a v Mertonu. Spolupracoval s dalším autorem fantasy Clivem Staplesem Lewisem a společně s dalšími tvořili skupinu Inklings. Celý život ho zajímala severní Evropa, a to z hlediska jazykového, historického a kulturního. V jeho tvorbě ho proto inspirovaly především keltské, germánské a severské mýty, na jejichž základě tvořil vlastní mytologii a fantastický prostor. Podle Tolkiena má být fantastický svět předkládán čtenáři jako pravdivý, aby mu poskytoval útěchu a únik od skutečného světa. Dílo, které ho proslavilo, je trilogie *Pán prstenů*³². Pro tuto diplomovou práci je však stěžejním dílem *Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky*, jelikož se řadí do četby prvostupňových žáků. Tolkienova mytologie a fantastický prostor Středozemě včetně postav se staly anglickým kulturním dědictvím a postupně zlidověly.³³ *Jeho mýtus přináší základní poslání všech mytických látek – zlo vždy znovu povstává, a proto je nutné s ním neustále bojovat, aby svět zůstal místem k životu. V boji člověk může zeslábnout, zemřít, ale nikdy nesmí zlu podlehnout.*³⁴

³⁰ Viz příloha X

³¹ SVOBODA, Martin. *John Ronald Reuel Tolkien citáty (118 citátů) | Citáty slavných osobností* [online]. [cit. 2019-11-09]. Dostupné z: <https://citaty.net/autori/john-ronald-reuel-tolkien/>

³² Pán prstenů: Společenstvo prstenu (1954), Dvě věže (1954), Návrat krále (1955)

³³ ŠUBRTOVÁ, Milena a Miroslav CHOCHOLATÝ. *Slovník autorů literatury pro děti a mládež*. Praha: Libri, 2012. ISBN 978-80-7277-506-4. S. 759–761.

³⁴ ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*: Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X. S. 95.

2.1.1 Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky³⁵

Toto dílo napsal J. R. R. Tolkien v roce 1937. Jedná se o epické fantasy, které se odehrává ve fantaskním fikčním světě zvaném Středozemě. Jde o typ ve vnořené fantasy, protože pro hlavního hrdinu je fantaskní fikční svět domovem a fantastické jevy, které se v příběhu odehrávají, mu nepřipadají nijak zvláštní a nevyvolávají v něm žádné pochybnosti. Příběh vypráví o hobitu Bilbovi Pytlíkovi, který se vydává se 13 trpaslíky na nebezpečnou výpravu s cílem získat poklad hlídaný drakem Šmakem.

Jak bylo již uvedeno, jedním z nejvýraznějších motivů tohoto díla je motiv cesty, A to nejen za dobrodružstvím, ale také za sebepoznáním, vnitřní proměnou a za změnou životních hodnot. Během této cesty dochází k důležité iniciaci hlavního hrdiny. Protagonistou tohoto příběhu je hobit³⁶ Bilbo Pytlík z Kraje. Je zámožný a mezi obyvateli oblíbený a vážený. O tom, že je majetný, svědčí jeho jméno – Pytlík – které by se dalo přirovnat k měšci, ve kterém se dříve nosily peníze. Na začátku příběhu si žije sám spokojeně ve svém hobitím domečku, stará se jen sám o sebe a svět za hranicemi Kraje ho nijak nezajímá.

*„Jsme tady pokojní a obyčejní lidičkové a na žádná dobrodružství nemáme ani pomyslení. Je s nimi jen protivný rozruch a nepohodlí. Zdržují jednoho od oběda. Nedovedu si představit, co na nich kdo vidí,“ řekl náš pan Pytlík.*³⁷

Hobité jsou alegorií konzervativního maloměstského člověka. Jsou to stereotypní postavy, které mají rády svůj klid a nezajímá je, co se děje kolem. Jsou to „maloměšťáci“, kterým záleží jen na dobré pověsti, ale sami pomlouvají všechny ostatní. Jsou všeobecně známi tím, že se nepouští do žádných dobrodružství, ale Bilbo pochází z rodu Bralů, o kterých se ví, že mají k dobrodružství trochu blíže než ostatní hobití rody. Jelikož má rád pohodlí a nároky na jeho živobytí jsou poněkud vysoké, k výpravě ho naláká vidina slíbené tučné odměny. I když je ale jeho původní cíl zajistit si spokojené živobytí, na konci příběhu se s nadějí na mír ve Středozemi odměny vzdává. Mění se jeho priority. Nestará se jen sám o sebe, ale záleží mu na osudu nejen jeho přátel, ale dokonce osudu lidí v celé Středozemi.

³⁵ Viz příloha XI

³⁶ Postavu hobita vymyslel J. R. R. Tolkien

³⁷ TOLKIEN, J. R. R. *Hobit, aneb, Cesta tam a zase zpátky*. Praha: Argo, 2016. ISBN 978-80-257-1949-7. S. 10.

„*Tohle je Thráinův arcikam, srdce Hory a taky srdce Thorinovo. Cení si ho víc než řeky plné zlata. Dám vám ho. Pomůže vám ve vašem jednání (...) jsem ochoten vzdát se za něj celého svého podílu (...).*“³⁸

Během putování se u Bilba projevují i další vlastnosti, které byly dříve skryté. Oplývá nevídanou odvahou a několikrát dokonce zachraňuje život sobě i svým společníkům. Prokáže odvalu v boji s pavouky v Temném hvozdu, osvobodí své přátele ze zajetí lesních elfů a podílí se na přemožení draka Šmaka.

„*Bilbo se teď začal cítit nepříjemně nespůj. Kdykoli na něm spočinulo Šmakovo ohnivé oko, pátrající po něm mezi stíny, zachvěl se a zmocňovala se ho nevysvětlitelná touha vyběhnout z úkrytu, ukázat se a povědět Šmakovi pravdu. Octl se skutečně ve vážném nebezpečí, že podlehne dračímu kouzlu. Ale sebral kuráž a znovu promluvil.*“³⁹

Dalším výrazným motivem je boj dobra se zlem. Zlo zde zastupují skřeti, kteří jsou celou dobu skupině v patách a musí se proti nim spojit 4 armády, aby byli nakonec úspěšně přemoženi. Tolkienovo pojetí dobra a zla se podobá pojetí křesťanských teologů, kteří dávali i samotnému Satanovi možnost volby a spásy. To dokazuje Jan Lukavec ve svém díle *Bytosti na pomezí*:

„*Jeho fikční svět ve velké míře navazuje na křesťanský obraz světa. Jeho skřeti se sice nemůžou „napravit“, byli ovšem vytvořeni na posměch elfům jako jejich karikatura a v tomto smyslu jsou pro Tolkiena zlé věci vlastně „věci dobré, jež ale byly zneužity ke zlým účelům“. A především: Většina postav v tolkienovském universu má nebo v jisté fázi života měla možnost volby. Mají ji elfové a lidé, měl ji Glum – zkažený hobit, který má stejný původ jako hlavní (kladní) hrdinové Bilbo a Frodo.*“⁴⁰

Jak již bylo zmíněno, nacházíme se v imaginárním světě s prvky pseudohistorie. Při četbě má člověk pocit, jakoby se vrátil v čase do období středověku. V příběhu vystupují králové, kteří vládou v království, postavy se živí řemesly a zemědělstvím a v boji se používají zbraně jako např. meče, luky a šípy a sekery. Děj se odehrává ve fikčním fantaskním světě Středozemi, jejíž prostor je konkrétně popsán. Nachází se zde

³⁸ Zkráceno: TOLKIEN, J. R. R. *Hobit, aneb, Cesta tam a zase zpátky*. Praha: Argo, 2016. ISBN 978-80-257-1949-7. S. 214.

³⁹ TOLKIEN, J. R. R. *Hobit, aneb, Cesta tam a zase zpátky*. Praha: Argo, 2016. ISBN 978-80-257-1949-7. S. 178.

⁴⁰ LUKAVEC, Jan. *Bytosti na pomezí: texty o literární fantastice*. Praha: Pulchra, 2016. ISBN 978-80-7564-003-1. S. 219.

lesy, cesty, hory, říčky, pláně atp. a vzdálenost se měří podle dní chůze. S tímto fantaskním světem se zde setkáváme poprvé a přesahuje i do dalších děl J. R. R. Tolkiena. Její prostor je pro čtenáře důvěryhodný, jelikož existují i mapy⁴¹, které ho velice detailně zachycují. Svět Středozemě vznikl ještě dříve, než o něm autor začal psát. Nejprve vznikla Throrova mapa a následně i mapa celé Středozemě.⁴² Jedná se o poměrně velký prostor, protože putování z Kraje k Hoře trvá skupině Bilba a trpaslíků přibližně půl roku. V popisu mapy, která je přiložena v knize, najdeme runy. Z tohoto příkladu je zřejmé, že se Tolkien inspiroval mytologií severní Evropy, kterou se celý život zabýval. V mapě je zakresleno mnoho míst, která navštíví postavy v příběhu, ale najdeme tam také mnoho oblastí, která osobně nenavštíví. V textu se ale na ně váží nejrůznější příběhy a jsou s nimi spojeny určitá jména a postavy.

„Někteří lidé říkají, že je potomek ohromných prastarých horských medvědů, co tady žili, než přišli obři. Jiní zase tvrdí, že je člověk a potomek prvních lidí, kteří žili předtím, než se v těchto končinách světa objevil Šmak a ostatní draci a než do hor přitáhli ze severu skřeti.“⁴³

Celá Středozemě představuje jakýsi předobraz Evropy. Zobrazuje možný mytický svět, který existoval dávno před světem naším. Významným místem ve Středozemi je malebný Kraj, který odkazuje na anglický venkov. Nachází se na severozápadě a pochází odtud protagonista příběhu Bilbo Pytlík.⁴⁴ Jedná se o zemědělské společenství, které se dělí na vesnice (Hobitín, Velká Kopanina, Kopec, Povodí, Záhoří) a čtvrti. Lidé zde žijí spokojeně, jednoduše a bezstarostně, místní mají rádi svůj klid a hodování. Směrem na východ je potom krajina stále tajemnější a nebezpečnější. Začíná to hranicí divočiny, za kterou se odehrává většina příběhu. Dalším důležitým místem je mytický přístav Roklinka v čele s Elrondem. V Roklince žijí pohostinní elfové, je zde všudypřítomná krásná příroda, zní tu příjemná elfí hudba a panuje tady příjemná atmosféra.⁴⁵ Další místa,

⁴¹ Viz příloha XIII

⁴² FERRÉ, Vincent.. *Tolkien: Na březích Středozemě*. Praha: Mladá fronta a. s., 2006. ISBN 80-204-1249-2. S. 52.

⁴³ TOLKIEN, J. R. R. *Hobit, aneb, Cesta tam a zase zpátky*. Praha: Argo, 2016. ISBN 978-80-257-1949-7. S. 98.

⁴⁴ PRATCHETT, Terry, PRINGLE, David, ed. *Fantasy: encyklopedie fantastických světů; hlavní předmluva Terry Pratchett; hlavní editor David Pringle*. Praha: Albatros, 2003. ISBN 80-00-01126-3. S. 245.

⁴⁵ FERRÉ, Vincent.. *Tolkien: Na březích Středozemě*. Praha: Mladá fronta a. s., 2006. ISBN 80-204-1249-2. S. 53.

kteřá skupina společně během putování navštíví, jsou Mlžné hory, dům Medděda, Temný hvozď, síně krále elfů, Jezerní město a Osamělá hora.

V tomto díle se silně projevuje důležitý rys fantasy literatury, a to přítomnost magie. Magickou sílu ovládají čaroději Gandalf a Medděď, objevují se zde i magické předměty. Například prsten, umožňující majiteli stát se neviditelným, nebo zbraně, ohlašující přítomnost skřetů. Prsten ještě nemá temný charakter jako v Tolkienově Pánu prstenů, ale i tak propůjčuje Bilbovi magickou moc tím, že se může stát neviditelným. Jediné místo, kde se nedějí žádná kouzla, je Kraj. Má tedy povahu reálného světa.

Co se týká složení postav, najdeme zde typické zástupce. Postavě rytíře odpovídá hlavní trpaslík a statečný bojovník Thorin Pavéza. Roli trickstera zabírají ostatní trpaslíci, kteří jsou veselí a scény s nimi jsou často humorné. Nesetkáme se s postavou dívky, která je v ohrožení, ale rozhodně se tu objevují zástupci nepřítelů. Jsou to skřeti, ale také postava draka Šmaka. Hlavou skřetů je Nekromant, o kterém je v příběhu jen několik zmínek a není konkrétně popsán. Skřeti jsou jeho posluhovači, nemají sice v moci čarovat, ale jsou dobří a krutí bojovníci.

Elfové v Tolkienově podání jsou štíhlí, krásní a touží po míru a dobru. Jeho pojetí elfů se liší od původních folklorních příběhů. Mají vzpurnou minulost a museli se moudrosti naučit. Jsou to podle něj „*lidi s velmi umocněnými estetickými a tvořivými schopnostmi, obdařeni větší krásou, delším životem a ušlechtilostí*“.⁴⁶ V díle *Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky* vystupují dva druhy elfů. Ti z Roklinky jsou ke družině velice milí, laskaví a vstřícní a poskytují jim dobrovolně přístřeší.

„*Kampak ty vaše,
nohy se vlečou?
Vaří se kaše,
placky se pečou.
Dobře je, braši,
v roklince naší,
haha!*“⁴⁷

⁴⁶ LUKAVEC, Jan. *Bytosti na pomezí: texty o literární fantastice*. Praha: Pulchra, 2016. ISBN 978-80-7564-003-1. S. 60–61.

⁴⁷ TOLKIEN, J. R. R. *Hobit, aneb, Cesta tam a zase zpátky*. Praha: Argo, 2016. ISBN 978-80-257-1949-7. S. 45.

Naopak lesní elfové z Temného hvozdu zajmou část družiny a laskavě se k nim vůbec nechovají. Zavřou je dokonce do vězení a jsou velice nepřátelští.

„Lesní elfové se lišili od vznešených elfů ze západu a byli nebezpečnější a méně moudří. Většina z nich totiž byli potomci dávných kmenů, které nikdy nepoznaly říši elfů na západě.“⁴⁸

Na odlišné povahy těchto dvou rodů elfů má jednoznačně vliv i prostředí, ve kterém žijí. Dobří, veselí, laskaví elfové žijí v Roklince hned za hranicí divočiny, která přímo oplývá nevídanou přírodní krásou. Všude je zeleň, krásně to tam voní, odevšad zní smích a každý návštěvník zde má hned lepší náladu. Naopak lesní elfové žijí na kraji lesa v jeskyních, které se vinou do chodeb a síní v podzemí. Jejich domov se nachází v samém srdci divočiny v Temném hvozdu, a tak musí neustále čelit jeho nástrahám a nebezpečí. Musí se často potýkat s tímto nehostinným prostředím i množstvím nepřátel. I to má zajisté vliv na jejich chladnější a nedůvěřivé chování.

Vystupují tu i postavy zlobrů, kteří obývají podzemní jeskyně, hlídají poklady a vylézají ven jen v noci. Sluneční svit způsobuje to, že zkamení. Disponují velikou silou, ale zato nepobrali moc rozumu. S tímto Tolkienovým pojetím obrů se setkáváme v severské vikingské mytologii.⁴⁹

Dalšími typickými postavami jsou trpaslíci. Jsou tvrdohlaví, nepoddajní, stateční, silní, měří 120–150 cm a dožívají se až 250 let.⁵⁰ Právě u těchto postav lze pozorovat inspiraci severskou mytologií. Tito trpaslíci žijí především v podzemí, mají dlouhé vousy a vlasy. Pokud srovnáme popis trpaslíků Jana Lukavce v díle *Bytosti na pomezí*⁵¹ s Tolkienovými trpaslíky, zjistíme, že se v některých ohledech liší. Nejenže zasahují do činnosti ostatních hrdinů, ale sami se jimi v příběhu dokonce stávají.

Fantastickou postavou, která hraje v příběhu důležitou roli, je drak Šmak. Ten je vykreslen podobně jako v mytologických příbězích. Šmak se vydá zničit Jezerní město a postaví se proti němu hrdina Bard. Město je drakem téměř celé zničeno, ale Bard

⁴⁸ TOLKIEN, J. R. R. *Hobit, aneb, Cesta tam a zase zpátky*. Praha: Argo, 2016. ISBN 978-80-257-1949-7. S. 134.

⁴⁹ Viz kapitola Postavy

⁵⁰ LUKAVEC, Jan. *Bytosti na pomezí: texty o literární fantastice*. Praha: Pulchra, 2016. ISBN 978-80-7564-003-1. S. 87–88.

⁵¹ Viz kapitola Postavy

ho nakonec zabije zásahem do jeho zranitelného místa bez šupin. Mrtvola obrovského draka zůstane mezi troskami města a následně přímo na ní vzniká nové město Dol.⁵²

2.2 Lyman Frank Baum⁵³

„Každé dítě má přirozeně v oblíbě příběhy fantastické, zázračné a zjevně neskutečné.“⁵⁴

L. F. Baum se narodil roku 1856 v New Yorku a zemřel roku 1919 v Hollywoodu. Působil jako novinář, prozaik, dramatik a herec. Absolvoval domácí studium kvůli zdravotním problémům se srdcem. Zaměřoval se na tvorbu pro dětské čtenáře, v níž se odráží jeho inspirace klasickými evropskými pohádkami. První významné dílo pro děti *Matka Husa v próze* napsal v roce 1897, následovala díla jako *Čaroděj ze země Oz* (1900) nebo *Královna Zixi z Ix* (1905). Psaní knih pro děti se však nejvíce začal věnovat po roce 1910, kdy se se svou rodinou usadil v Hollywoodu.⁵⁵

2.2.1 Čaroděj ze země Oz⁵⁶

„Starobylá pohádka, jež posloužila generacím mládeže, je dnes možná už považována za „historii“, přišel totiž čas nových „divuplných příběhů“ bez stereotypních představitelů nadpřirozena, jako jsou trpaslíci a víly, z nichž jsou vyloučeny hrůzostrašné a krvavé příhody, které si autoři vymýšleli jako prostředek k navození strachu, aby mohli dát morální poučení.“⁵⁷

L. F. Baum považuje *Čaroděje ze země Oz* za „moderní pohádku, v níž jsou zachovány zázraky a radost a vynechány bolesti a noční můry“⁵⁸. Z hlediska klasifikace podžánrů fantasy podle Jaroslava Tomana se jedná o pohádkovou fantasy.⁵⁹

⁵² Viz kapitola Postavy

⁵³ Viz příloha X

⁵⁴ BAUM, L. Frank. *The wonderful wizard of Oz: Čaroděj ze země Oz*. Praha: Garamond, 2005. ISBN 8086379817. S. 5.

⁵⁵ ŠUBRTOVÁ, Milena a Miroslav CHOCHOLATÝ. *Slovník autorů literatury pro děti a mládež*. Praha: Libri, 2012. ISBN 978-80-7277-506-4. S. 196 – 198.

⁵⁶ Viz příloha XI

⁵⁷ BAUM, L. Frank. *The wonderful wizard of Oz: Čaroděj ze země Oz*. Praha: Garamond, 2005. ISBN 8086379817. S. 5.

⁵⁸ BAUM, L. Frank. *The wonderful wizard of Oz: Čaroděj ze země Oz*. Praha: Garamond, 2005. ISBN 8086379817. S. 5.

Příběh vypráví o Dorotce, která je odnesena tornádem společně se svým psíkem Totem do země Oz. Potkává zde několik přátel, se kterými se vydává na cestu za mocným čarodějem, který má splnit jejich přání. Dorotka se chce vrátit domů, Plecháč chce srdce, Hastroš mozek a Zbabělý lev chce odvalu.

Prostředí země Oz je paralelním fantaskním světem. Dorotka se totiž nejprve nachází na existujícím místě v Kansasu, kde bydlí se svou tetou Emou a strýčkem Henrym. Paralelní svět má čtenáři poskytnout plnější, příjemnější zážitek. To lze pozorovat v tom, že prostředí Kansasu je vykresleno velice stroze. Všechno tam má šedivou barvu a není tam veselá atmosféra. Strýček Henry a teta Ema se vůbec neusmívají a nátěr chaloupky celý vybledl.

„Kdysi byla chaloupka pestře natřená, ale barva sluncem oprýskala a deště ji smyly. Teď byla stejně bezbarvá a šedivá jako všechno ostatní.“⁶⁰

V kontrastu k prostředí reálného fikčního světa stojí země Oz. Ta přímo hýří barvami a úrodou. Každá část země má svůj charakteristický vzhled, barvy, obyvatele i atmosféru.

„Tornádo postavilo chaloupku docela lehounce – aspoň na tak silnou vichřici – uprostřed přenádherne krajiny. Všude kolem zářily líbezné zelené trávníky a krásné stromy s hojným sladkým ovocem. Mezi nimi svítily záhonky pestrých květin a v keřích i na stromech zpívali a poletovali ptáci se skvostným peřím. Opodál třpytivě pádil mezi zelenými břehy potůček a Dorotce, která tak dlouho žila na vyprahlé šedivé prérii, se zdálo, jako by bublal sladkou píseň.“⁶¹

Podle smutného popisu Kansasu by se mohlo zdát, že Dorotce bude lépe v zemi Oz a nebude se chtít vracet, ale není tomu tak. Projevuje se zde silný motiv domova a lásky. Dorotka má ráda svou tetu a strýčka a během celého příběhu se jí po nich moc stýská. Domov totiž netvoří jen prostředí, ve kterém žijeme, ale hlavně lidé, se kterými ten domov sdílíme.

⁵⁹ *Ladění: časopis pro teorii a kritiku dětské literatury*. Brno: Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně, 2011. ISSN 1211-3484. S. 13.

⁶⁰ BAUM, L. Frank. *The wonderful wizard of Oz: Čaroděj ze země Oz*. Praha: Garamond, 2005. ISBN 8086379817. S. 7.

⁶¹ BAUM, L. Frank. *The wonderful wizard of Oz: Čaroděj ze země Oz*. Praha: Garamond, 2005. ISBN 8086379817. S. 15.

Stejně jako je tomu třeba u Středozemě J. R. R. Tolkiena, prostředí země Oz se netýká jen tohoto díla, které je první knihou rozsáhlé série. Objevuje se i v dalších textech L. F. Bauma. Celkem se jedná o 13 pokračování, ve kterých se objevují další motivy a postavy. Svět země Oz využívají po smrti autora i jiní spisovatelé.⁶²

Podle uvedeného dělení fantasy se dílo přibližuje nejbližší fantasy s motivem portálu/úroku. Přirozený a fantastický svět je oddělen hranicí, která je tvořena pouští. V tomto případě zde není přímo portál, ale existuje přenašedlo v podobě balónu nebo stříbrných kouzelných střevíčků.

V tomto díle není určen přesně čas, kdy se děj odehrává. Neví se, jak přesně dlouho byla Dorotka s Totem v zemi Oz a jak přesně dlouhý časový úsek se mezitím odehrál ve skutečném světě. Zatímco ale byla Dorotka v zemi Oz, strýček Henry stihl postavit novou chatu. Víme, že země Oz už existuje delší dobu, protože král okřídlených opic o ní vypráví příběhy, které se staly před dávnou dobou.

„Tenkrát žila daleko na severu překrásná princezna, jež byla také mocná čarodějka. Všech svých čar a kouzel užívala k tomu, aby pomáhala svému lidu a nikdy se nestalo, že by ublížila někomu dobrému.“⁶³

Dorotka částečně splňuje charakteristiku postavy v žánru fantasy. Nemá žádnou výjimečnou vlastnost, kterou by vynikala, ale vlastní magické předměty, které jí propůjčují velikou moc. A nejen to. Chrání ji kouzelná moc lásky. Čarodějka ze severu ji totiž políbila na čelo a je tak chráněna před zlem. Dorotka získává i stříbrné střevíce, které využije při návratu domů a také vlastní kouzelnou píšťalku, která přivolá myšky s královnou. Mimo to využije i kouzelnou čepičku, která umí přivolat okřídlené opice. Poprvé je zavolá, aby ji společně s jejími přáteli odnesli do Smaragdového města od Zlé čarodějnice na západě. Podruhé se opice objeví, když je žádá o to, aby ji přenesly domů přes poušť. Tento úkol ale splnit neumí. Potřetí jí pomůžou při cestě do země Čtvermoňů za čarodějkou Glindou.

Dorotka během cesty potkává Hastroše, Plecháče a Zbabělého lva, kteří se k ní přidávají a mají stejný původní cíl dostat se k mocnému čarodějovi. To můžeme

⁶² ŠUBRTOVÁ, Milena a Miroslav CHOCHOLATÝ. *Slovník autorů literatury pro děti a mládež*. Praha: Libri, 2012. ISBN 978-80-7277-506-4. S. 197.

⁶³ BAUM, L. Frank. *The wonderful wizard of Oz: Čaroděj ze země Oz*. Praha: Garamond, 2005. ISBN 8086379817. S. 207.

částečně považovat za rys fantasy, i když se nejedná o klasickou družinu jako třeba v dílech J. R. R. Tolkiena a její složení úplně neodpovídá charakteristice. V jejich skupině nenajdeme typického čaroděje ani rytíře. Za zástupce hrubé síly ale můžeme považovat lva. Dorotce pomáhají hodné čarodějky. Na začátku příběhu ji ochrání Bílá čarodějka ze severu kouzelným polibkem a na konci příběhu jí Glinda z jihu poskytne vzácnou radu, jak se dostat zpět do Kansasu. V roli protivníka se nachází zlá čarodějnice z východu a ze severu. Rys fantasy je viditelný i v tom, že se v příběhu objevují fantastické bytosti jako třeba klabouni, což jsou „*obludná zvířata, která mají těla jako medvědi a hlavy jako tygři*“⁶⁴, nebo okřídlené opice.

Výrazným motivem v příběhu je boj dobra se zlem. Zlo zastupují čarodějnice ze západu a ze severu. Čarodějníci z východu zavalí hned na začátku příběhu Dorotčina chaloupka a čarodějníci z východu Dorotka přemůže tím, že ji polije vodou. Právě voda pomohla čarodějnicí zabít nejspíš proto, že nese význam čistoty, očištění. Vodu používáme, abychom se zbavili různých nečistot. Zlá čarodějnice z východu provedla ve svém životě mnoho špatných věcí a už v ní nezbylo nic dobrého. Dorotka pomocí vody smyla všechny její hříchy, čímž ji zabila.

Důležitý je zde i motiv cesty, kterou musí Dorotka podniknout, aby se zase dostala zpět do Kansasu. Dorotčíným původním cílem nebylo přemoci zlé čarodějnice, ale dostat se domů. Takové náročné putování neočekávala. Stalo se to však součástí její cesty a musela tyto kroky podniknout, aby se nakonec konečně dostala domů. Stejně jako tomu bylo i v díle *Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky*, jedná se především o cestu iniciační. Iniciační postavy se zde ani tak neprojevuje u hlavní hrdinky příběhu, jako u ostatních postav – Hastroše, Plecháče a Zbabělého lva. Ti se vydávají na cestu za mocným čarodějem společně s Dorotkou, protože doufají, že jim splní jejich přání. Hastroš si myslí, že nemá mozek, Plecháč věří, že nemá srdce a lev se cítí zbaběle. Během situací, ve kterých se postavy během příběhu ocitají, se projeví, že tomu tak není. Museli se však do těchto situací díky putování dostat, aby to bylo odhaleno. Hastroš například vymyslí plán, jak zachrání své přátele před včelami zlé čarodějnice ze západu. Bez mozku by na takovou strategii nikdy nepřišel. Plecháč projevuje lítost a dokonce pláče, když má strach, že přijdou o svého přítele Hastroše během překonávání divoké řeky. Kdyby neměl srdce, takovou lítost by neuměl projevit. Lev také není tak zbabělý, jak si myslí. Odvážně

⁶⁴ BAUM, L. Frank. *The wonderful wizard of Oz: Čaroděj ze země Oz*. Praha: Garamond, 2005. ISBN 8086379817. S. 91.

se postaví třeba nebezpečným klabounům. Všichni tedy ve skutečnosti měli to, co chtěli, ale to nejdůležitější, co jim chybělo, byla sebedůvěra. Tu získali v průběhu putování a získáváním zkušeností.

Silně v příběhu působí i motiv víry a zároveň zbabělství a zrady. Mocný čaroděj představuje boha, ve kterého obyvatelé země slepě věří a ve všem ho poslechnou. Celá země se ho bojí a vzhlíží k němu s velikým respektem, ovšem hlavně z důvodu strachu. Nikdo se neodvážil od čaroděje něco žádat a přitom ho ani nikdy nikdo nespáčil. Dorotka a její skupina se tedy za čarodějem vydává, protože je jejich poslední nadějí a s vírou v něj plní všechny úkoly, který jim podvodník zadá. Když splní vše, co po nich požadoval, nastupuje ohromné zklamání, protože čaroděj vůbec není čaroděj a není v jeho moci splnit jejich přání.

„Ššš, tiše maličká, nemluv tak nahlas, nebo tě ještě někdo uslyší a byl bych zatracen. Nezapomínej, že mě tu mají za Velikého čaroděje.“⁶⁵

I tak je ale na závěr skupině užitečný. Působí jako jakýsi psycholog, který prostřednictvím placebo přesvědčí Iva, Plecháče i Hastroše o jejich schopnostech a probudí v nich dosud spící sebedůvěru.

Stěžejní roli hraje v tomto díle magie a je jí protkán celý příběh. Ovládají ji čarodějnice. Dvě z nich (sever a jih) ovládají bílou a dvě z nich (západ a východ) černou magii. Hodná čarodějka ze severu svou magii použije k ochraně Dorotky. Políbí ji totiž na čelo a její polibek Dorotku chrání před nebezpečím. Vliv na průběh celého Dorotčina putování mají magické předměty jako stříbrné střevíce a kouzelná čepička. O moci stříbrných střevíčků Dorotka celou dobu netuší a využije ji až na samém konci příběhu. Tyto střevíce totiž třemi kroky přenesou jejich nositele na kterékoliv místo na světě.

Jelikož se jedná o pohádkovou fantasy, najdeme tu mnoho pohádkových rysů. Stále narážíme na číselnou symboliku, která je typická právě pro pohádky. Kouzelná čepička může přivolat okřídlené opice maximálně třikrát; čarodějnice ze západu poslala na Dorotku a její přátele tři nepřátele – vlky, včely a vrány; skupina navštívila čaroděje přesně v 9 hodin a 4 minuty; u hodné čarodějnice Glindy na jihu stály tři strážce; stříbrné střevíčky přenesly Dorotku do Kansasu pomocí tří kroků. Také konec je jako v každé pohádce dobrý. Dorotka se dostane zpátky k tetě a strýčkovi, Hastroš se stane vládcem

⁶⁵ BAUM, L. Frank. *The wonderful wizard of Oz: Čaroděj ze země Oz*. Praha: Garamond, 2005. ISBN 8086379817. S. 221.

Smaragdového města, lev je jmenován králem lesa a Plecháč se vrátí do země Mrkalů a vládne zde místo zlé čarodějnice.

2.3 Holly Black a Tony DiTerlizzi⁶⁶

Holly Black

„Hezké věci se v pohádkách nestávají. A když ano, stane se vzápětí něco zlého, jinak by to bylo nudné a nikdo by takový příběh nečetl.“⁶⁷

Holly Black se narodila v roce 1971 v New Jersey. Je známá především jako autorka knih pro děti a mládež. Její knihy byly několikrát označeny za bestsellery a získaly mnoho ocenění. Svou první novelu *Tithe: A Modern Faerie Tale* vydala v roce 2002. Při tvorbě série *Kronika rodu Spiderwicků* úzce spolupracovala se svým dlouholetým přítelem Tonym DiTerlizzim, který obohatil jejich dílo i o výstižné a obdivuhodné ilustrace. V letech 2008–2010 se zabývala komiksem a vytvořila dílo *The good neighbors*. Poté se opět vrátila k psaní novel a románů. V letech 20014–2018 spolupracovala s Cassandrou Clare a napsala pětidílnou fantasy sérii *Magisterium*, která je určená pro děti od 8 do 12 let. V letech 2018–2019 napsala další sérii, která zabírala první místa v žebříčcích. Jedná se o díla *The cruel prince*, *The wicked king* a *The queen of nothing*. Dnes žije Holly Black v Nové Anglii společně se svou rodinou a kočkami a v domě má prý tajnou knihovnu.⁶⁸

Tony DiTerlizzi

„Představitost nás zmocňuje k tomu, abychom vytvořili realitu toho, co by mohlo být. Musíme ji držet, pěstovat a nikdy ji neopustit.“⁶⁹

Tony DiTerlizzi se narodil roku 1969. Tvoří literaturu pro děti a mládež a také působí jako výtvarný umělec. Vytvořil třeba fantastickou obrázkovou knihu *The spider and the fly* a napsal knihu *Kenny and the dragon*. K jeho nejvýznamnějším dílům patří série

⁶⁶ Viz příloha X

⁶⁷ *Holly Black citáty | Databáze knih* [online]. [cit. 2019-11-17]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/citaty/holly-black-7226>

⁶⁸ *About - Holly Black* [online]. [cit. 2019-11-17]. Dostupné z: <https://blackholly.com/about/>

⁶⁹ *About Tony – Tony DiTerlizzi* [online]. [cit. 2019-11-17]. Dostupné z: <https://diterlizzi.com/about/>

Kronika rodu Spiderwicků, na které spolupracoval s Holly Black. Spojení jejich talentu dokonale funguje a ilustrace neodmyslitelně patří k příběhu sourozenců Graceových.⁷⁰

2.3.1 Kronika rodu Spiderwicků⁷¹

Tato série byla přeložena do mnoha jazyků a na její motivy byl natočen film uvedený v roce 2008. Podle Holly Blackové je určena pro věkovou skupinu „middle grade“⁷², což odpovídá dětem ve věku 8–12 let⁷³. Skládá se celkem z pěti titulů: *Klíč k určování kouzelných tvorů* (2003), *Kámen ke koukání* (2003), *Tajemství tety Lucindy* (2003), *Strom ze železa* (2004) a *Mulgarath se zlobí* (2004).

Tato pohádková fantasy vypráví o sourozencích Graceových – dvojčatech Jaredovi a Simonovi a jejich sestře Mallory a jejich příhodách s různými nadpřirozenými bytostmi.

První díl *Klíč k určování kouzelných tvorů* není na rozdíl od ostatních dílů příliš akční, ale i tak z něj cítíme napětí a očekáváme nějaké dobrodružství. V tomto dílu se děti Graceovy přistěhovaly s maminkou do podivného domu matčiny tety Lucindy. Důležitou roli zde hraje motiv tajemného domu, který můžeme spatřit třeba i ve fantasy sérii *Letopisy Narnie*. Jedná se o viktoriánský dům, který už z venku vypadá neobvykle a budí hrůzu. Hned na začátku příběhu je v nás tedy zanechán dojem, že se v něm budou dít podivné věci. Ve čtenáři je hned na začátku vyvoláváno nejen napětí, ale dokonce i strach.

„Bylo to spíš něco jako deset chatrčí nalepených jedna na druhé. Dům měl několik komínů a celou tu prapodivnost korunoval železný plůtek, který mu trůnil na střeše jako obzvlášť výstřední klobouk.“⁷⁴

Hned první den slyší v domě podivné zvuky a stávají se jim podivné příhody. Objeví tajnou knihovnu strýčka Spiderwicka a vzácnou knihu – Klíč Artura Spiderwicka k určování kouzelných tvorů kolem nás. Jared s překvapením zjistí, že se v ní píše

⁷⁰ *About Tony – Tony DiTerlizzi* [online]. [cit. 2019-11-17]. Dostupné z: <https://diterlizzi.com/about/>

⁷¹ Viz příloha XI

⁷² *Complete Bibliography - Holly Black* [online]. [cit. 2019-11-17]. Dostupné z: <https://blackholly.com/about/complete-bibliography/>

⁷³ *Middle-Grade Fiction vs. Young Adult Fiction* [online]. [cit. 2019-11-17]. Dostupné z: <https://www.masterclass.com/articles/whats-the-difference-between-middle-grade-fiction-vs-young-adult-fiction>

⁷⁴ DITERLIZZI, Tony a Holly BLACK. *Kronika rodu Spiderwicků. Klíč k určování kouzelných tvorů*. V Praze: Knižní klub, 2004. ISBN 80-242-1293-5. S. 14.

o skřítcích a začíná po nich pátrat. Tato kniha sourozence provází ve všech dílech série a skřítek Náprstníček je před ní varuje:

„Našinci jsou příliš zjevní v Klíči páně Spiderwicka. Až moc toho napověděl, sluchu červa smrtelníka. Těm, kdo vlastní onen spisek, hrozí velká úhona. Bud' vás urknou strašným kouzlem, nebo přijde pohroma! Pryč s tou knihou v okamžení, ať ji stráví plamen! Pokud si ji ponecháte, bude s vámi amen!“⁷⁵

Ve druhém díle *Kámen ke koukání* je Simon unesen skřety a Jared s Mallory se ho vydají hledat. Skřeti jsou neviditelní, a proto jim Náprstníček prozradí, jak získají „zrak“. Musí použít kámen ke koukání. Cestou potkávají různé bytosti jako např. elfy a obrovského trolla v močálu. Simon je osvobozen i s Hejkalem a ostatními tvory a přivede si domů zraněného gryfa, kterého se snaží ochočit.

Na začátku třetího dílu *Tajemství tety Lucindy* chce Simon a Mallory knihu zničit a setkávají se s tetou Lucindou, která ví, co se v domě děje. Klíč jim sebere Náprstníček a najdou mapu panství Spiderwicků, podle které se vydají do Remízku za elfy. Od těch se dozví, že jim měl jejich praprastrýček Artur odevzdat Klíč, ale podvedl je. Elfové jsou stále naštvaní a trvají na tom, aby jim děti Klíč vydaly.

Ve čtvrtém díle *Strom ze železa* se dostane Mallory do zajetí trpaslíků a obra Mulgaratha v opuštěném lomu. Je položena v rakvi jako Sněhurka a trpaslíci ji chtějí směnit za Klíč. Nakonec se sourozenci osvobodí, a když uniknou z podzemí, poprvé se setkávají se zlým obrem Mulgarathem. Děti si všimnou, že má nějakého rukojmího a vystrašené se vydají zpět domů s tím, že o všem poví mamince.

V posledním díle *Mulgarath se zlobí* sourozenci zjišťují, že jejich dům je celý naruby, Mulgarath se skutečně zmocnil Klíče a rukojmím je jejich vlastní maminka.

„Hrozný povyk v domě nastal, nežli se den chopil vlády: přišlo vojsko, svázalo ji, odvleklo ji. Není tady.“⁷⁶

Dvojčata, Mallory, Náprstníček a Hejkal, na kterého opět narazili, se společně vydávají za elfy. Prosí je o setkání s praprastrýcem Arturem a na oplátku jim slíbí, že jakmile se jim dostane Klíč zase do rukou, elfové ho převezmou a zničí. Strýček neví,

⁷⁵ DITERLIZZI, Tony a Holly BLACK. *Kronika rodu Spiderwicků. Klíč k určování kouzelných tvorů.* V Praze: Knižní klub, 2004. ISBN 80-242-1293-5. S. 115–116.

⁷⁶ DITERLIZZI, Tony a Holly BLACK. *Kronika rodu Spiderwicků. Mulgarath se zlobí.* V Praze: Knižní klub, 2006. ISBN 80-242-1598-5. S. 17.

jak pomoci, tak alespoň popíše, co ví o skřetech, dracích a obrech. Následně se společně vydávají na Smetiště za Mulgarathem. Byron zažene skřety a přemůže draky a děti se tak dostanou až do Mulgarathova paláce. Tam najdou spoutanou maminku a tatínka. Jediný Jared však pozná, že to není jejich táta, ale převtělený Mulgarath. Společnými silami Mulgaratha přemůžou a všichni se spokojení a zdraví vrátí domů. Vezmou s sebou i tetu Lucindu a obdrží vzkaz od elfů, kteří žádají o předání Klíče. Při té příležitosti se Lucinda setká se svým otcem Arturem. Ten poté, co vkročí na zem, se změní v prach a zmizí navždy. Následně se všichni spokojeně vrací domů.

Fantastický svět, ve kterém se pohybujeme, se omezuje na oblast, kterou vyznačuje Arturova mapa panství rodu Spiderwicků. Ve skutečnosti se ale kouzelní tvorové podle Artura Spiderwicka nalézají na všech světadílech. Podle vztahu fantastického prvku k přirozenému fikčnímu světu se jedná o narušující fantasy. Fantastický prvek, kterým mohou být třeba nadpřirozené bytosti, se projevuje jako narušitel. Ve fikčním světě se totiž objeví z ničeho nic a jak hrdina příběhu, tak čtenář jsou zmatení. Touží po porozumění. Hrdina i čtenář vnímá fantastický prvek podobně. V tomto případě Jared a jeho sourozenci nejprve nemohou uvěřit vlastním očím, když poprvé spatří skřítku. Narušilo to jejich běžný život a vyvolalo to v nich pochybnosti. Jared chce toto narušení vyřešit, používá klíč a žádá vysvětlení.

„Mužiček poklepal na okraj klobouku a seskočil ze stolu. Dopadl na jasně osvětlenou podlahu u otevřeného okna a zmizel. Mallory zírala, jako by se právě probírala z transu.“⁷⁷

Jelikož se v průběhu příběhu pohybujeme ve fiktivním prostředí skutečného světa a narušují ho jen fantastické prvky v podobě fantastických bytostí, také čas plyne stejně, jako ho vnímáme ve skutečném světě. Zásahy do přirozeného plynutí času se tu ale očividně projevují. Sledujeme to například u Artura Spiderwicka, který je v zajetí elfů, ale vůbec nestárne. Jeho podoba se nijak za ta léta nezměnila. Je stále ve stejném věku, v jakém ho elfové zajali. Ovšem, když se dotkne země, náhle se promění v prach a zmizí. Také u fantastických bytostí má čas jiný charakter. Některé z nich jsou nesmrtelné a sourozence Graceovi označují za smrtelníky.

⁷⁷ DITERLIZZI, Tony a Holly BLACK. *Kronika rodu Spiderwicků. Klíč k kurčování kouzelných tvorů.* V Praze: Knižní klub, 2004. ISBN 80-242-1293-5. S. 116.

„Fmvtelník je tvov, jehof vivot fměvuje k fmvti. Jak jinak vám máme vikat? Vždyť váf vivot netvfá ani okamvik.“⁷⁸

Stěžejním motivem je v případě této série opět boj dobra a zla. Zlo ztělesňuje jednoznačně obr Mulgarath, o němž se dozvídáme teprve ve 4. díle, a jeho přívrženci v podobě skřetů. Skřeti v tomto případě vypadají jinak než třeba skřeti v díle *Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky*. Tito skřeti dorůstají velikosti malého psa, místo zubů mají skleněné střepy a jsou neviditelní. Obr Mulgarath si chce podmanit celý svět a dokonce vytváří mapu s názvem Mulgarathova říše. Zlo je nakonec díky sourozencům Graceovým, především tedy Jaredovi, přemoženo.

„Čas, kdy nám bylo rozkazovati a trestati, minul. Nyní rovněž nás ochromil strach. Mulgarath kol sebe shromáždil početnou armádu a zneužívá Klíče k tomu, aby jeho vojska vzbuzovala hrůzu převelikou.“⁷⁹

Dále je zde výrazný i motiv sourozenecké lásky a přátelství. I přesto, že se sourozenci mezi sebou často pošťuchují a mají nejrůznější konflikty, jejich láska nakonec vždy zvítězí. V těžkých situacích drží vždy pohromadě a riskují pro sebe navzájem vlastní životy. Podobnost s tímto dílem najdeme v sérii *Letopisy Narnie*, kde také vystupuje skupina sourozenců.

Co se týká postav, složení skupiny sourozenců Graceových přímo neodpovídá uvedené charakteristice.⁸⁰ Přesto lze vyzorovat určité charakterové rysy, které odpovídají schématu postav. Jared jako hlavní hrdina vlastní magický předmět v podobě kamene a najde Klíč, který je v příběhu stěžejní a využívá ho ke svému prospěchu. Disponuje také výjimečnými schopnostmi. Je chytrý a mazaný. Dokáže přelstít nejen elfy, ale také trpaslíky. Dalo by se říct, že má i jisté výhodné sociální kontakty. Setká se s Arturem Spiderwickem, jehož rady mu pomohou v přemožení velkého Murgaratha. Mallory splňuje určité rysy rytíře, jelikož šermuje a dobře zachází s mečem. Simon je svým způsobem Jaredův druh, neboť jsou jednovaječnými dvojčaty a za všech okolností drží při sobě. Jednoznačně se zde objevuje protivník v podobě Mulgaratha a jeho stoupců – skřetů, draků a trpaslíků.

⁷⁸ DITERLIZZI, Tony a Holly BLACK. *Kronika rodu Spiderwicků. Strom ze železa*. V Praze: Knižní klub, 2005. ISBN 80-242-1535-7. S. 75.

⁷⁹ DITERLIZZI, Tony a Holly BLACK. *Kronika rodu Spiderwicků. Mulgarath se zlobí*. V Praze: Knižní klub, 2006. ISBN 80-242-1598-5. S. 49.

⁸⁰ Viz kapitola Postavy

Významnou skupinou jsou v této sérii fantastické bytosti, jejichž charaktery jsou zde detailně vykresleny.

„Skřeti vždy útočí v malých tlupách, většinou jich není víc než 10. Drží se Mulgaratha, protože se ho bojí – jinak bys jich nikdy neviděl tolik pohromadě. Kdyby je nevedl, dávno by se rozutekli na všechny strany (...) A co se obrů týče, Mulgarath je typickým představitelem svého druhu. Jsou to mistři proměn: bývají chytří, mazaní a krutí. A bohužel i silní. Jejich slabinou, která by ti snad mohla být k užitku, je jejich domýšlivost. Rádi se chvástají (...) Drak bude pravděpodobně patřit k poddruhu evropský šupinatý, který je u nás nejobvyklejší. Je smrtelně jedovatý! Pamatuju si na jeden spis, ve kterém se psalo, že se drak může žít kravským mlékem – pak rychle vyroste a jeho jed zabíjí vše živé.“⁸¹

V knize *Tajemství tety Lucindy* se objeví i postava jednorožce. V této scéně lze pozorovat souvislosti se starými legendami, které hovoří o jednorožcích.⁸² Stejně jako ve vybraných legendách i v tomto případě si jednorožec vybere dívku – pannu, a to Mallory, které důvěřuje, a dojde mezi nimi k interakci.

„Ale ona jakoby nevnímala, když mátozně natahovala dlaně k tělu toho kouzelného tvora. Jelínek tiše stál a Jared zatajil dech, když se Mallory dotkla jeho útlých boků a pak pohladila jeho hustou hřívu. Jakmile to udělala, špička rohu se dotkla jejího čela a dívka zavřela oči. Náhle se celá roztřásla.“⁸³

V příběhu se setkáváme i s elfy. Jsou zde vykresleny dva odlišné druhy. Jedni jsou malíci a vypadají spíš jako okřídlené víly. Tito elfové nosí tetě Lucindě čarovné ovoce a jsou laskaví. Proti nim jsou elfové, kteří velikostí odpovídají lidem, jsou mocní a krutí. Člověk by si na ně měl dát pozor. O tom se přesvědčil i Artur Spiderwick, který se je snažil obelhat a doplatil na to. Stejně jako u Tolkiena ale i tady elfové usilují především o spravedlnost, dobro a mír.

⁸¹ Zkráceno: DITERLIZZI, Tony a Holly BLACK. *Kronika rodu Spiderwicků. Mulgarath se zlobí*. V Praze: Knižní klub, 2006. ISBN 80-242-1598-5. S. 57–61.

⁸² Viz kapitola Postavy

⁸³ DITERLIZZI, Tony a Holly BLACK. *Kronika rodu Spiderwicků. Tajemství tety Lucindy*. V Praze: Knižní klub, 2005. ISBN 80-242-1506-3. S. 101.

Významnou roli má obr Mulgarath. Objevují se u něj určité společné rysy s obry z řecké mytologie, konkrétně giganty.⁸⁴ Také v tomto případě vede Mulgarath ničivou válku a chce ovládnout celý svět. Má velkou sílu a moc. Pod jeho nadvládou slouží skřeti, trpaslíci a draci. Nakonec ho přemůže malý Jared stejně jako Hérakles, a to díky lsti, kterou na něj vymyslí a použije. Dalším zástupcem obra je zde troll z močálu. Zde vidím vychýlení od původní mytologie. Močály totiž nejsou jejich typickým útočištěm.

Další fantastickou postavou příběhu jsou draci. Ti se odlišují od původní mytologie tím, že se živí kravským mlékem. Vystupují na straně zla pod vládou obra Mulgaratha a díky kravskému mléku rychle narůstají do obrovských rozměrů.

Vystupuje tu i postava gryfa. S touto postavou se můžeme setkat i v sérii *Harry Potter*, jejich vzhled je v obou dílech podobný. V obou případech gryf umí létat.

„Podél cesty leželo nějaké zvíře. Bylo velké bezmála jako aut, ale nějak podivně zkroucené. Mělo tělo lva, hlavu orla a z boku mu prýštila krev.“⁸⁵

Co se týká trpaslíků, jsou v tomto případě na straně zla a pomáhají Mulgarathovi, což se výrazně liší od díla *Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky*, kde trpaslíci byli pozitivními postavami na straně dobra. Jejich vzhled je podobný jako v příbězích severské mytologie⁸⁶. Také mají dlouhé vousy a vlasy a žijí v podzemí lomu. Je zde odkaz na jejich práci s kovem. Roste u nich v dole železný strom a vlastní psi, kteří se sice chovají jako živí psi, ale jsou celí železní. Tito trpaslíci jsou mnohem menší než třeba Tolkienovi trpaslíci a šišljají. V příběhu nalezneme i odkaz na *Sněhurku a sedm trpaslíků*. Trpaslíci totiž unesou Mallory a stejně jako Sněhurku ji uloží spící do skleněné rakve. Příběh je ale jiný než ve známé pohádce. Trpaslíci ji využívají jako výkupné a ze spánku ji neprobudí polibek. V podzemí se objeví dokonce i permoník podobný tomu z germánské mytologie.

„Myslím, že je to permoník (...), žijou v dolech a varujou horníky před závalama a tak.“⁸⁷

⁸⁴ Viz kapitola Postavy

⁸⁵ DITERLIZZI, Tony a Holly BLACK. *Kronika rodu Spiderwicků. Kámen ke koukání*. V Praze: Knižní klub, 2005. ISBN 80-242-1397-4. S. 78.

⁸⁶ Viz kapitola Postavy

⁸⁷ Zkráceno: DITERLIZZI, Tony a Holly BLACK. *Kronika rodu Spiderwicků. Strom ze železa*. V Praze: Knižní klub, 2005. ISBN 80-242-1535-7. S. 103.

V sérii samozřejmě objevíme i vliv magie. Sice zde nevystupuje žádný čaroděj, který by magickou moc ovládal, ale setkáváme se s magickými předměty. Jedná se například o kámen, díky kterému děti získají „zrak“ a vidí skřety. Dalším magickým předmětem bylo ovoce, které podstrčili tetě Lucindě škodolibí skřítkci, a když ho teta snědla, už jí nikdy nic jiného nechutnalo.

„Chutnalo to líp než všechny dobroty světa. Chutnalo to asi tak, jako by podle mě mohly chutnat květiny. Chutnalo to jako píseň, jejíž slova jste už dávno zapoměli. A po tomhle mi začalo lidské jídlo – jako normální strava – připomínat písek a popel.“⁸⁸

2.4 Clive Staples Lewis⁸⁹

„Čtete, abychom nebyli sami.“⁹⁰

Clive Staples Lewis se narodil 29. 11. 1898 v Belfastu a zemřel 22. 11. 1963 v Oxfordu. Byl to anglický básník, prozaik, literární kritik, teolog a profesor v Oxfordu, Magdallen College a v Cambridge. Vyučoval anglický jazyk a literaturu a zaměřoval se na období středověku a renesance. Přátelil se s J. R. R. Tolkienem, oba přispěli svou tvorbou ke vzniku žánru fantasy. V životě i v díle C. S. Lewise hrála důležitou roli víra, a to křesťanství. Jeho texty natolik ovlivnily i jeho manželku Joy Davidmanovou, že konvertovala od judaismu ke křesťanství.⁹¹ *Středobodem Lewisovy teologie a filosofie byla slova svatého Pavla: „...nežiji už já, ale žije ve mně Kristus.“⁹²*

2.4.1 Letopisy Narnie⁹³

Jedná se o sérii sedmi knih, které se zařazují mezi pohádkovou nebo křesťanskou fantasy – *Lev, čarodějnice a skříň* (1950), *Princ Kaspian* (1951), *Plavba Jitřního poutníka* (1952), *Stříbrná židle* (1953), *Kůň a jeho chlapec* (1954), *Čarodějův synovec* (1955)

⁸⁸ DITERLIZZI, Tony a Holly BLACK. *Kronika rodu Spiderwicků. Tajemství tety Lucindy*. V Praze: Knižní klub, 2005. ISBN 80-242-1506-3. S. 47.

⁸⁹ Viz příloha X

⁹⁰ SVOBODA, Martin. *Clive Staples Lewis citáty (289 citátů)* [online]. [cit. 2020-01-14]. Dostupné z: <https://citaty.net/autori/clive-staples-lewis/>

⁹¹ ŠUBRTOVÁ, Milena a Miroslav CHOCHOLATÝ. *Slovník autorů literatury pro děti a mládež*. Praha: Libri, 2012. ISBN 978-80-7277-506-4. S. 515–516.

⁹² PAYNE, Leanne. *Skutečný a Přítomný: [myšlenkový svět C. S. Lewise]*. Praha: Návrat domů, 2006. ISBN 80-7255-139-6. S. 12.

⁹³ Viz příloha XI

a *Poslední bitva* (1956). Některá knižní vydání⁹⁴ jsou ale řazena podle vnitřní chronologie příběhu, kdy např. díl *Čarodějův synovec* je přesunut na začátek, přestože byl napsán později než díl *Lev, čarodějnice a skříň*. Tento díl totiž zachycuje události, které vysvětlují „*jak se náš svět poprvé setkal se zemí zvanou Narnie*“.⁹⁵ Tato série pracuje s mýtem, má pohádkový charakter a stěžejní je pro ni křesťanský symbolismus. C. S. Lewis jejím prostřednictvím popisuje velice atraktivní formou biblické příběhy, které jsou snadno srozumitelné.

Tato četba je vhodná pro děti a mládež, ale svým příběhem zaujme čtenáře všech věkových kategorií. Důkaz je zjevný v úvodním věnování: „*Moje milá Lucinko, tenhle příběh jsem napsal pro tebe, jenže když jsem začínal, neuvědomil jsem si, že holčičky rostou rychleji než knížky... Ale jednou budeš dost stará na to, abys začala pohádky číst znova... Tvůj milující kmoťr C. S. Lewis.*“⁹⁶ C. S. Lewis věnoval své dílo adoptivní dceři svého přítele, která trpěla vážnou nemocí, a její jméno propůjčil jedné z hlavních postav.⁹⁷

Jedná se o fantasy, ve které vedle reálného fikčního světa paralelně existuje fantaskní fikční svět. Pronikají sem i prvky pseudohistorie, jako je tomu u Tolkiena. C. S. Lewis pojmenoval Narnii podle jedné italské lokality. Fikční země Narnie svými krajinnými popisy silně připomíná Severní Irsko, kde autor vyrůstal.⁹⁸ Na autorovo dílo můžeme nahlížet zároveň jako na fantasy s motivem portálu. Děti totiž objevují skříň, která je přenese do světa Narnie. V jiných dílech se objevují i jiné portály, například nádraží nebo obraz. Pro srovnání uvádím dílo *Harry Potter a Kámen mudrců*, ve kterém funguje jako přepážka mezi dvěma světy vlakové nástupiště devět a tři čtvrtě. S obrazem, který též funguje jako portál, se setkáváme v díle *Plavba Jitřního poutníka*.

„*Eustace vyskočil, protože se pokoušel strhnout obraz ze zdi, a z nenadání stál na rámu. Před sebou neměl sklo, ale skutečné moře, a vítr a vlny narážely na rám jako na skálu.*“⁹⁹

⁹⁴ Např. nakladatelství Fragment

⁹⁵ LEWIS, C. S. *Čarodějův synovec*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0344-3. S. 9.

⁹⁶ LEWIS, C. S. *Lev, čarodějnice a skříň*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0345-0.

⁹⁷ GULISANO, Paolo. *C. S. Lewis: ve světě fantasy a evangelia*. Praha: Paulínky, 2016. ISBN 978-80-7450-239-2. S. 165.

⁹⁸ GULISANO, Paolo. *C. S. Lewis: ve světě fantasy a evangelia*. Praha: Paulínky, 2016. ISBN 978-80-7450-239-2. S. 12.

⁹⁹ LEWIS, C. S. *Plavba Jitřního poutníka*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0347-4. S. 18.

Díl *Čarodějův synovec* zachycuje samotný zrod světa Narnie. Jeho svědkem jsou tentokrát protagonisté Digory a Polly. Krásnou zemi tvoří sám veliký Aslan, představitel dobra, boha, stvořitele. C. S. Lewis zvolil pro postavu Aslana jazyk Turecka, země na východu, která poznala slavnou éru křesťanství. Jméno Aslan totiž v turečtině znamená „lev“.¹⁰⁰ S Digorym a Polly se do světa dostává nešťastnou náhodou i zlá čarodějnice Jadis (představitelka zla, ďábla). Ze všech dílů je právě v tomto cítit nejvíce propojení s křesťanstvím. Odehrává se zde např. scéna, která silně připomíná biblický příběh o Noemově arše.

„Najednou lev ztichl. Přešel zvolna tam a zpátky mezi zvířaty, občas přistoupil ke dvěma z nich, vždycky ke dvěma najednou, a dotkl se jich čenichem. Mezi všemi bobry si vybral dva a těch se dotkl, vybral dva z leopardů, jednoho jelena a jednu laň mezi všemi jeleny. Dvojice, kterých se dotkl, okamžitě opustily ostatní příslušníky svého druhu a následovaly lva.“¹⁰¹

Kromě párů zvířat vybere Aslan i jeden lidský pár, který má založit v Narnii lidský rod. Vybírá drožkáře a Nellie, kteří se sem dostali společně s hlavními protagonisty a pochází z reálného fikčního světa, a musí projít jakousi zkouškou, která odkazuje na desatero přikázání:

„Až povstanou nepřátelé, ochráníte je před nimi (...) Vychováš svoje děti a vnoučata k tomu, aby jednali také tak (...) Nedopustíš, aby někdo utlačoval druhého nebo mu ubližoval (...) Ty a tvoje děti a vnuci budete požehnáni.“¹⁰²

Další spojitost s křesťanstvím je jasně pozorovatelná u situace s jabloní, která představuje strom pokušení, stejně jako tomu bylo v příběhu Adama a Evy. Eva je lákána hadem, aby okusila zakázané ovoce a dopustila se hříchu. Stejně tak Digory je lákán zlou čarodějnici, ale na rozdíl od Evy unikne pokušení. Možná právě díky tomu dochází v závěru knihy k zázraku, kdy se Digoryho matka vyléčí z těžké nemoci. V biblickém příběhu had představuje ďábla a v *Letopisech Narnie* odpovídá této postavě zlá

¹⁰⁰ GULISANO, Paolo. *C. S. Lewis: ve světě fantasy a evangelia*. Praha: Paulínky, 2016. ISBN 978-80-7450-239-2. S. 72.

¹⁰¹ LEWIS, C. S. *Čarodějův synovec*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0344-3. S. 130–131.

¹⁰² Zkráceno: LEWIS, C. S. *Čarodějův synovec*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0344-3. S. 159–160.

čarodějnice. Stejně jako nastane zázrak, dochází i k trestu, který postihne čarodějnici za to, že zhřešila a okusila kouzelná jablka.

„Získala to, po čem toužila, má neúnavnou sílu a před sebou nekonečné dny jako bohyně. Se zlým srdcem ale jsou dlouhé dny jen neustálým utrpením a ona už to začíná poznávat.“¹⁰³

Díl *Lev, čarodějnice a skříň* má klasický pohádkový syžet a je tedy ze všech dílů nejvhodnější pro děti mladšího školního věku. Poprvé se zde setkáváme se sourozenci – Lucinkou (nejmladší), Petrem (nejstarší), Zuzanou a Edmundem. Pochází z Londýna, kde právě probíhá 2. světová válka, a proto se stěhují do tajemného domu starého profesora. Tato situace souvisí s autorovým vlastním zážitkem, kdy se u něj v roce 1939 objevily tři malé dívky a ukryly u něj své rodiče před nálety.¹⁰⁴ Motiv tajemného domu se zde objevuje stejně jako v díle *Kronika rodu Spiderwicků*.

„V takhle velikánském domě ještě nikdy dřív nebyla, a když si představila všechny ty dlouhé chodby a řady dveří vedoucích do prázdných pokojů, začal jí z toho trošku běhat mráz po zádech.“¹⁰⁵

Protagonisté se v tomto dílu dostávají pomocí skříně do Narnie, seznamují se s důležitou postavou lva Aslana, bojují proti Bílé čarodějnici a zachraňují Narnii od její krutovlády. Kvůli Bílé čarodějnici trvá v zemi už 100 let zima, během níž se nekonají žádné Vánoce. Po příchodu dvou dcer Eviných a dvou synů Adamových ale přichází konečně období adventu a s ním i narůstá naděje v příchod Aslana (v tomto díle Ježíše).

Stěžejním motivem celé série je motiv cesty, a to v dvojitě slova smyslu. Zaprvé se jedná o cestu za dobrodružstvím a poznáváním nové země. Zadruhé mluvíme o cestě iniciační, která zároveň zahrnuje pro toto dílo stěžejní cestu duchovní. Skrze ni dochází u protagonistů k duchovnímu růstu. Vydávají se na pouť, jejímž cílem je dostat se k víře, bohu. V rámci iniciační cesty vždy dochází ke změně osobnosti některé z hlavních postav. Mění se její charakterové vlastnosti, dozrává. V díle *Lev, čarodějnice a skříň* pozorujeme oba tyto silné motivy společně s motivem zrady, trestu a odpuštění. Stěžejní postavou je Edmund (alegoricky odkazuje k Jidášovi). Na začátku příběhu je sobecký a myslí jen na sebe.

¹⁰³ LEWIS, C. S. *Čarodějův synovec*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0344-3. S. 197.

¹⁰⁴ MANDYS, Pavel. *2 x 101 knih pro děti a mládež: nejlepší a nejvlivnější knihy*. V Praze: Albatros, 2013. ISBN 978-80-00-03336-5. S. 292.

¹⁰⁵ LEWIS, C. S. *Lev, čarodějnice a skříň*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0345-0. S. 10–11.

Toho využívá zlá Bílá čarodějnice (alegorická představitelka d'ábla), která ho pokouší a láká na turecký med. Zároveň mu slibuje, že z něj udělá prince a následně krále. Tato myšlenka se Edmundovi zamlouvá. Neodolá, zhřeší a tím zradí své sourozence pro vlastní odměnu. Následně je sveden na scestí. Odklání se od víry a od Aslana, rouhá se a uctívá zlou čarodějnici.

„Udělal něco hloupého a dětinského. Vytáhl z kapsy špačka tužky a přimaloval lvovi pod nos knírek a kolem očí brýle. Pak řekl: „Tak, Aslane jeden hloupý! Jak se ti líbí být kamenný? Myslel sis, jak nejsi skvělý, vid?“¹⁰⁶

Za rouhání musí samozřejmě přijít trest. Čarodějnice nesplní, co slíbila, a Edmunda trestá, protože jí nepřivedl své sourozence. Krmí ho suchým chlebem a vodou, jede s ní na saních ve vánici a nemá kabát a musí táhnout její těžké saně. Edmund začíná své zrady litovat. Na závěr ho chce čarodějnice dokonce zabít, ale je zachráněn Aslanem. Ten se za něj totiž obětuje. V tomto případě se odkrývá viditelná spojitost s Ježíšem, který se také obětoval, aby vykoupil hříchy ostatních. Byl ukřižován a následně povstal z mrtvých. Alegorický představitel Ježíše – lev Aslan se sebeobětuje u Kamenného stolu pro zrádce Edmunda. Stejně jako Ježíš Kristus je ponížěn. Je svázán ke kameni, ostříhán (hřiva – symbol svatozáře) a zabit. Láska a víra má ale daleko větší moc než zlo a zrada, a proto je Aslanovi umožněno vstát z mrtvých. Na závěr je Bílá čarodějnice konečně přemožena, sourozenci usedají na trůn v Cair Paravel a společně vládou celé Narnii.

Díl *Kůň a jeho chlapec* se odehrává v době, kdy kralují 4 sourozenci. Vypráví o chlapci Šastovi a dívce Aravis, kteří unikají před svým nesvobodným životem na mluvících narnijských koních. Opět tady vyniká motiv cesty, ale také motiv svobody. Oba protagonisté podnikají cestu s cílem lepšího, spokojenějšího života. Během putování dokazují svou odvahu, jsou skromní a mají i jiné dobré vlastnosti. Právě proto je jim také poskytnuta Aslanova pomoc a nakonec získávají lepší život, po kterém oba tak toužili.

Tento díl se také zabývá tématem rodiny. Šastu vychovává kolornijský rybář Aršiš. Není to jeho pravý otec a využívá ho především na nejrůznější druhy práce jako otroka. Nechová k němu žádný silný vztah. Šastu to táhne na sever, kde leží Narnie, ale Aršiš se diskutím o zemi na severu vždy vyhýbá. Rodinná pouta jsou tak silná, že Šasta na konci příběhu jako zázrakem nečekaně nalézá svou pravou rodinu – otce a své dvojče.

¹⁰⁶ LEWIS, C. S. *Lev, čarodějnice a skříň*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0345-0. S. 104.

„Byl bych stejně rád, nebo skoro stejně, že je můj otec, i kdyby to nebyl král.“¹⁰⁷

V kontrastu stojí příběh Aravis, která naopak od své rodiny utíká. Její otec ji totiž zaslíbil muži, kterého nenávidí.

„Když mi tuto zprávu přinesli, sluneční svit mi před očima ztemněl, ulehla jsem na lůžko a celý den jsem plakala.“¹⁰⁸

Otec nesoucí se svou dcerou a nechtěl její přání. Místo toho poslouchal cizí ženu – Aravisinu macechu. Nelíbí se jí, že za ní dělají taková důležitá rozhodnutí a ona nemůže o svém osudu rozhodovat sama. Proto necítí tak silné rodinné pouto a z domova utíká. Na konci příběhu nalézá novou rodinu stejně jako Šasta, ve které je respektována a cítí se v ní dobře.

V dílu *Princ Kaspian* se sourozenci ve stejném složení opět vrací do Narnie, ve které mezitím uběhlo mnoho let. Seznamují se s princem Kaspianem a pomáhají mu získat zpět trůn, který neprávem obsadil jeho strýc Miraz. V tomto díle je víra čtyř sourozenců v Aslana silně ohrožena. Jsou vystaveni tak těžkým zkouškám, až v něj přestávají věřit. Jediná Lucinka víru nikdy neztratila a je jejím úkolem, přesvědčit ostatní o Aslanově existenci. Opět se zde prolínají různé významy motivu cesty. Cesta duchovní, cesta ve smyslu putování i iniciační cesta. Lucinka připomíná postavu Mojžíše. Ten vedl izraelský národ z egyptského zajetí a všichni ho následovali. Byl také vyvoleným, kterému se bůh zjevil v hořícím keři. Stejně tak Lucinka vede své sourozence a nedovolí jim vzdát se naděje.

„Konečně se vydali na cestu. Lucie šla první, hryzala si ret a snažila se neříct nic z toho, co by byla ráda řekla Zuzaně. Na všechno zapoměla, jen co upřela oči na Aslana (...) Ostatní se museli řídit jen podle Lucie, protože Aslan nejen že byl pro ně neviditelný, ale také ho nebylo slyšet.“¹⁰⁹

Plavba Jitřního poutníka je díl, ve kterém už nevystupuje Zuzana ani Petr, a místo nich se společně s Lucií a Edmundem dostane do Narnie jejich bratranec Eustace. Vydávají se společně s Kaspianem na plavbu, při které hledají 7 ztracených přátel Kaspianova otce a doplují téměř až na „konec světa“. Jak už prozrazuje titul, stejně jako je tomu v *Hobitovi*

¹⁰⁷ LEWIS, C. S. *Kůň a jeho chlapec*. Praha: Fragment, 2015. ISBN 978-80-253-0348-1. S. 211.

¹⁰⁸ LEWIS, C. S. *Kůň a jeho chlapec*. Praha: Fragment, 2015. ISBN 978-80-253-0348-1. S. 45.

¹⁰⁹ Zkráceno: LEWIS, C. S. *Princ Kaspian*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0346-7. S. 161.

aneb Cestě tam a zase zpátky, významným motivem tohoto dílu série je iniciační cesta. Tentokrát se týká především postavy Eustace. Ten je ze začátku nepřijemný, negativní, namyšlený, nevděčný, chamtivý, myslí jen na své pohodlí a na všem vidí jen to špatné. Dokonce si vede deník, ve kterém si neustále stěžuje na cestující i podmínky na palubě Jitřního poutníka.

„4. září – Pořád bezvětří. U oběda velice malé dávky jídla a já jsem dostal míň než všichni ostatní. Kaspian to při rozdělování jídla dělá ohromně chytře a myslí si, že to nevidím! Lucie z nějakého důvodu se snažila udobřit si mě a nabídla mi trochu ze svého, ale vložil se do toho ten fouňka Edmund a nedovolil jí to. Slunce hrozně páliło. Celý večer jsem měl strašnou žízeň.“¹¹⁰

Projevuje se tu archetypální téma viny a trestu. Když družina zakotví na jednom ostrově, Eustác se vytratí, protože je líný a nechce se mu pomáhat s opravou lodi. Hned ale začíná litovat, protože se cítí osamělý a začíná mít strach, že ho tam zapomenou a on zůstane na ostrově sám. Dostává se do dračí jeskyně, kde je stejně jako v díle *Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky* ukryt dračí poklad. Dopustí se krádeže a následkem svého provinění a dosavadního nevděčného chování je potrestán. Stává se z něj drak. Nejen, že se ho každý bojí, ale také ztrácí lidskou řeč. Cítí se proto velice osamělý. Je zoufalý a je mu těžko bez přátel. V této části příběhu se projevuje motiv lítosti. Eustace lituje svého chování a snaží se vykoupit.

„Nedalo se přehlédnout, že Eustacův charakter se tou proměnou v draka značně vylepšil. Snažil se pomáhat, jak jen to šlo.“¹¹¹

Nejenže u Eustáce došlo ke změně jeho charakterových vlastností, ale absolvoval i duchovní cestu. Když se vykoupil svými činy, zjevil se mu Aslan. Přivedl ho na horu, na jejímž vrcholu byla studna, a serval z něj tlapami jeho dračí kůži. Pomohl mu s proměnou zpět v chlapce, protože Eustace se poučil a v hloubi srdce se jeho povaha změnila. Už nebyl tím sobeckým Eustacem jako dřív. A jelikož tato proměna šla upřímně od srdce, trpěl při ní velikou bolestí. Završení jeho duchovní i iniciační cesty proběhlo

¹¹⁰ LEWIS, C. S. *Plavba Jitřního poutníka*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0347-4. S. 84.

¹¹¹ LEWIS, C. S. *Plavba Jitřního poutníka*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0347-4. S. 113.

prostřednictvím koupele ve studni. Přijetím křtu Eustace vstoupil do nového života očištěného od hříchů.¹¹²

V díle *Plavba Jitřního poutníka* jsou scény, které jsou hodně napínavé. Vyvolávají ve čtenáři nejen napětí, ale dokonce strach. Hlavně v kapitole Temný ostrov panuje až hororová atmosféra.

„Jak dlouho ta cesta do temnoty trvala, to nikdo nevěděl (...) Jak ubíhal čas, všichni kromě veslařů se začali třást zimou (...) Náhle se odněkud – nikdo už teď přesně nevěděl, který směr je který – ozval výkřik. Bud' to nebyl lidský hlas, nebo to byl hlas někoho v takové krajině hrůze, že svou lidskost už skoro ztratil.“¹¹³

Na konci knihy se posádka dostává až téměř na konec světa, kde žije sám Aslan. Plují vstříc smrti, protože odtamtud již není návratu zpět. Prostředí, kterým plují, je velice abstraktně popsáno, což by mohlo čtenáři v mladším školním věku způsobit problémy v interpretaci.

„Každým dnem, každou hodinou bylo světlo zářivější, ale všichni už ho dokázali snášet. Nikdo nejedl, nikdo nespál a nikdo o to ani nestál.(...) A jeden či dva námořníci, kteří byli na začátku cesty postarší, teď každým dnem mládli. Všichni na palubě byli plni radostného vzrušení.“¹¹⁴

Objevují se zde odkazy na řeckou mytologii. Edmund přirovnává Kaspiana k Odysseovi, který musel být svázán, protože ho lákaly sirény a on se jim chtěl přiblížit. Sídllo Aslana na konci světa má podobu hory, což evokuje představu hory Olymp, kde sídlili řečtí bohové.

Kaspian se nakonec vrací do Narnie, protože splnil svůj úkol. Našel 7 ztracených pánů a musí dál vládnout. Edmund, Eustace a Lucinka se setkávají na samé hranici konce světa s Aslanem, který je posílá zpět do reálného fikčního světa. Tentokrát se jim zjevil v podobě obětního beránka, což opět odkazuje na spojitost jeho postavy s Ježíšem Kristem a završuje jejich cestu za vírou.

¹¹² PAYNE, Leanne. *Skutečný a Přítomný: [myšlenkový svět C. S. Lewise]*. Praha: Návrat domů, 2006. ISBN 80-7255-139-6. S. 47–59.

¹¹³ Zkráceno: LEWIS, C. S. *Plavba Jitřního poutníka*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0347-4. S. 194.

¹¹⁴ Zkráceno: LEWIS, C. S. *Plavba Jitřního poutníka*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0347-4. S. 248–249.

„Do mé země vede cesta ze všech světů (...) ale nepovím vám, jak dlouhá nebo krátká ta cesta bude. (...) Musíte se naučit znát mě pod mým tamním jménem. To byl hlavní důvod, proč jste přišli do Narnie: protože jste mě tady trochu poznali, budete mě teď lépe znát i doma.“¹¹⁵

Ve *Stříbrné židli* cestuje do Narnie Eustace společně se svou spolužačkou Jill. V tomto díle není křesťanský symbolismus tolik zjevný jako v ostatních dílech. Opět zde panuje spíše pohádková atmosféra, i když poněkud napínavější a někdy hrůzostrašnější než např. v díle *Lev, čarodějnice a skříň*. Iniciační cestu v tomto případě prodělává hlavně Jill. Na začátku příběhu je příliš sebevědomá a namyšlená a jako trest dostane od Aslana čtyři úkoly, které musí splnit. Tyto úkoly souvisí s desaterem přikázání. Desatero je jakási směrnice, kterou dal lidem Bůh. Lidé je musí mít v každé situaci na mysli a mají se jimi vždy řídit. Jedná se o určité morální zásady. Jill si má zadané Aslanovy úkoly neustále opakovat a také na ně nesmí nikdy zapomenout. Na jejich úspěšném splnění totiž závisí osud ztraceného syna Kaspiana – prince Riliana, který je zajat Zelenou čarodějnici. Jill s Eustacem prince nakonec osvobodí a jejich charakterové vlastnosti se mění.

„Ahoj Jill. Mrzí mě, že jsem byl zbabělý a pořád naštvaný. Doufám, že se dostaneš bezpečně domů (...) Ahoj Eustaci. A já se omlouvám, že jsem byla na tebe hnusná.“¹¹⁶

Ze všech částí série je *Poslední bitva* pro žáky mladšího školního věku nejméně vhodná. Většina tohoto dílu vypráví o velké bitvě, která se odehrává v posledních dnech existence Narnie. Čtenář se v tomto díle setkává v daleko větším rozsahu se smrtí než v předešlých dílech. Ta většinou není popisována tak děsivě, ale stejně vyvolává ponuřejší atmosféru.

„Kráľův meč se zvedl, Klenotův roh klesl. Zaútočili zároveň. Vzápětí oba Kalormenci leželi na zemi mrtví, jeden s hlavou uťatou Tirianovým mečem a druhý se srdcem probodeným Klenotovým rohem.“¹¹⁷

Je zde cítit podobně silný odkaz ke křesťanství jako v díle *Čarodějův synovec*. Tyto dva díly stojí v naprostém kontrastu. Jeden díl sérii otvírá a druhý ji zavírá. V jednom dílu vzniká krásná Narnie, odehrávají se v ní první hříchy a čeká ji dlouhá historie a v druhém

¹¹⁵ Zkráceno: LEWIS, C. S. *Plavba Jitřního poutníka*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0347-4. S. 262–263.

¹¹⁶ Zkráceno: LEWIS, C. S. *Stříbrná židle*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-2329-8. S. 204.

¹¹⁷ LEWIS, C. S. *Poslední bitva*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0350-4. S. 33.

dílu tato dříve pohostinná země zaniká. Za to, že spěje ke svému konci, mohou její obyvatelé a jejich způsoby chování. Poslední sůl do rány přisype drzý opičák, který přemluví osla, aby se převlékl do lví kůže a vydával se za velikého Aslana. Sám se jmenuje králem, využívá osla a manipuluje skrze něj ostatními obyvateli.

„Budeš se tvářit, že jsi Aslan, a budeš dělat, co ti řeknu. (...) V tom okamžiku zaburácel veliký hrom a země se zachvěla velikým zemětřesením. Obě zvířata ztratila rovnováhu a padla na nos.“¹¹⁸

Došlo k příšernému zneužití víry a to je neodpustitelné. Aslanova trpělivost je vyčerpána. Hříchů je na světě už více než dobrých skutků a on už neunes tolik hlouposti, chamtivosti a dalších špatných vlastností, myšlenek a záměrů. Schyluje se k poslední bitvě.

„Běda, běda, běda! Běda mým bratrům a sestrám! Běda svatým stromům! Lesy jsou pustošeny. Sekera řádí mezi námi. Podtínají nás. Veliké stromy padají, padají, padají... Čtyřicet velkých kmenů mých bratrů a sester už leží na zemi.“¹¹⁹

Číselná symbolika v této ukázce jasně poukazuje na mytickou událost, o které vypráví Bible, a to na Potopu světa. Ta totiž trvala celkem 40 dní a 40 nocí. 40 dní také putoval izraelský národ pouští, než konečně dorazil do zaslíbené země, do Egypta. Toto číslo představuje v křesťanství čas nějaké důležité zkoušky.¹²⁰ Na potopu poukazuje nejen číselná symbolika, ale i samotný průběh zániku Narnie.

„A to už poznali, co se to k nim blíží a jak rychle – byla to stěna zpěněné vody – moře stoupalo. V tom světě bez stromů to bylo velmi dobře vidět. Řeky se rozšiřovaly a jezera se zvětšovala, menší jezírka se navzájem slévala, z údolí se stávala nová jezera a z kopců ostrovy, které vzápětí mizely.“¹²¹

Jak prozrazuje název, jedná se o poslední závěrečný díl série ve všech ohledech a odkazuje se k biblickému příběhu Poslední soud. Kvůli velkému množství nenávisti mezi obyvateli nechává Aslan svět Narnie zaniknout. Každý se účastní posledního soudu, kde se rozhoduje, zda se dostane do ráje (Aslanova země) nebo do pekla.

¹¹⁸ Zkráceno: LEWIS, C. S. *Poslední bitva*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0350-4. S. 19.

¹¹⁹ LEWIS, C. S. *Poslední bitva*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0350-4. S. 25–26.

¹²⁰ *Pastorace.cz* [online]. [cit. 2020-01-16]. Dostupné z: <https://www.pastorace.cz/texty/knihovna/5-symbolika-cisel-v-intervalu-12-1001>

¹²¹ LEWIS, C. S. *Poslední bitva*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0350-4. S. 189–190.

Se zánikem Narnie jde ruku v ruce i motiv smrti. Ta je v tomto případě popsána nenásilně a jemně, ale ve čtenáři mladšího školního věku stejně určitě zanechá silný dojem. Je velice důležité, seznámit dítě se základními biblickými příběhy, aby textu správně porozumělo a nebylo nepříjemně zaskočeno. Pro čtenáře bez znalosti biblických příběhů může působit takový závěr velmi negativně. Žák neznalý pojetí smrti z křesťanského hlediska by smrt nemusel vnímat jako prostředek pro vstup do nového lepšího světa, ale jako nejhorší možné zakončení celého vyprávění. Křesťanství smrt spojuje s posledním soudem, kde se rozhoduje o tom, zda lidská duše půjde do pekla, očistce nebo do ráje. Aslanova země v tomto případě představuje ráj. Všichni protagonisté se zde setkávají a žijí tu spolu šťastně až na věky. Pojetí smrti je v případě tohoto díla tedy pozitivní a pedagog musí cílit na to, aby žák takový závěr správně pochopil a vnímal ho jako šťastný konec.

„A když se rozhlédli kolem sebe, nejdivnější ze všeho bylo zjištění, že kolem nich je stále světlo a teplo, nad nimi modré nebe, u nohou květiny a v Aslanových očích smích.“¹²²

V rámci příběhu je manipulováno s časem, což je pro fantasy žánr typické. Ve fikčním světě, který odkazuje k reálnému, plyne čas daleko pomaleji než v paralelním fantaskním fikčním světě.

„V Narnii vládli celé dlouhé roky, ale když prošli dveřmi zpátky a ocitli se znovu v Anglii, zdálo se, že neuplynul vůbec žádný čas.“¹²³

Pozitivní magií disponuje Aslan, ale jinak má v tomto díle magie především temný charakter. Je popisována jako nadpřirozeno, které je používáno proti křesťanskému pohledu na svět. Jedná se o jakési území Satana a slouží především jako nástroj k prosazení moci.¹²⁴ Moc magie je propůjčena např. Bílé čarodějnici. Ta vlastní kouzelné předměty – kouzelnou hůlku, lahvičku s kouzelnou tekutinou – prostřednictvím nichž ovládá magickou sílu. Užívá kouzla jen ve svůj prospěch, k manipulaci ostatních a k dosažení moci. Zajímavé je, že C. S. Lewis zvolil pro zápornou postavu čarodějnice neočekávanou bílou barvu. Jedná se totiž o barvu, která bývá spojována spíše s dobrem. Postava bílé čarodějnice se objevuje i v díle *Čaroděj ze země Oz* a jedná se jednoznačně o pozitivní postavu, která pomáhá Dorotce a chrání ji kouzlem lásky. V případě *Letopisů Narnie* bílá barva odkazuje

¹²² LEWIS, C. S. *Poslední bitva*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0350-4. S. 191–192.

¹²³ LEWIS, C. S. *Princ Kaspian*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0349-8. S. 11.

¹²⁴ GULISANO, Paolo. *C. S. Lewis: ve světě fantasy a evangelia*. Praha: Paulínky, 2016. ISBN 978-80-7450-239-2. S. 181–182.

k zimě, ale i k emocionálnímu chladu. Má inverzní charakter, čímž má postavu Edmunda a je zneužita pro získání jeho důvěry.

Najdeme zde typickou kombinaci postav. Neobjevuje se zde jeden hlavní hrdina, ale protagonistů je více. V každém díle se také složení hlavních postav mění. Vždy se ale jedná o nějakou „družinu“. Např. v dílu *Lev, čarodějnice a skříň* jsou protagonisté čtyři. Jedná se o číselnou symboliku. Číslo čtyři se objevuje tam, kde se jedná o celý svět. Souvisí se čtyřmi světovými stranami, čtyřmi ročními obdobími, čtyřmi fázemi měsíce atd.¹²⁵ Za mistra můžeme považovat samotného Aslana. Ten nejenže vede skupinu na duchovní cestě, ale disponuje i magickou mocí. Jedná se o magii, která v alegorické rovině odkazuje k zázrakům, které činil Ježíš. Jako příklad lze uvést případ, kdy Aslan dýchne na nemocné nebo mrtvé a navrátí jim život. Postavu rytíře zastupují Petr a Zuzana. Petr ovládá meč a Zuzana střílí lukem. Protivníkem je jim jednoznačně Bílá čarodějnice, která má mnoho posluhovačů.

Kromě protagonistů a Aslana zde vystupují i fantastické bytosti z evropských pohádek (ježibaby, jednorožci, trpaslíci, draci) a řecké mytologie (faunové, kentauři, dryády, najády). V posledním díle vystupuje postava jednorožce Klenota. Jeho popis se vymyká charakteristice Jana Lukavce.¹²⁶ Tento jednorožec totiž neupřednostňuje dívky, ale je věrným zvířetem krále.¹²⁷ Nedílnou součástí světa Narnie jsou také mluvící zvířata.

C. S. Lewis vymyslel Narnii její vlastní rčení a přísloví, což přidává u čtenáře na důvěryhodnosti tohoto světa. Např. *Pro žert ještě nikomu noha neupadla. U všech shnilých muchomůrek. U sta prasklých prašivek. Pozoruj medvěda v jeho doupěti, chceš-li poznat jeho povahu. Žijme spolu v jednom domě, potom poznáš, co je ve mně.*

¹²⁵ *Pastorace.cz* [online]. [cit. 2020-01-16]. Dostupné z: <https://www.pastorace.cz/Knihovna/3-Symbolika-cisel-4-5-6-7.html>

¹²⁶ Viz kapitola Postavy

¹²⁷ MANDYS, Pavel. *2 x 101 knih pro děti a mládež: nejlepší a nejvlivnější knihy*. V Praze: Albatros, 2013. ISBN 978-80-00-03336-5. S. 293.

2.5 Joanne K. Rowling¹²⁸

„Zlé časy vykřešou z některých lidí to nejlepší, a z jiných zase to nejhorší.“¹²⁹

Joanne K. Rowling se narodila 31. 7. 1965 a vyrůstala v Anglii a jihovýchodním Welsu. Od útlého dětství se zajímala o literaturu a už v 11 letech napsala svůj první román. Studovala na Ecter University francouzskou a klasickou literaturu. Studium latinských textů ji inspirovalo při vymýšlení zaklínadel, která jsou na tomto jazyku založena. Námět na knihy o Harrym Potterovi ji napadl v roce 1990, když cestovala vlakem. Následujících pět let si dělala poznámky a mapovala svět všech sedmi dílů *Harryho Pottera* a první díl byl poprvé publikován v roce 1997. Pod názvem *Harry Potter a Kámen mudrců* vyšel až v roce 1998 a dosáhl neočekávaného úspěchu. Následovalo dalších 6 dílů – *Harry Potter a Tajemná komnata*, *Harry Potter a vězeň z Azkabanu*, *Harry Potter a Ohnivý pohár*, *Harry Potter a Fénixův řád*, *Harry Potter a Princ dvojí krve* a *Harry Potter a Relikvie smrti*. Co se týká četby pro děti a mládež, napsala i další knihy, které se odehrávají ve stejném prostředí – *Bajky Barda Beedleho*, *Fantastická zvířata a kde je najít*, *Famfrpál v průběhu věků* a *Harry Potter a prokleté dítě*. Její díla proslavily i filmové adaptace, které sklidily u diváků obrovský úspěch. J. K. Rowling se angažuje také v charitě. Založila vlastní charitativní organizaci Lumos, jejíž název odpovídá jednomu z kouzel, které se učí žáci v bradavické škole.¹³⁰

2.5.1 Harry Potter a Kámen mudrců¹³¹

Harry Potter je sedmidílná série současné fantasy literatury, ale pro účely této diplomové práce bude interpretován pouze první díl *Harry Potter a Kámen mudrců*, který se jako jediný řadí do četby pro věkovou kategorii dětí mladšího školního věku. Záměrem této série totiž je, že protagonista roste společně se čtenářem. Tudíž se s dalšími díly mění i cílová skupina čtenářů. V prvním dílu Harry oslaví své 11. narozeniny, proto je tento titul vhodný k zařazení do četby žáků 5. třídy ZŠ.

S dalšími díly narůstá napětí, temno, zlo a brutalita, sílí motiv smrti. Autorka nechává zemřít mnoho kladných a důležitých postav, často jen vlivem osudu, smůly nebo

¹²⁸ Viz příloha X

¹²⁹ SVOBODA, Martin. *Joanne Rowling citáty* [online]. [cit. 2020-01-19]. Dostupné z: <https://citaty.net/autori/joanne-rowling/>

¹³⁰ J. K. Rowling [online]. [cit. 2020-01-16]. Dostupné z: <https://www.jkrowling.com/about/>

¹³¹ Viz příloha XI

náhody. Takové pojetí smrti je pro fantasy typické. Pokud tento žánr porovnáme s pohádkou, zjistíme, že v pohádkách je smrt hlavně nástrojem etiky a umírají jen záporné postavy. Pohádka má čtenáře hlavně poučit o tom, že zlo je vždy potrestáno. Také z tohoto důvodu tedy není vhodné zařazovat další díly do prvostupňové četby.

Kniha vypráví o chlapci, jemuž zemřeli rodiče. Proto vyrůstá se svou tetou, strýcem a bratrancem Dudlym, kteří jsou mudlové. Tak se nazývají lidé, jež žijí v Londýně a neumí kouzlit. Protagonistovi pěstouni vědí o tom, že je Harry čaroděj, ale tají to před ním. Pravdu se dozvídá až v den svých jedenáctých narozenin, kdy dostává pozvánku ke studiu do Školy čar a kouzel v Bradavicích. Zjišťuje také, že jeho rodiče byli zavražděni zlým černokněžníkem Voldemortem a že on sám je v kouzelnickém světě slavný, protože jako jediný přežil jeho útok. Na jeho čele zůstala po incidentu jen jizva ve tvaru blesku. Důležitým motivem je v tomto případě motiv mateřské lásky a sebeobětování. Tento útok totiž Harry přežil jen díky tomu, že se pro něj obětovala jeho matka. Láska má nepřemožitelnou moc a při útoku na Harryho Voldemort ztrácí svou tělesnou schránku. Jeho duše však žije dál a čeká, až se s Harrym Potterem opět setká.

Je nutno poukázat na spojitost s dílem *Letopisy Narnie*, které si nelze ne všimnout. Obě fantasy série zahrnují 7 dílů. Z hlediska číselné symboliky je sedmička číslem úplnosti a dokonalosti.¹³² Zároveň se také jedná o fantasy s motivem portálu jako v díle C. S. Lewise. Hranice, která odděluje reálný a fantaskní fikční svět, se nachází na nádraží Kingscross, konkrétně na nástupišti 9 a ¾. U tohoto typu fantasy má protagonista zároveň velice těžký úkol, a to zabránit návratu zlého čaroděje Voldemorta, který byl sveden na cestu černé magie.

Co se týká pojetí času, ten není přesně určen. Plyne však stejně rychle v reálném i fantaskním fikčním světě, což se vymyká typickému pojetí času ve fantasy literatuře. S časem je i přesto různě manipulováno. V prvním díle částečně skrz Kámen mudrců, z něhož vyrobený elixír zajišťuje nesmrtelnost. Jeho vlastníku Nicolasi Flamelovi je díky němu už šest set šedesát šest let a stále žije spokojený život v Devonu se svou o sedm let mladší manželkou. S časem se výrazně manipuluje ale především v dalších dílech jako např. ve třetím díle *Harry Potter a vězeň z Azkabanu*.

¹³² *Pastorace.cz* [online]. [cit. 2020-01-16]. Dostupné z: <https://www.pastorace.cz/Knihovna/3-Symbolika-cisel-4-5-6-7.html>

V knize se prolínají dva paralelní světy. Svět mudlů v přirozeném fikčním světě a svět kouzelníků ve fantaskním fikčním světě. Děj se odehrává především ve Škole čar a kouzel v Bradavicích. Ta se podobá vzhledem středověkému hradu. Dokonce se v ní volně pohybuje několik duchů, což bývá typické pro pověsti z prostředí středověkých hradů. Najdeme zde třeba ducha Skorobezhlavého Nicka nebo Protivy. Lze tedy v tomto díle pozorovat i prvky pseudohistorie. Bradavice připomínají klasickou britskou všeobecnou střední školu, do které nastupují děti ve věku jedenácti let a opouští ji po sedmi letech. Je to rovnostářská multikulturní škola. Přijímá děti různého pohlaví, rasy, náboženství, rodinného původu i třídní příslušnosti.¹³³

Školní pomůcky a materiály si musí každá rodina hradit sama, čímž vznikají zjevné sociální rozdíly mezi žáky, které někdy vyústí až v určité formy šikany. Setkáme se zde nejen s šikanou, ale dokonce i s projevy rasismu a odkazy k nacistické ideologii. Tento odkaz pocítíme hlavně u členů z koleje Zmijozel. Zde se totiž shromažďují žáci, kteří jsou „čistokrevní“ a v jejich rodinách se neobjevují žádní mudlové. Považují se za nadřazené a žáky „smíšené rasy“ nazývají „mudlovští šmejdi“.¹³⁴ Tuto nepřátelskou skupinu vede Draco Malfoy, jehož otec je přívrženec Voldemorta.

„Já si totiž myslím, že ty ostatní by vůbec neměli brát, co říkáš? Prostě nejsou jako my, nevychovali je, aby znali naše způsoby. Představ si, že někteří o Bradavicích nikdy ani neslyšeli, dokud nedostali ten dopis. Myslím, že by se mělo zůstat jen u starých kouzelnických rodin.“¹³⁵

Každý nový student v Bradavicích je přiřazen Moudrým kloboukem do jedné z kolejí. Každou symbolizuje nějaké zvíře, jehož vlastnosti odpovídají vlastnostem jejích členů – Nebelvír (lev), Havraspár (orel), Mrzimor (jezevec) a Zmijozel (had). Klobouk vidí do duše každého žáka a podle jeho charakterových vlastností ho přidělí do konkrétní koleje.

¹³³ JUNG, Mathias. *Kouzlo sebeuskutečnění: Harry Potter v nás*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0164-9. S. 69–70.

¹³⁴ JUNG, Mathias. *Kouzlo sebeuskutečnění: Harry Potter v nás*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0164-9. S. 67–68.

¹³⁵ ROWLING, J. K. *Harry Potter a Kámen mudrců*. Praha: Albatros, 2002. ISBN 80-00-01161-1. S. 78.

*Možná tě čeká **Nebelvír**,
kde mají chrabré srdce;
odvaha, klid a rytířkost
jdou u nich ruku v ruce.
Nebo tě čeká **Mrzimor**,
máš jejich mravní sílu,
jsou čestní a vždy ochotní
přiložit ruku k dílu;
Či moudrý starý **Havraspár**,
pokud máš bystrou hlavu,
tam důvtipní a chápaví
vždy najdou čest a slávu.
Nebo to bude **Zmijozel**,
kde nastane tvá chvíle –
ti ničeho se neštítí,
by došli svého cíle.¹³⁶*

Výrazným motivem tohoto díla je motiv volby. Moudrý klobouk si ví rady s každým žákem, kromě Harryho Pottera. Rozhoduje se mezi dvěma kolejemi, a to mezi Nebelvírem a Zmijozelem. V tomto případě přihlíží k Harryho přání. Ten nechce za žádnou cenu do Zmijozelu. Přemlouvá klobouk, který k jeho volbě nakonec přihlédně a pošle ho do vytouženého Nebelvíru. Tato scéna poukazuje na to, že o tom, kdo jsme, rozhodujeme sami. Více než na tom, k čemu máme předpoklady, záleží na naší volbě a rozhodnutí.

Tato situace poukazuje i na to, že Harry není schematickou postavou. Má v sobě totiž pozitivní i temnou, negativní stránku osobnosti. Podle Attenbergho charakteristiky¹³⁷ se jedná jednoznačně o postavu aktéra, jehož postava je podrobně psychologicky popsána

¹³⁶ ROWLING, J. K. *Harry Potter a Kámen mudrců*. Praha: Albatros, 2002. ISBN 80-00-01161-1. S. 113.

¹³⁷ Viz kapitola Postavy

a není v žádném případě schematická. S dvojí osobností Harryho Pottera se prolíná i motiv iniciační cesty. Během ní protagonista plní nespočet náročných zkoušek. Při jejich absolvování je často lákán, aby sešel z cesty bílé magie a přešel na její temnou stranu. Nikdy se však nenechá svést a jeho světlá stránka osobnosti vždy zvítězí. Během této cesty se také mění jeho sebevědomí a sebedůvěra. Dříve žil v přístěnku pod schody a byl všemi přehlížen. Byl neustále utvrzován v tom, že nic neznamena a že je neschopný. To se ale konečně mění. Zjišťuje, že má kouzelnické schopnosti a že dokonce přežil útok nejmocnějšího čaroděje v dějinách. Učí se prosadit své názory, získává sebedůvěru a nebojí se vystoupit z řady. K této změně přispívají i jeho noví přátelé, kteří za jeho názory stojí a kryjí mu záda. Ze zamlklého outsidera se tak stává sebevědomý, odvážný chlapec, který zabrání Voldemortovu návratu.

„Jestli mě někdo chytí dřív, než se dostanu ke Kameni, budu se muset vrátit k Dursleyovým a čekat, až mě tam Voldemort objeví; prostě jen umřu o trochu později než tady, poněvadž já k mocnostem zla nikdy nepřejdu! Dnes večer těmi padacími dveřmi projdu a nic, co vy dva řeknete, mě nezastaví! Voldemort mi zabil rodiče, na to nezapomínejte!“¹³⁸

Celé dílo Harryho Pottera je protkáno magií. Setkáváme se jak s bílou, tak i s černou magií. Nedílnou součástí příběhu jsou i kouzelné předměty jako např. kouzelné hůlky, neviditelný plášť, zrcadlo z Erisedu nebo Kámen mudrců, který se objevuje i v názvu tohoto dílu. Jedná se o předmět vytvořený alchymistou Nicholasem Flamelem a jeho přítelem ředitelem Bradavic Albusem Brumbálem. Tento Kámen zajišťuje nesmrtnost a vše umí proměnit ve zlato. Duše Voldemorta se přichytí na postavu profesora Quirella, který vyučuje v Bradavicích obranu proti černé magii a využívá jeho tělesnou schránku, aby se dostal ke Kamenu mudrců a získal tak zpět lidskou podobu. Kdyby nebylo Harryho a jeho přátel, tak by se mu to i povedlo. Nakonec ho zneškodní právě Harry. Ten je totiž stále pod ochranou mateřské lásky, a když se profesora dotkne, jeho tělo se začíná rozpadat. Opět, jako tomu bylo před deseti lety, zvítězila láska nad zlem.

„Tvá matka zemřela, aby tě zachránila. Pokud je na světě něco, co Voldemort nedokáže pochopit, je to právě láska. Není to jizva ani žádná viditelná známka... ale pokud

¹³⁸ ROWLING, J. K. *Harry Potter a Kámen mudrců*. Praha: Albatros, 2002. ISBN 80-00-01161-1. S. 250.

tě někdo tak hluboce miloval, poskytne ti to navždy určitou ochranu, i když ten, kdo tě miloval, už není. ¹³⁹

Toto dílo silně poukazuje na téma rodiny. Harry o svou pravou rodinu přišel. Vyrůstá sice u svého strýce a tety, ale v jejich rodině nejsou ani zdaleka nenaplněny základní funkce. Harry se u nich necítí dobře a ani netuší, jak to v takové normální rodině má správně fungovat. Náhradní milující rodinu získává až v Bradavicích. Roli otce zastupuje Hagrid nebo ředitel Albus Brumbál. Oba působí ochranně a dávají Harrymu pocit bezpečí. Roli náhradních sourozenců naplňují Ron Weasley a Hermiona Grangerová. I když to není jeho pokrevní rodina, vzniká mezi nimi velmi silné pouto. Tak silné, že jsou ochotni pro sebe navzájem riskovat životy.

Stejně jako v předchozích titulech, které byly interpretovány, i v tomto případě nestojí protagonista proti veškerému zlu sám, ale stojí při něm další typické postavy. Sestava je podobná složení postav z díla *Kronika rodu Spiderwicků*. I zde jsou hlavními hrdiny dva chlapci a jedna dívka. Protagonistou je Harry Potter, který pochází z výjimečné rodiny a zažil výjimečnou událost. Stejně jako postavu rytíře zastupovala Malory, v tomto případě ji může zastoupit také dívčí postava, a to Hermiona. Ta sice nepoužívá zbraně, ale zato ovládá ze všech nejlíp různá zaklínadla a práci s kouzelnou hůlkou. Postavu tricktera zase zaujímá Ronald Weasley. Stěžejním motivem je i v tomto případě boj dobra a zla. Zlo zastupuje lord Voldemort a jeho posluhovačem je v tomto díle profesor Quirell.

Vystupuje zde i mnoho nadpřirozených postav, což je pro fantasy typické. V *Zapovězeném lese* se Harry setkává s mytickými postavami – kentaury. Tyto postavy najdeme i v díle *Letopisy Narnie*.

„Většinou se držej stranou, jen sami pro sebe, ale když po nich něco chci, jsou vždycky ochotný přijít. Člověk do nich nevidí... kentauři vědí spoustu věcí... ale řeknou vám toho jen málo. ¹⁴⁰

Stejně jako v díle *Kronika rodu Spiderwicků* se zde objeví postava jednorožce. Jeho popis se vymyká legendě, o které píše Jan Lukavec.¹⁴¹ V tomto případě je totiž jednorožec uloven i bez přítomnosti panny. Je zabit Voldemortem, protože potřebuje krev tohoto vznešeného zvířete, aby přežil.

¹³⁹ ROWLING, J. K. *Harry Potter a Kámen mudrců*. Praha: Albatros, 2002. ISBN 80-00-01161-1. S. 275.

¹⁴⁰ ROWLING, J. K. *Harry Potter a Kámen mudrců*. Praha: Albatros, 2002. ISBN 80-00-01161-1. S. 236.

¹⁴¹ Viz kapitola Postavy

„Zabít jednorozce je nevýslovná ohavnost. Takového zločinu se dopustí jedině ten, kdo nemá co ztratit a může všechno získat. Krev jednorozce tě udrží při životě, i kdyby tě od smrti dělil pouhý vlasek, ale za strašlivou cenu.“¹⁴²

Objevují se tu i draci, kteří stejně jako v *Hobitovi aneb Cestě tam a zase zpátky* a v díle *Letopisy Narnie* chrání poklady a cenné předměty. V tomto případě chrání trezory ve skřeti bance U Gringottových. Postava skřeta se od Tolkienova pojetí liší. Skřeti v případě Rowlingové mají podobný vzhled, ale nejsou zlými krvelačnými postavami. Není jednoznačné, zda jsou kladnými nebo zápornými postavami. Jsou upravení a jsou váženými zaměstnanci banky.

„Skřet byl přibližně o hlavu menší než Harry. Měl snědý, bystrý obličej, špičatou bradku a – jak si Harry všiml – velice dlouhé prsty a předlouhá chodidla.“¹⁴³

V díle J. K. Rowlingové vystupuje postava horského trolla a poloobra. Troll odpovídá typické charakteristice této fantastické postavy. Sice tento jedinec pochází původně z hor, ale žije v bradavickém sklepení. Je dvanáct stop vysoký, má žlutavou kůži, velké neohrabané tělo, lysou hlavu, nepobral moc rozumu a páchne. Zato poloobr je popsán ve zcela jiném pojetí. Jedná se o Hagrida, který působí v Bradavicích jako šafář. Sice stejně jako jiní obři žije odloučeně od společnosti, ale nesplňuje charakteristický popis obra. Nežije v jeskyni a je velice přátelský, ochotný a citlivý. Odnosl malého Harryho z místa činu a před odjezdem do Bradavic mu se vším pomáhá.

„Ne-nezlobte se,“ vzlykl Hagrid, vytáhl velký ušpiněný kapesník a zabořil do něj tvář. „Když já to prostě neunesu – Lily a James, voba dva po smrti – a chudák Harry, teď má žít u mudlů.“¹⁴⁴

¹⁴² ROWLING, J. K. *Harry Potter a Kámen mudrců*. Praha: Albatros, 2002. ISBN 80-00-01161-1. S. 240.

¹⁴³ ROWLING, J. K. *Harry Potter a Kámen mudrců*. Praha: Albatros, 2002. ISBN 80-00-01161-1. S. 72.

¹⁴⁴ ROWLING, J. K. *Harry Potter a Kámen mudrců*. Praha: Albatros, 2002. ISBN 80-00-01161-1. S. 20.

3 Literární výchova na 1. stupni ZŠ

3.1 Český jazyk a literatura podle RVP ZV

Při výuce literární výchovy na 1. stupni ZŠ je nutné dbát na požadavky uvedené v RVP ZV. Žák by měl díky vhodně zvolenému metodickému postupu v prvním období své docházky¹⁴⁵ naplnit očekávané výstupy uvedené v tomto dokumentu. Měl by číst a přednášet z paměti ve vhodném frázování a tempu literární texty přiměřené věku, vyjádřit své pocity z přečteného textu, rozlišit vyjadřování v próze a ve verších, odlišit pohádku od jiných vyprávění a pracovat tvořivě s literárním textem podle svých schopností a pokynů učitele.

Stejně tak v druhém období¹⁴⁶ má žák naplnit požadované očekávané výstupy. Má vyjádřit své dojmy z četby a zaznamenat je, rozlišit určité typy uměleckých a neuměleckých textů, volně reprodukovat text dle svých možností, tvořit vlastní literární text a používat elementární literární pojmy při rozboru literárních textů.¹⁴⁷

3.2 Komunikační pojetí literární výchovy

Základní metody užívané při výuce literární výchovy jsou četba a didaktická interpretace uměleckého textu. V případě didaktické interpretace jde o *metodu, která vede žáka k významově bohatší komunikaci s textem a v míře jeho čtenářských možností mu pomáhá v procesu konkretizace porozumět struktuře informací textu a vřadit nově vytvořený obsah textu do jeho stávající čtenářské zkušenosti.*¹⁴⁸ Jedná se o přiměřený výkladový vstup do uměleckého díla, který je orientovaný k jeho nejvýraznějším znakům a vede k pochopení smyslu textu. V rámci výuky je důležitá didaktická přiměřenost. Interpretační práce se nikdy nerozvine do všech kontextů, ale bude vždy dílčí a jednostranná. Je na pedagogovi, pro jaké existující vazby se rozhodne a jaké intertextuální souvislosti a skutečnosti žákům nabídne.¹⁴⁹

¹⁴⁵ 1. – 3. ročník ZŠ

¹⁴⁶ 4. – 5. ročník ZŠ

¹⁴⁷ *Rámcový vzdělávací - RVP_ZV_2016* [online]. [cit. 2020-01-29]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2016.pdf

¹⁴⁸ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Dítě a kniha: o čtenářství jedenáctiletých*. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o., 2004. ISBN 80-86898-01-6. S. 10.

¹⁴⁹ VAŘEJKOVÁ, Věra. *Literárněvýchovná interpretace uměleckého textu na 1. stupni základní školy*. Brno: Masarykova univerzita, 1998. Malá teoretická řada literatury pro mládež. ISBN 80-210-1726-0. S. 18–20.

Skrze tuto metodu se dosáhne komunikačního pojetí literární výchovy tehdy, když aplikace metody nepůsobí na žáka demotivačně, ale naopak rozvíjí jeho vztah k literatuře. Pedagog by při interpretaci měl žákovi vždy umožnit prožít vlastní čtenářský prožitek vázaný na individuální životní situaci. Komunikační literární výchova staví četbu žáka do centra pozornosti a respektuje jeho stávající čtenářskou kompetenci, čímž mu umožňuje dosáhnout uspokojení z komunikace a z porozumění textu. U žáků mladšího školního věku je vždy nutné brát zřetel na jejich nedostatečnou čtenářskou kvalifikovanost, která se vyznačuje doslovným čtením tolik typickým pro tento věk. Jen tak se zamezí vzniku komunikačních šumů vedoucích k restrukturalizaci textu a k neporozumění autorskému sdělení. Učitel představuje pro žáky zkušenějšího čtenáře, který má být schopen poradit, co zajímavého lze číst, má s radostí vyprávět o své vlastní četbě a měl by umět naslouchat tomu, co čtou jiní.

Dříve byly využívány na 1. stupni ZŠ především klasické reprodukční metody čtení, ale postupně sem začaly pronikat i takové přístupy, podle nichž by měl žák dospět i k významům, které v textu nejsou explicitně uvedené. Žákovi má být umožněno hledat v textu odpovědi na složitější otázky, tj. na otázky, které nesledují jen doslovnost děje. Stěžejními metodami komunikačního pojetí literární výchovy jsou např. metody kritického čtení a metody předvádění.¹⁵⁰

Komunikační pojetí literární výchovy se zakládá na několika směrech komunikace, které jsou rovnocenné a působí na všechny komunikanty, kteří se na ní podílí. Je založeno na komunikaci žáka a učitele s literaturou. Interpretační rozhovor probíhá nejen mezi učitelem a žákem, ale také na úrovni žáků mezi sebou.¹⁵¹

U tohoto pojetí má významnou roli pedagogický konstruktivismus, kdy učitel je pouze žakovým průvodcem. Žákovi má připravit pouze metodickou cestu k porozumění díla, ale obsah objevuje žák sám. Učitel nevede žádný odborný popis a výklad díla, ale s žáky diskutuje o subjektivních zážitcích a hodnotí vyvozené obsahy díla. Provádí tedy

¹⁵⁰ Dramatizace a recitace

¹⁵¹ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Dítě a kniha: o čtenářství jedenáctiletých*. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o., 2004. ISBN 80-86898-01-6. S. 15–19.

reflektivní dialog. K rozvoji čtenářské kompetence je nutná komunikativně pojatá výchova, která využívá hlavně žákovu četbu s oporou didaktické interpretace uměleckého textu.¹⁵²

3.3 Expresivní pojetí literární výchovy

Ondřej Hník uvádí ve svém díle *Hravá interpretace v hodinách čtení a literární výchovy* dva přístupy k tomuto předmětu. První je *tradiční pojmový výklad*, během kterého je aktivní jen učitel a nijak nepočítá s tvůrčím potenciálem dítěte. V tomto případě se předmět zaměřuje především na nauku. V druhém případě *tvůrčího pojetí* literární výchovy je akcentována výchovná složka, učitel už není v centru pozornosti a je plně využíváno dětské kreativity. Takto pojatá literární výchova bohatě využívá reflexi tvorby a má vést žáka k získání vztahu ke knihám, čtenářství a literárním textům.¹⁵³

Podle tohoto autora stále převažuje v literární výchově poznatkovost nad zážitkem a estetičností. V ideálním případě by měla stát na stejné úrovni četba, tvorba a nauka. Jen tímto propojením by měl být dostatečně naplněn požadovaný výchovný rozměr tohoto předmětu. Jeho přístup obohacený o expresivní rozměr nijak nepotlačuje ani neredukuje znalosti, ale snaží se najít jinou cestu, jak k nim dospět, a to skrze vlastní expresi žáka.¹⁵⁴ Tento autor uvádí klíčové kategorie, které jsou pro didaktiku literární výchovy klíčové a vztahují se především k výchově žáků. Jedná se např. o tvořivou literární expresivitu, přímou zkušenost s textem, zážitkovost a reflektivní dialog, tvořivou interpretaci, imaginaci, produkci a reprodukci fikčního světa nebo reflexi vlastního čtenářství.¹⁵⁵

3.4 Čtenář v mladším školním věku

Podle klasifikace hlavních vývojových period Lenky Novotné odpovídá mladší školní věk přibližně věku žáků na prvním stupni ZŠ. Začátek vývojové fáze mladšího školního věku je dán vstupem do školy a končí desátým až jedenáctým rokem. Vlivem vstupu do školy prochází dítě v tomto období zásadními změnami. Učí se přizpůsobit novému prostředí a rolím a novým způsobům komunikace. Jedná se o realistické období,

¹⁵² LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Literatura ve škole*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010. ISBN 978-80-7043-891-6. S. 226–227.

¹⁵³ HNÍK, Ondřej. *Hravá interpretace v hodinách čtení a literární výchovy: inspirativní materiál pro učitele literární výchovy a studenty učitelství*. Jinočany: H & H, 2007. ISBN 978-80-7319-067-5. S. 34–37.

¹⁵⁴ HNÍK, Ondřej. *Didaktika literatury: výzvy oboru: od textů umělecké povahy k didaktice estetickovýchovného oboru*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2626-0. S. 40–41.

¹⁵⁵ HNÍK, Ondřej. *Didaktika literatury: výzvy oboru: od textů umělecké povahy k didaktice estetickovýchovného oboru*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2626-0. S. 126.

kdy ustupuje fantazie a snění a žák se orientuje spíše na celek než detaily. Podle Sigmunda Freuda jde z hlediska prožívání citů o období latence. Jedná se o období radostné nálady a optimismu, city se stávají trvalejšími a stálejšími a většinou nedochází k afektům a bouřlivým projevům v takové míře, jako je tomu např. u pubescentů.¹⁵⁶ Představitost je velice intenzivní a živá¹⁵⁷. I když fantazie a snění ustupují mírně do pozadí, jsou stále důležitou součástí života prepubescenta. Základní podmínkou pro rozvoj tvůrčích činností je nabývání nových zkušeností a vědomostí. Jeho myšlení je totiž vázáno především na realitu.¹⁵⁸

Žák v 1. třídě se teprve učí číst. Často ještě nečte plyně, ale čte většinou s velikým nadšením a úsilím. Je dobré děti v tomto období různě seznamovat s knihou – poslech, výběrové čtení, prohlížení, vyhledávání.¹⁵⁹ Nejen v prvním, ale i v dalších ročnících prvního stupně ZŠ je velice důležité hlasité předčítání, které propojí základní aspekty receptivního procesu – naslouchání a čtení. Učitel využívá správné výrazové techniky, dává dětem možnost slyšet, jak má správné čtení znít, a vyvolává v dětech touhu si knihu přečíst, přemýšlet a diskutovat o ní.¹⁶⁰

V 2. třídě žák čte již plynuleji, ale čtení ještě zdaleka není zautomatizováno. Intonace a frázování také ještě nejsou správně zakotveny. Je nutné stále odlišovat čtení, při kterém nacvičujeme čtecí techniku, a čtení, které se zaměřuje spíše na porozumění textu. Oproti první třídě už je kladen větší důraz na porozumění čtenému textu. Děti v tomto období mají stále rády poslech čteného a je vhodné toho hojně využívat. Učitel by měl také naléhat na to, aby děti i doma někomu předčítaly. Tím by se zabránilo dvojímu čtení a domýšlení slov.¹⁶¹

Ve 3. třídě ve většině případů pomalu mizí dvojí čtení, ale objevují se jiné typické znaky, jako např. umělá intonace na poslední chvíli a synonymicko-homonymické

¹⁵⁶ NOVOTNÁ, Lenka, Miloslava HŘÍCHOVÁ a Jana MIŇHOVÁ. *Vývojová psychologie*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2012. ISBN 978-80-261-0115-4. S. 50–51.

¹⁵⁷ eidetismus

¹⁵⁸ HOMOLOVÁ, Kateřina. *Dětský a dospívající čtenář*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2013. ISBN 978-80-7248-952-7. S. 106 – 108.

¹⁵⁹ KUČERA, Miloš. *Psychický vývoj dítěte: od 1. do 5. třídy*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0924-X. S. 44–49.

¹⁶⁰ PALEŇČÁROVÁ, Jana a Karel ŠEBESTA. *Aktivní naslouchání při vyučování: rozvíjení komunikačních dovedností na 1. stupni ZŠ*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-101-8. S. 51.

¹⁶¹ KUČERA, Miloš. *Psychický vývoj dítěte: od 1. do 5. třídy*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0924-X. S. 84–91.

paralexie¹⁶². Čtení s porozuměním je již na solidní úrovni, ale jde ještě o elementární průběžné porozumění. Pro žáky je stále velice obtížné převyprávět obsah vlastními slovy a ani bychom po nich takové úkoly neměli požadovat. V RVP ZV se v prvním období již mluví o reprodukci děje, ale mělo by se jednat spíše o doslovnou reprodukci říkanek a básní, nebo o volnou reprodukci krátkého textu s podporou otázek a obrázkové osnovy. Takový úkol je pro žáky tohoto věku přiměřený a splnitelný. V tomto období je vhodné, aby učitel zařadil čtení na pokračování a do čtenářských deníků by se měly zaznamenávat vždy jen zajímavé části příběhu, nikdy celý obsah díla.¹⁶³

Ve 4. třídě se běžně aplikuje vedle hlasitého čtení i čtení tiché. Mění se rychlost a zlepšuje se chybovost i intonace. Technika čtení je tedy již téměř zvládnuta a zaměřujeme se na čtení s porozuměním. Tentokrát už bychom měli po žácích požadovat převypravování vlastními slovy. Volná reprodukce dle vlastních schopností je stanovena jako klíčová kompetence v RVP ZV. Čtení se v tomto věku stává většinou přirozenou součástí života dětí. Vedle dětských knížek a pohádek si vybírají i náročnější literaturu, čtou pro vlastní radost a zábavu. Nižší úroveň čtenářství se projevuje u dětí s menším kulturním rozhledem, horší slovní zásobou a s problémy ve čtení.¹⁶⁴

Po žákovi z 5. třídy se požaduje intonačně správné a expresivní hlasité čtení. Pro kontrolu porozumění textu se opět využívá reprodukce textu a převypravování vlastními slovy. Tentokrát už to většině žáků nečiní větší potíže. Dívky ve svém volném čase většinou čtou texty s dívčí tematikou a chlapci volí texty o sportu a počítačových hrách. U většiny dětí se postupně přidávají i další žánry. Ve škole se stále vedou čtenářské deníky a čte se nějaká kniha na pokračování.¹⁶⁵

Na konci prvního stupně vznikají běžně tři hlavní skupiny čtenářů – vášniví čtenáři, průměrní čtenáři i nečtenáři.¹⁶⁶

¹⁶² Svatba – stavba; zajíc na světě – zajíc na smetaně

¹⁶³ KUČERA, Miloš. *Psychický vývoj dítěte: od 1. do 5. třídy*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0924-X. S. 123–127.

¹⁶⁴ KUČERA, Miloš. *Psychický vývoj dítěte: od 1. do 5. třídy*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0924-X. S. 170–178.

¹⁶⁵ KUČERA, Miloš. *Psychický vývoj dítěte: od 1. do 5. třídy*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0924-X. S. 214–221.

¹⁶⁶ VIKTOROVÁ, Ida. *Psychický vývoj dítěte: od 1. do 5. třídy*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0924-X. S. 465.

3.5 Aktivizační metody a pomůcky v literární výchově

Existuje mnoho aktivizačních a netradičních metod, které lze zařadit do vyučování literární výchovy na 1. stupni ZŠ. Vhodným výběrem lze u žáků vyvolat zájem o čtení nebo o konkrétní literární dílo. Já uvádím metody, které bývají využívány především u tzv. *třífázového modelu učení*. Tento model vyučování je typický pro metody kritického myšlení. Bývá nazýván také jako model *E-U-R* a zahrnuje tři hlavní fáze učení. V první fázi *Evokace* si žák vybavuje, co již o daném tématu ví a je motivován k získávání dalších informací. V další fázi *Uvědomění* se žák již setkává s novými informacemi a porovnává je s tím, co už zná. Poslední je fáze *Reflexe*. V ní žák systematizuje, třídí a upevňuje všechny získané informace a přetváří se jeho dosavadní myšlenková schémata.¹⁶⁷ Vhodné aktivizační metody a pomůcky mohou být např. tyto:

1. **Vyvolávání asociací** – Může se jednat o vyvolání asociace pomocí smyslového vjemu nebo slova. Vyvolávání asociací je vhodné zařadit ještě před seznámením s konkrétním textem. Pomocí této metody lze navodit atmosféru a náladu na to, o čem budeme číst.
2. **Vcit'ování do předmětů** – Žáci si představují, jak se asi cítí zvolený předmět a jaký má asi osud. Lze využít konkrétní reálné předměty nebo předměty na ilustracích.
3. **Vcit'ování do literárních postav** – V případě této metody je vhodné využít dramatizovaný dialog (např. dvě literární postavy; čtenář a postavy, které znaly hlavního hrdinu; čtenář a protagonista) nebo fiktivní dopis.¹⁶⁸
4. **Brainstorming** – Jedná se o „burzu nápadů“, která podporuje kreativitu a tvořivé myšlení. Mívá dvě fáze. První fáze je spontánní a kreativní, jde především o to vyprodukovat co nejvíce nápadů. Druhá fáze je racionální, logická. Obě fáze by měly být naplněny. Je totiž důležité oddělit vymýšlení nápadů a jejich následné kritické posuzování.
5. **Myšlenkové mapy** – Jedná se o vizuální zachycení pojmů a vztahů mezi nimi.¹⁶⁹

¹⁶⁷ *Výukové metody v pedagogice: Třífázový model učení* [online]. [cit. 2020-03-04]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/16247/VYUKOVE-METODY-V-PEDAGOGICE-TRIFAZOVY-MODEL-UCENI.html/>

¹⁶⁸ BERÁNKOVÁ, Eva. *Tvořivá hra jako cesta k pochopení literárního díla*. Plzeň: Fraus, 2002. Moderní pedagogika v teorii a praxi. ISBN 80-7238-182-2. S. 26.

¹⁶⁹ SÁRKÖZI, Radek. *Moderní vyučovací metody – 1. díl – Brainstorming a jeho variace* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné z: <http://www.ctenarska-gramotnost.cz/projektove-vyucovani/pv-metody/metody-1>

6. **Grafické organizéry** – Tuto pomůcku lze využít ve všech předmětech, ve kterých se pracuje s texty. Umožňuje žákům logicky a přehledně uspořádat získané informace a analyzovat jejich vztahy.¹⁷⁰
7. **Čtenářské strategie** – Jedná se o strategie, které pomáhají žákům v porozumění textu – Předvídání, Kladení otázek, Hledání souvislostí, Představy, Výběr důležitých informací, V roli detektiva, Shrnutí vlastními slovy, Zhodnocení.¹⁷¹
8. **Pětilístek/trojlístek** – Pětilístek představuje zpětnou vazbu na již přečtený text a vyjadřuje náš názor na něj. Proto by měl být zahrnut vždy na závěr interpretace. Umožňuje pohlížet na dílo z hloubky, a ne jen povrchem. Tím, že obsahuje několik hesel, měl by vždy vyjadřovat to, co je pro danou postavu a příběh stěžejní. První řádek obsahuje název/jméno. Druhý řádek obsahuje jeho dvě vlastnosti. Třetí řádek popisuje, co postava dělá. Na čtvrtém řádku má být shrnující „věta“ o čtyřech slovech. Na posledním řádku má být slovo, které shrnuje celé téma. U žáků mladšího školního věku je nejvhodnější využít kratší variantu, a to trojlístek.¹⁷² Příklad této pomůcky ukážu na postavě Harryho Pottera, který absolvuje významnou iniciační cestu. V tomto případě bychom mohli využít pětilítku/trojlítku jak na začátku příběhu, tak na jeho konci. U Harryho totiž dochází k důležité proměně.

HARRY POTTER		
PONIŽOVANÝ		NEMILOVANÝ
PŘEŽÍVA	STRÁDÁ	ČEKÁ

Obrázek 1 – Návrh trojlítku (před)

HARRY POTTER		
ODVÁŽNÝ		SEBEVĚDOMÝ
ČARUJE	POMÁHÁ	ZACHRAŇUJE

Obrázek 2 – Návrh trojlítku (po)

¹⁷⁰ WHITCROFT, Ladislava. *Moderní vyučovací metody – 5. díl – Grafické organizátory* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné z: <http://www.ctenarska-gramotnost.cz/projektove-vyucovani/pv-metody/metody-5>

¹⁷¹ WHITCROFT, Ladislava. *Šotkova záložka ke čtenářským strategiím (metodika pro učitele)* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné z: <http://www.ctenarska-gramotnost.cz/ctenarska-gramotnost/cg-strategie/sotkova-zalozka>

¹⁷² ALTMANOVÁ, Jitka. *Pětilístek* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/18339/PETILISTEK.html/>

9. **Akrostich** – Jedná se o báseň, ve které počáteční nebo koncová slova, slabiky nebo hlásky veršů tvoří zcela novou informaci.¹⁷³

10. **I.N.S.E.R.T.** – Žáci si vytvoří čtyři sloupce. V každém sloupci je znaménko, které něco znamená. Do každého sloupce žák zaznamenává své odpovědi.¹⁷⁴

Tabulka 1 – Metoda I.N.S.E.R.T

✓	<i>Informace potvrzuje to, co jsem už věděl</i>
+	<i>Informace je pro mě nová a důvěřuji jí</i>
-	<i>Informace je v rozporu s tím, co jsem si myslel nebo co jsem věděl</i>
?	<i>Informace, které nerozumím a která mě mate</i>

¹⁷³ *Akrostich* [online]. [cit. 2020-02-04]. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/akrostich-akrostichon>

¹⁷⁴ KRÜGER, K., KARGEROVÁ, J., SRBOVÁ, K. *Rozvoj učebních dovedností*. Praha: Občanské sdružení Projekt Odyssea, 2007. ISBN 978-80-87145-37-1. S. 21–24.

4 Didaktické otázky k žánru fantasy

Jelikož většina děl žánru fantasy vyžaduje staršího a zralejšího čtenáře, vyvstává otázka, zda je vůbec tento žánr vhodné číst s prvostupňovými žáky. Přestože období mladšího školního věku je označováno jako realistické období, kdy se dítě zaměřuje především na realitu a proměny v jeho osobnosti se projevují především v oblasti kognitivní¹⁷⁵, neznamená to, že jsou pro dítě v tomto období vhodné jen příběhy založené čistě na realitě. U jedince v tomto věku se stále výrazně projevuje eidetismus¹⁷⁶, jeho fantazie a představy jsou velice živé. Potřeba fantazie se projevuje v každém věku a je tedy vhodné zařadit fantasy literaturu i do prvostupňové četby. Rozhodně by tento žánr neměl v literární výchově převažovat, ale nesmí být ani opomíjen. O tom, že žánr fantasy není stěžejní v četbě prebubescenťů, vypovídá i poměrně malé množství textů, které je vhodné zařadit do literární výchovy. Přesto lze takové tituly najít a je naší povinností je do výuky zařadit a jejich prostřednictvím žákům tento žánr alespoň nabídnout. O potřebě fantasy literatury přesvědčuje Luisa Nováková v článku *Fantasy jako cesta ad fontes*:

„Fiktivní světy fantasy vytvářející prostor odpoutaný od všednodennosti mohou být přitažlivým místem relaxace. Nepřímo vybízejí dokonce k mimočtenářským aktivitám. Fantasy má však podstatně větší potenciál, v leccěms srovnatelný s potenciálem pohádky a obdařený podobnou životností, uzpůsobenou vyrovnat se i s žánrovými krizemi. Prostory fantasy světa jsou s to stát se prostory uvědomování si podstat a hodnot, prostory do jisté míry iniciačními nejen pro románové postavy, ale i pro čtenáře.“¹⁷⁷

To, že mají někteří prvostupňoví žáci o fantasy zájem, dokazuje Kateřina Homolová svým výzkumem žánrových preferencí desetiletých čtenářů. Nabídla dotazovaným tyto žánry – příběhová próza, poezie a populárně naučná literatura. Co se týká příběhové prózy, respondenti čtou nejraději detektivní, dobrodružné a humorné příběhy. Hned za tímto výběrem stojí žánr sci-fi, fantasy a horor, ale jen z pohledu

¹⁷⁵ Viz kapitola Čtenář v mladším školním věku

¹⁷⁶ Schopnost vytvářet si živé obrazy toho, co jsem slyšel nebo viděl

¹⁷⁷ *Ladění: časopis pro teorii a kritiku dětské literatury*. Brno: Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně, 2010. ISSN 1211-3484. S. 22.

chlapců. Dívky v tomto věku tento žánr spíše odmítají a volí příběhy o kamarádství a přírodě.¹⁷⁸

Jaroslav Toman zmiňuje v článku *Fantasy pohledem literární teorie a kritiky* mimo jiné i nejpopulárnější typy, autory a tituly fantasy literatury, které se prosazují v četbě dnešních dětí a mládeže. Převažuje zde pohádková fantasy a řadí sem tato díla – *Harry Potter* (současná fantasy), *Pán prstenů* (hrdinská fantasy), *Barbar Conan* (fantasy meče a magie), *Úžasná Zeměplocha* (humorná fantasy), *Letopisy Narnie* (pohádková fantasy), *Alenka v kraji divů* (pohádková fantasy), *Čaroděj ze země Oz* (pohádková fantasy) a *Nekonečný příběh* (pohádková fantasy).¹⁷⁹ Já jsem pro účely této diplomové práce vybrala následující díla – *Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky*, *Čaroděj ze země Oz*, *Kronika rodu Spiderwicků*, *Letopisy Narnie* a *Harry Potter a Kámen mudrců*.

Dílo *Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky* je nejvhodnější zařadit až v 5. ročníku. Pro mladšího žáka by bylo velice obtížné rozkódovat hlavní poselství tohoto díla. Z tohoto důvodu bývá tento titul někdy volen až na 2. stupeň ZŠ. Zároveň se zde objevují poměrně dlouhá souvětí a mnoho cizích slov. Tyto jazykové jevy by mohly mladším žákům činit potíže. V textu najdeme mnoho prostředků¹⁸⁰, se kterými se můžeme dále zabývat a zaměřit se tak na jazykový rozvoj žáků. Zároveň se zde objevuje mnoho témat a motivů, které lze zohlednit v rámci didaktické interpretace. Stěžejními tématy a motivy jsou např. dobrodružná a iniciační cesta, boj dobra se zlem nebo motiv přátelství.

Dílo *Čaroděj ze země Oz* bychom mohli zařadit už do 2. nebo 3. ročníku. Pokud se zaměříme na poslech a předčítání, lze ho číst i s žáky 1. ročníku. V tomto díle panuje pohádková atmosféra a forma textu je poměrně jednoduchá. Jsou zde převážně krátké věty a děj se s každou větou velice rychle posouvá. Jednotlivé scény nejsou popisovány tak detailně a příběh příjemně rychle plyne. I v tomto díle najdeme mnoho bodů, na které se můžeme při didaktické interpretaci zaměřit. Stěžejní je v tomto případě např. motiv lásky, rodiny, přátelství, domova, iniciační cesty, víry, zrady a zbabělostí. Toto dílo se zabývá i tématem sebedůvěry, bojem dobra se zlem a dobrodružstvím.

¹⁷⁸ HOMOLOVÁ, Kateřina. *Dětský a dospívající čtenář*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2013. ISBN 978-80-7248-952-7. S. 123–124.

¹⁷⁹ *Ladění: časopis pro teorii a kritiku dětské literatury*. Brno: Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně, 2011. ISSN 1211-3484. S. 13.

¹⁸⁰ Rčení, přísloví, básně, hádanky, písničky

Kronika rodu Spiderwicků je jednoznačně vhodná na první stupeň ZŠ. Můžeme s její četbou začít už ve 2. ročníku. Sama autorka totiž uvádí, že je tato série vhodná pro děti od 8 do 12 let. Jedná se o knihy, které nejsou příliš obsáhlé. Jednotlivé kapitoly i věty jsou krátké a děj plyne poměrně rychle. Na několika málo stránkách se toho většinou odehraje opravdu hodně. Žáci se snadno mohou ztotožnit s hlavními protagonisty. Jedná se o sourozence, kteří jsou v jejich věku a každý má různou osobnost a charakterové vlastnosti. Opět zde lze vybrat hned několik výrazných jevů pro didaktickou interpretaci jako např. boj dobra a zla nebo motiv lásky, přátelství a rodiny. Z tohoto výběru titulů se jedná o jediné dílo, které se odehrává celou dobu v reálném fikčním světě, kam zasahují nadpřirozené jevy. I z tohoto důvodu může být tento příběh pro žáky velice poutavý a napínavý.

Letopisy Narnie bych zařadila do 4. a 5. ročníku, ale některé díly¹⁸¹ by bylo možné představit i mladším žákům. Text je psán velice srozumitelně a obsahuje kratší věty. I v tomto případě plyne děj poměrně plynule a jednotlivé scény nejsou popisovány příliš zdlouhavě. Žáci se také snadno ztotožní s hlavními protagonisty. Jsou přibližně ve stejném věku a každý má jinou osobnost a charakter. Každý se tak v některé postavě snadno najde. Před tím, než bych žáky s tímto titulem seznámila, bych se ujistila, že znají základní biblické příběhy. Téma křesťanství je totiž v této sérii stěžejní pro porozumění.

Dílo *Harry Potter a Kámen mudrců* bych jednoznačně zařadila až do 5. ročníku. Čtenář má totiž v této sérii růst společně s protagonistou a právě v tomto díle je hlavnímu hrdinovi 11 let. Také forma, kterou je kniha napsána, odpovídá četbě prepubescentních žáků. Kapitoly jsou v tomto případě delší a jednotlivé scény jsou popsány daleko detailněji, než je tomu např. u díla *Kronika rodu Spiderwicků*. Čtení by tedy mohlo mladším žákům činit obtíže, protože do 3. ročníku se technika čtení stále zdokonaluje a čtení se teprve začíná automatizovat. Při didaktické interpretaci se lze zaměřit na mnoho jevů. Toto dílo popisuje např. téma získávání sebedůvěry a proměny šikanovaného outsidera v sebevědomého jedince nebo motiv nemilovaného sirotka, který poprvé nalézá lásku díky přátelství.

J. R. R. Tolkien promluvil o fantastice takto: „Fantastická pohádka, jakožto vyjádření a pokračování lidských tužeb, jakožto odpověď na ně, v sobě nepopíratelně má

¹⁸¹ Např. *Lev, čarodějnice a skříň*

určitý kompenzační prvek. Je to jakási pojistná záklopka. Když člověk příliš trpí, hledá únik ve snění.¹⁸²

¹⁸² HELD, Jacqueline. *V říši obrazotvornosti: (děti a fantastická literatura)*. Praha: Albatros, 1985. S. 139.

Aplikační část

5 Výzkum čítanek

5.1 Výběr textových úryvků

Tvorba čítanek je odborně i časově náročná práce pro tvůrčí autorský tým, grafika, ilustrátora i jazykového korektora. Vyžaduje jisté odborné, praktické a osobnostní kompetence, empatii k dětskému čtenáři i vlastní životní a učitelskou zkušenost. Tvůrce čítanek by vždy při výběru textových ukázek měl dbát na jejich didaktický potenciál. Zároveň by se mělo jednat o úryvek, který je reprezentativní pro literární dílo jako celek, případně pro poetiku autorského stylu nebo literárního žánru. Textová pasáž by však neměla být notoricky známá z jiné čítaneky. Ukázka by měla být pro žáky přitažlivá, neměla by jej odradit, ale nalákat k další četbě. Takto zvolený úryvek by měl být doprovázen interpretačně zaměřenými otázkami a úkoly. Texty v čítanekách bývají řazeny podle různých kritérií. Nejčastější uspořádání čítanekových textů bývá podle RVP, podle tematického, chronologického nebo žánrového hlediska.¹⁸³

5.2 Cíle výzkumného šetření a stanovení hypotéz

Tato část diplomové práce je zaměřena na vybrané čítaneky pro 2. ročník až 5. ročník ZŠ. Pro výzkum byly vybrány řady FRAUS, ALTER, SPN, NOVÁ ŠKOLA, s. r. o. a PRODOS.¹⁸⁴ Cílem výzkumného šetření je zjistit, kterými texty a v jaké míře je světová fantasy literatura zastoupena ve vybraných čítanekách.¹⁸⁵

Na základě znalosti fantasy literatury jako žánru byly stanoveny tyto hypotézy:

H1: *Zatímco čítaneky pro 2. ročník neobsahují text světové fantasy, v každém zkoumaném vzorku pro 3. – 5. ročník se objevuje alespoň jeden takový text.*

H2: *V čítanekách pro 5. ročník je fantasy literatura zastoupena větším množstvím textů než v čítanekách pro 2. – 4. ročník.*

¹⁸³ HNÍK, Ondřej. *Didaktika literatury: výzvy oboru: od textů umělecké povahy k didaktice estetickovýchovného oboru*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2626-0. S. 44–45.

¹⁸⁴ Viz příloha č. 14

¹⁸⁵ Do výzkumného šetření byla zařazena i díla, která nejsou zastoupena mezi vybranými tituly v rámci teoretické části, ale lze je považovat za pohádkovou fantasy.

5.3 Světová fantasy ve vybraných čítankách

5.3.1 FRAUS

Celá řada zkoumaných čítanek je koncipována tematicky a zároveň v souladu s RVP ZV.

Čítanka 2¹⁸⁶ zahrnuje tyto tematické celky – *Kde žijeme, Cestujeme, S kým žijeme, Koho potkáváme, Člověk a čas, Kalendářní rok, Člověk a zdraví a Člověk a společnost. Nenachází se zde žádný úryvek ze světové fantasy.*

V Čítance 3¹⁸⁷ najdeme tyto tematické celky – *Ve světě obrazů a barev, Ve světě moudrosti, Ve světě nesvětě, Ve světě veršů, Ve světě nesmyslů a her, Ve světě minulém, Ve světě objevů a vynálezů, Ve světě přírody, Ve světě dětí a Ve světě fantazie.* S úryvky řadícími se do světové fantasy se setkáváme v celku *Ve světě fantazie.*

První ukázka je z knihy *Harry Potter a Kámen mudrců* od J. K. Rowling. Popisuje seznam věcí, které si Harry Potter musí pořídit před vstupem do školy čar a kouzel v Bradavicích. Další text je od Michaela Endeho z díla *Děvčátko Momo a ukradený čas*. Úryvek popisuje, jak Mistr Hóra vezme děvčátko Momo na místo, kde vzniká čas. Další text je z díla *Petr Pan* od Jamese Mathewa Barrieho. Věnuje se tomu, jak Petr učí děti létat a jak se společně dostávají do země Nezemě. Poslední ukázka je z knihy *Alenka v kraji divů a za zrcadlem* od Lewise Carrolla a vypráví o tom, jak se Alenka dostala králičí norou do kraje divů.

Čítanka 4¹⁸⁸ zahrnuje tematické celky *Klíč k srdci básníka, Klíč k umění, Klíč ke 21. století, Klíč k pokladům světa, Klíč k detektivním záhadám, Klíč k odvaze a hrdinství, Klíč ke dveřím mezi světy, Klíč k lásce a přátelství, Klíč k dobrodružství a Klíč k tajemstvím světa a života.* Jak lze očekávat, fantasy texty lze najít v celku *Klíč ke dveřím mezi světy.*

První úryvek je z díla *Harry Potter a Kámen mudrců* od J. K. Rowling. Vybraná ukázka popisuje scénu, ve které se Harry Potter snaží dostat přes nástupiště devět a tři

¹⁸⁶ ŠEBESTA, Karel a VÁŇOVÁ, Kateřina. *Čítanka: učebnice pro 2. ročník základní školy*. Plzeň: Fraus, 2008. 128 s. ISBN 978-80-7238-722-9.

¹⁸⁷ ŠEBESTA, Karel a VÁŇOVÁ, Kateřina. *Čítanka: učebnice pro 3. ročník základní školy*. Plzeň: Fraus, 2009. 160 s. ISBN 978-80-7238-863-9.

¹⁸⁸ ŠEBESTA, Karel a VÁŇOVÁ, Kateřina. *Čítanka: učebnice pro 4. ročník základní školy*. Plzeň: Fraus, 2010. 159 s. ISBN 978-80-7238-938-4.

čtvrtě k bradavickému expresu. Následuje text z knihy *Zlatá jehla aneb dobrodružství mezi světy* od J. Goldingové. Zachycuje rozhovor Šasuly a Davida, který se ocitl na palubě pirátské lodi. Šasula mu popisuje svět, ve kterém se ocitl, a vysvětluje, jaký je účel zlaté nitě. Následuje ukázka z díla *Ulysses Moore – Brána času* od Pierdomenica Baccalaria. Ta zachycuje scénu, ve které se tři protagonisté snaží rozluštit hádanku, zvolit správný klíč a odemknout tak dveře do tajemného světa. Další je dílo *Nekonečný příběh* od Michaela Endeho. Tento úryvek zachycuje scénu, ve které se Bastián už vrátil z Fantazánie a navštívil prodejce knih pana Koreandra. Najdeme tu i výňatek z *Letopisů Narnie*. Je to ukázka z dílu *Čarodějův synovec*, ve které se Digory seznamuje s funkcí prstenů, které ho mohou přenést do jiného světa. Poslední ukázka je z díla *Petr Pan* od J. A. Barrieho. Odehrává se na lodi kapitána Háka, který má na palubě chlapce a Wendy jako zajatce.

V **Čítance 5¹⁸⁹** jsou tyto celky – Labyrintem minulosti, Labyrintem slavných, Labyrintem kultur, Labyrintem citů, Labyrintem záhad a tajemství, Labyrintem vizí, Labyrintem dobra, Labyrintem zla, Labyrintem symbolů, Labyrintem budoucnosti. V této čítance je zástupcem světové fantasy J. K. Rowlingová a její díla Harry Potter a Kámen mudrců a Harry Potter a tajemná komnata. Najdeme je v kapitole Labyrintem symbolů.

První ukázka popisuje scénu, ve které se Harry setkává s kentaurem v Zapovězeném lese a dozvídá se informace o jednorožcích. Druhý úryvek vypráví o tom, jak se Harry setkal s fénixem v Brumbálově pracovně.

5.3.2 SPN

Čítanka 2 a *Čítanka 3* jsou řazeny tematicky a *Čítanka 4* a *Čítanka 5* jsou řazeny žánrově a tematicky.

Čítanka 2¹⁹⁰ je rozdělena na tyto části – *Podzim klepe na dveře, Bude zima, bude mráz* a *Jaro – brána k létu a prázdninám*. Stejně jako je tomu u nakladatelství FRAUS, ani v této *Čítance 2* není zařazen žádný úryvek světové fantasy.

Čítanka 3¹⁹¹ se dělí na tyto oblasti – *Přichází podzim, Potkáváme se navzájem, Vánoční čas, První pohádková sklizeň, Jaro nahlíží do oken, Druhá pohádková sklizeň*

¹⁸⁹ ŠEBESTA, Karel a VÁŇOVÁ, Kateřina. *Čítanka: učebnice pro 5. ročník základní školy*. Plzeň: Nakladatelství Fraus, 2011. 159 s. ISBN 978-80-7238-964-3.

¹⁹⁰ ČEŇKOVÁ, Jana a JEŽKOVÁ, Alena. *Čítanka 2 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2010. 142 s. ISBN 978-80-7235-447-4.

a *Prázdniny jsou za dveřmi*. Zatímco nakladatelství FRAUS zařadilo do tohoto ročníku některé tituly světové fantasy, v *Čítance 3* nakladatelství SPN nenajdeme žádný takový úryvek.

*Čítanka 4*¹⁹² zahrnuje tyto tematické kategorie – *Návrat z prázdnin*, *Je přece hezky na světě*, *Žijeme s přírodou*, *Pověsti a legendy*, *Příběhy a dobrodružství* a *Pohádky a fantazie*. Ani v tomto dílu se nenachází žádný výňatek řadící se ke světové fantasy literatuře.

V *Čítance 5*¹⁹³ jsou tyto oblasti – *Za lidmi do světa*, *Dobrodružství a cesty*, *Příroda čaruje*, *Báje a pověsti*, *Humorné příběhy a anekdoty*, *Do světa fantazie*. Teprve v tomto dílu nacházíme několik úryvků světové fantasy, a to v kapitole *Do světa fantazie*.

První je z díla *Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky* od J. R. R. Tolkiena. Jedná se o začátek příběhu, ve kterém je nám představen Bilbo Pytlík. Neočekávaně se zde setkává s čarodějem Gandalfem. Další ukázka patří J. K. K. Rowling a jejímu dílu *Harry Potter a princ dvojí krve*. Odehrává se na hodině lektvarů s profesorem Křiklanem. Ten představuje žákům několik základních lektvarů včetně „tekutého štěstí“. Poslední je text z *Alenky v kraji divů a za zrcadlem* od L. Carrolla. Zachycuje rozhovor Alenky, Noha a Paželva. Vypráví si navzájem své zážitky ze školy.

5.3.3 NOVÁ ŠKOLA, s.r.o.

Čítanka 2 a *Čítanka 3* jsou koncipovány tematicky a zároveň podle RVP ZV. *Čítanka 4* a *Čítanka 5* jsou řazeny tematicky.

*Čítanka 2*¹⁹⁴ zahrnuje tyto skupiny textů – *Těšíme se do školy*, *Barevný podzim*, *Rodina*, *Zima přebírá vládu*, *Domov*, *Člověk a jeho zdraví*, *Ve vzduchu je jaro*, *Dopravní prostředky a bezpečnost na silnici*, *Náš svět*, *Letní radovánky*. Stejně jako u předchozích případů, není v tomto ročníku zařazen žádný text světové fantasy.

¹⁹¹ ČEŇKOVÁ, Jana a JEŽKOVÁ, Alena. *Čítanka 3 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2010. 183 s. ISBN 978-80-7235-448-1.

¹⁹² ČEŇKOVÁ, Jana a JONÁKOVÁ, Anna. *Čítanka 4 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2010. 196 s. ISBN 978-80-7235-449-8.

¹⁹³ ČEŇKOVÁ, Jana a JONÁK, Zdeněk. *Čítanka 5 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2010. 208 s. ISBN 978-80-7235-450-4.

¹⁹⁴ BIČANOVÁ, Lenka a DYMÁČKOVÁ, Lucie. *Čítanka pro 2. ročník*. Brno: Nová škola, s.r.o., 2015. ISBN 978-80-7289-690-5.

V **Čítance 3**¹⁹⁵ najdeme tyto oblasti - Na cestě do školy a ve škole, Doma v Evropě, Čím budu, Čas Vánoc a zimních radovánek, Svět kolem nás, Život v přírodě, Chceme být zdraví a Hurá prázdniny. Ani tento díl neobsahuje žádný úryvek sledovaného žánru.

První ukázka ze světové fantasy se objeví až v **Čítance 4**¹⁹⁶, která obsahuje tyto hlavní kapitoly – Podzim s krásami i povinnostmi, Jak se stal člověk člověkem, Každý máme svoje doma, Zima je tu, V dobách knížat, rytířů, králů a císařů, Jaro přebírá vládu, Tajuplné příběhy, Neobyčejně obyčejné příběhy a Konečně prázdniny.

V kapitole Tajuplné příběhy najdeme ukázkou z *Harryho Pottera a Kámen mudrců* od J. K. Rowling. Je zde popsána scéna, ve které se moudrý klobouk rozhoduje, zda bude Harry přiřazen do Nebelvíru nebo do Zmijozelu.

Na rozdíl od předchozích řad se v **Čítance 5**¹⁹⁷ neobjevuje žádná ukázka světové fantasy. Skládá se z těchto kapitol – S podzimem do školy, Jsem součástí vesmíru, Místo, kde žijeme, Vláda zimy, Cesty pohádek, bajek a bájí, Byly časy, byly, Jarní zvyky, tradice a svátky, Jejich veličenstva kluci a holky, Cesty za dobrodružstvím, Prázdniny na obzoru.

5.3.4 ALTER

Jedná se o čítanky vydané v letech 1994 – 1996. V této řadě nenajdeme ani jednu ukázkou světové fantasy literatury.¹⁹⁸

5.3.5 PRODOS

Čítanka 2 a *Čítanka 3* jsou koncipovány tematicky a *Čítanka 4* a *Čítanka 5* žánrově.

*Čítanka 2*¹⁹⁹ obsahuje tematické řazení dle ročních období – *Babí léto*, *Podzim*, *Vánoce*, *Zima*, *Předjaří*, *Velikonoce*, *Jaro*, *Léto*. Stejně jako u ostatních zkoumaných vzorků se zde neobjevuje žádný úryvek světové fantasy.

¹⁹⁵ BIČANOVÁ, Lenka a DYMÁČKOVÁ, Lucie. *Čítanka pro 3. ročník*. Brno: Nová škola, s.r.o., 2015. ISBN 978-80-7289-697-4.

¹⁹⁶ KOZLOVÁ, Marie. *Čítanka pro 4. ročník*. Brno: Nová škola, s.r.o., 2015. ISBN 978-80-7289-689-9.

¹⁹⁷ KOZLOVÁ, Marie. *Čítanka pro 5. ročník*. Brno: Nová škola, s.r.o., 2015. ISBN 978-80-7289-694-3.

¹⁹⁸ NOVÁKOVÁ, Zuzana. *Čítanka 2*. Všeň: Alter, 1994. ISBN 80-900374-6-1.

BRADÁČOVÁ, Lenka, ed. a kol. *Čítanka 3*. Všeň: Alter, 1996. ISBN 80-85775-30-1.

REZUTKOVÁ, Hana, ed. a kol. *Čítanka 4*. Všeň: Alter, 1996. ISBN 80-85775-49-2.

REZUTKOVÁ, Hana, ed. a kol. *Čítanka 5*. Všeň: Alter, 1996. ISBN 80-85775-52-2.

¹⁹⁹ MALÝ, Radek a MIKULENKOVÁ, Hana. *Čítanka 2*. Olomouc: Prodos, 2004. ISBN 80-7230-119-5.

Texty v **Čítance 3**²⁰⁰ jsou rozděleny do těchto kategorií – Čas pavoučků a zralých hrušek, Čas havranů a strakatého listí, Čas andělů a jmelí, Čas veselých sněhuláků, Čas uplakaných rampouchů, Čas housat a malovaných vajíček, Čas ukukaných kukaček, Čas třešní a voňavé louky. V tomto případě lze nalézt jednu ukázkou sledovaného žánru, a to dílo *Alenka v kraji divů a za zrcadlem* od L. Carrolla. Popisuje, jak se Alenka setkala s kočkou Šklíbou, zajícem Březňákem a Ševcem.

Čítanka 4²⁰¹ má tyto části – Školní výlet do pohádkové říše, Bajky a všelijaké jiné poučné příběhy, Básničky – korálky víly poezie, Pověsti, báje, mýty a příběhy z dávných dob, Kocourkov – království nesmyslů, Na křídlech fantazie, Písničky a hlavně ty o zvířátkách, Pod plachtami dobrodružství. První úryvky se objevují teprve zde, a to konkrétně v kapitole Na křídlech fantazie.

První ukáзка je z díla *Lev, čarodějnice a skříň* od C. S. Lewise. Jedná se o scénu, ve které Lucinka objeví portál do Narnie. Dále je žákům nabídnuta ukáзка z díla *Děvčátko Momo a ukradený čas* od M. Endeho. Ten popisuje děvčátko Momo a starý amfiteátr, ve kterém žije. Další je dílo *Harry Potter a Kámen mudrců* od J. K. Rowling. Úryvek představuje scénu ze ZOO, ve které Harry promlouvá s hadem.

V **Čítance 5**²⁰² najdeme tyto oblasti – Co se může stát i vám – příběhy z našeho světa, Co se hraje a zpívá – hudba a písničky, Co se možná stalo – bajky, báje, pověsti a prastaré příběhy, Co se píše do veršů – Poezie, Co bylo nebylo – Pohádky a pohádkové příběhy, Co nás vodí za nos – Nonsense a hrátky s jazykem, Co můžete zažít jenom v knížkách – fantastické příběhy a vyprávění z jiných světů, Co byste chtěli prožít i ve skutečnosti – dobrodružství. Fantasy literaturu najdeme samozřejmě v kapitole Fantastické příběhy a vyprávění z jiných světů.

První úryvek je z *Nekonečného příběhu* od M. Endeho. Ten popisuje úvodní scénu Nekonečného příběhu, ve které se setkávají kamentožrout, bludička a černomůrka. Následuje text z *Hobita aneb Cesty tam a zase zpátky* od J. R. R. Tolkiena. Je sem zařazena scéna, ve které se Bilbo poprvé setkává s Glumem. Další ukáзка je z knihy *Čarodějův učeň* od Otfrieda Preusslera. Ta zachycuje scénu, ve které se Krabat dostává k temnému mlýnu na Blatech.

²⁰⁰ MALÝ, Radek a MIKULENKOVÁ, Hana. *Čítanka 3*. Olomouc: Prodos, 2004. ISBN 80-7230-122-5.

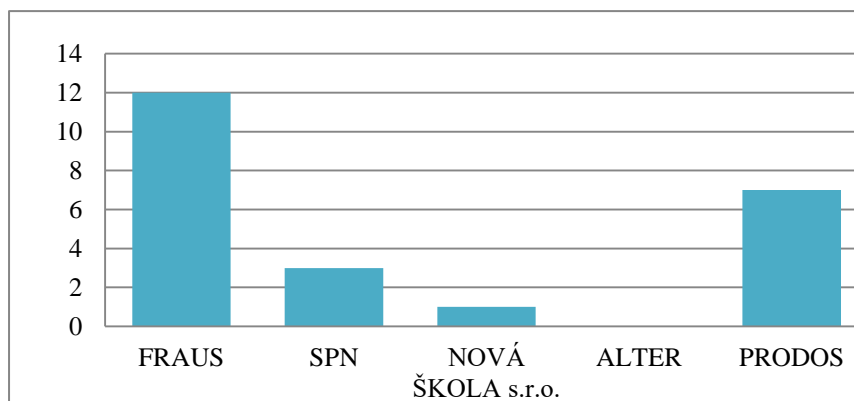
²⁰¹ MALÝ, Radek. *Čítanka 4*. Olomouc: Prodos, 2007. ISBN 978-80-7230-191-1.

²⁰² MALÝ, Radek. *Čítanka 5*. Olomouc: Prodos, 2007. ISBN 978-80-7230-195-9.

5.4 Výsledky výzkumného šetření

Následující graf zobrazuje, které nakladatelství zahrnuje do svých čítanek nejvíce textů světové fantasy a které naopak nejméně.

Graf 1 – Počet textů světové fantasy v jednotlivých čítanekách

Největší podíl textů světové fantasy zahrnuje nakladatelství Fraus. Naopak nejméně takových ukázek (de facto nulový počet) se objevuje v čítanekách od nakladatelství Alter.

Nyní se zaměříme na jednotlivé ročníky. Přehled s počtem zkoumaných textů poskytne tato tabulka:

Tabulka 2 – Počet fantasy textů v čítanekách dle ročníků

	FRAUS	SPN	NOVÁ ŠKOLA s.r.o.	ALTER	PRODOS	Celkem
2. ročník	0	0	0	0	0	0
3. ročník	4	0	0	0	1	5
4. ročník	6	0	1	0	3	10
5. ročník	2	3	0	0	3	8
celkem	12	3	1	0	7	23

Na základě těchto výsledků byla vyvrácena hypotéza H1, která předpokládala, že zatímco čítaneky pro 2. ročník neobsahují text světové fantasy, v každém zkoumaném vzorku pro 3. - 5. ročník se objevuje alespoň jeden takový text. V čítanekách pro 2. ročník se skutečně neobjevuje žádný úryvek sledovaného žánru, ale takový text není zahrnut ani v některých čítanekách pro 3., 4. a 5. ročník. Tento žánr úplně vynechává Čítanka 3 SPN, Čítanka 3 Nová škola s. r. o., Čítanka 3 Alter, Čítanka 4 SPN, Čítanka 4 Alter, Čítanka 5 Nová škola s. r. o. a Čítanka 5 Alter.

Zároveň byla vyvrácena i druhá stanovená hypotéza H2. Předpokládalo se, že v čítankách pro 5. ročník je fantasy literatura zastoupena větším množstvím textů než v čítankách pro 2. – 4. ročník. Překvapivě se nejvíce textů ze světové fantasy objevuje v čítankách pro 4. třídu. Prodos obsahuje stejné množství ukázek sledovaného žánru v Čítance 4 a v Čítance 5 a pouze řada nakladatelství SPN obsahuje nejvíce textů tohoto žánru v Čítance 5.

Dále se zaměříme na zastoupení konkrétních titulů světové fantasy v čítankách pro 2. – 5. ročník. Pro přehled poslouží tyto tabulky.

Tabulka 3 – Konkrétní fantasy tituly v jednotlivých čítankách

	FRAUS	SPN	NOVÁ ŠKOLA s.r.o.	ALTER	PRODOS	celkem
Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky	0	1	0	0	1	2
Čaroděj ze země Oz	0	0	0	0	0	0
Kronika rodu Spiderwicků	0	0	0	0	0	0
Letopisy Narnie	1	0	0	0	1	2
Harry Potter a Kámen mudrců	3	0	1	0	1	5
Harry Potter a Tajemná komnata	1	0	0	0	0	1
Harry Potter a Princ dvojí krve	0	1	0	0	0	1
Děvčátko Momo a ukradený čas	1	0	0	0	1	2
Petr Pan	2	0	0	0	0	2
Alenka v kraji divů a za zrcadlem	1	1	0	0	1	3
Zlatá jehla aneb Dobrodružství mezi světy	1	0	0	0	0	1
Ulysses Moore: Brána času	1	0	0	0	0	1
Nekonečný příběh	1	0	0	0	1	2
Čarodějův učeň	0	0	0	0	1	1
celkem	12	3	1	0	7	23

Tabulka 4 – Zastoupení konkrétních fantasy titulů v jednotlivých ročnících

	2. ročník	3. ročník	4. ročník	5. ročník
Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky	0	0	0	2
Čaroděj ze země Oz	0	0	0	0
Kronika rodu Spiderwicků	0	0	0	0
Letopisy Narnie	0	0	2	0
Harry Potter a Kámen mudrců	0	1	3	1
Harry Potter a Tajemná komnata	0	0	0	1
Harry Potter a Princ dvojí krve	0	0	0	1
Děvčátko Momo a ukradený čas	0	1	1	0
Petr Pan	0	1	1	0
Alenka v kraji divů a za zrcadlem	0	2	0	1
Zlatá jehla aneb Dobrodružství mezi světy	0	0	1	0
Ulysses Moore: Brána času	0	0	1	0
Nekonečný příběh	0	0	1	1
Čarodějův učeň	0	0	0	1
celkem	0	5	10	8

Jak jsem předpokládala, titul *Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky* lze nalézt jen v čítankách pro 5. ročník. Objevuje se v Čítance 5 Prodos a v Čítance 5 SPN.

S dílem *Letopisy Narnie* se setkáme jen v čítankách pro 4. ročník. Obě ukázky se zabývají stejným rysem fantasy, a to portálem/přenašedlem.

Harry Potter a Kámen mudrců je zastoupen v čítankách pro 3. – 5. ročník. To je překvapivé. Jak bylo uvedeno v kapitole Didaktické otázky k žánru fantasy, tento titul by bylo vhodné zařazovat do četby až v 5. ročníku. Je však nutné podotknout, že v případě

Čítanky 3 i Čítanky 4 Fraus jsou ukázky z aspektu mladšího žaka vhodně zvolené. Tomuto titulu zároveň patří celkově nejvíce ukázek sledovaného žánru.

Přestože další díly Harryho Pottera bývají zařazovány až do četby žáků na druhém stupni ZŠ, najdeme některé tyto tituly i v čítankách pro první stupeň ZŠ. Proti očekávání se v Čítance 5 Fraus objevil titul *Harry Potter a Tajemná komnata* a v Čítance 5 SPN je obsažena dokonce ukázka z díla *Harry Potter a Princ dvojí krve*. Tento díl nemá pohádkový charakter a k četbě prvostupňových žáků bych ho nedoporučovala. Obsahuje mnoho temna, zla a brutality.²⁰³ Zvolená scéna s lektvary však nenesse drastické motivy a lze tedy s tímto konkrétním textem v rámci literární výchovy na prvním stupni ZŠ pracovat.

Velice neočekávané je to, že v prvostupňových čítankách narazíme i na ukázku z díla *Čarodějův učeň*. Tento titul obsahuje silný motiv smrti a rozhodně bych ho tedy do četby dětí mladšího školního věku nezařadila.

Ukázky textů světové fantasy ve vybraných čítankách zobrazovaly motiv dvou fikčních světů včetně motivu portálu/přenašedla. Vedle chronotopu pak vybrané textové ukázky popisují nadpřirozené bytosti, magii a magické předměty.

Nakladatelství, které zahrnuje do svých čítanek největší množství textů sledovaného žánru a nabízí mnoho zajímavých fantasy titulů, je Fraus. Musím konstatovat, že jeho nabídka světové fantasy je v porovnání s ostatními o mnoho bohatší a rozmanitější.

Přehledné výsledky stanovených hypotéz jsou zachyceny v této tabulce:

Tabulka 4 – Výsledky hypotéz

H1: Zatímco čítanky pro 2. ročník neobsahují text světové fantasy, v každém zkoumaném vzorku pro 3. - 5. ročník se objevuje alespoň jeden takový text.	NE
H2: V čítankách pro 5. ročník je fantasy literatura zastoupena větším množstvím textů než v čítankách pro 2. – 4. ročník.	NE

²⁰³ Viz kapitola Harry Potter a Kámen mudrců

6 Didaktická interpretace vybraného titulu

6.1 Vybrané učivo a jeho didaktický potenciál

RVP ZV nabízí přehled literárních druhů a žánrů, se kterými by se žák na prvním stupni ZŠ měl seznámit. Jedná se o říkanku, hádanku, rozpočítadlo, báseň, pohádku, povídku a bajku. I když tento závazný dokument explicitně nezahrnuje i žánr fantasy, vybrala jsem pro didaktickou interpretaci pohádkovou fantasy *Čaroděj ze země Oz* od Lymana Franka Bauma. Vybraný titul je vhodný k četbě prvostupňových žáků. Toto dílo totiž nemá temný, ale pohádkový charakter. Zároveň obsahuje mnoho témat a motivů, které můžeme žákům mladšího školního věku přiblížit – iniciační cesta, sebevědomí, sebedůvěra, dobrodružství, motiv domova, rodiny, přátelství, zbabělost atp.²⁰⁴

Byly stanoveny tyto složky vytčeného učiva:

1. *Nauková* – motiv domova, charakterové vlastnosti a proměna postav, žánrové rysy fantasy (2 světy, přenašedlo, iniciační cesta, magické předměty, nadpřirozené postavy)
2. *Komunikační* - četba díla, reflektivní dialog, reprodukce, práce ve skupině
3. *Formativní* – vztah k domovu a k rodině; sebereflexe; podpora sebedůvěry, sebevědomí; pochopení myšlenek: každý je strůjcem své osobní proměny, cesta je cíl; důležitost (příp. rovnováha) rozumu, citu a odvahy v lidském životě

Didaktický potenciál tohoto díla přesahuje hranice literárněvýchovného učiva a lze s ním pracovat i v rámci mezipředmětových vztahů. Je vhodné se tímto tématem zabývat např. ve výtvarné výchově. Při realizaci můžeme využít originální ilustrace Jiřího Běhounka a žáci mohou nejrůznějšími technikami zobrazovat jak literární postavy, tak i prostředí fantaskního fikčního světa.

6.2 Cíle a cílová skupina

Cílem této části diplomové práce je ověřit, zda je titul *Čaroděj ze země Oz* vhodný k zařazení do výuky literární výchovy ve 3. ročníku ZŠ, přestože se v čítankách pro tuto věkovou kategorii neobjevuje.

Vytvořila jsem vyučovací blok pro 3. ročník ZŠ, jehož časová dotace je 90 minut. Výuka byla realizována na Základní a mateřské škole Milhostov, ve které působím jako

²⁰⁴ Viz kapitoly *Čaroděj ze země Oz* a Didaktické otázky k žánru fantasy

pedagog. Jedná se o zařízení, ve kterém se nachází mateřská škola, základní škola a školní družina. Je to malotřídní škola a ve školním roce 2019/2020 ji navštěvuje 12 žáků od 1. do 3. třídy.

6.3 Struktura vyučovací jednotky a popis jednotlivých aktivit

Škola: Základní škola

Předmět: Český jazyk a literatura

Cílová skupina: 3. ročník

Tematický celek: Světová fantasy literatura pro děti mladšího školního věku

Téma: Čaroděj ze země Oz

RVP ZV: Vzdělávací oblast: Jazyk a jazyková komunikace

Vzdělávací obor: Český jazyk a literatura

Časová dotace: 90 minut (dvě vyučovací hodiny)

1. vyučovací hodina = 1a → 2c

2. vyučovací hodina = 2d → 3a

Poznámka: Tato vyučovací jednotka je inspirována třífázovým modelem učení E-U-R.

1. Evokace

a) Brainstorming

Na tabuli napíšeme slovo DOMOV a využijeme metodu brainstormingu. Cílem je zaznamenat asociace na toto téma a zapsat je do „pavouka“ kolem slova.

Cíl: žák pojmenuje, co si představuje pod pojmem DOMOV a odůvodní své rozhodnutí

Nabídka otázek: Co si představíš, když se řekne domov? Co pro tebe znamená domov? Jak si představuješ ideální domov? Kde se cítíš doma a proč?

Dílčí reflexe: Žáci pojmenovali asociace v tomto pořadí – gauč, stůl, PS4, televize, X-box, rodina, hračky, dětský pokoj, ložnice, mobil, pes, kočka, máma. Očekávala jsem, že se zde budou objevovat asociace související s moderními technologiemi a potěšilo mě, že žáci nezapomněli zmínit i rodinu a některé její členy.

b) Vyvolávání asociací

Neprozrazujeme žákům, jakou knihu spolu budeme číst. Promítneme na interaktivní tabuli ilustraci od Jiřího Běhounka, která se váže k první kapitole. Využijeme metodu vyvolávání asociací, předvídání a práci s ilustrací.

Obrázek 1 – Ilustrace

205

Cíl: Žák popíše své představy při pohledu na tuto ilustraci, odůvodní svá rozhodnutí, popíše své pocity

Nabídka otázek: O čem myslíš, že bude tato kapitola? Jak na tebe obrázek působí? Jak se cítíš, když se na obrázek díváš? Myslíš si, že je ten obrázek spíš smutný nebo veselý a proč? Je na tom obrázku něco, co tě překvapilo? Připomíná ti to něco z tvé vlastní zkušenosti?

²⁰⁵ BAUM, L. Frank. *Čaroděj ze země Oz*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0476-1. S. 9.

Dílčí reflexe: Očekávala jsem, že na žáky bude tato ilustrace působit spíše smutně a že budou jejich představy souviset s počasím. Předpokládala jsem, že si nebudou příliš všimnout detailů na ilustraci, ale budou na ni pohlížet spíše jako na celek. Žáky napadaly tyto představy – příběh o létacím domu, bouřka, tornádo, válka a zničené domy. Drtivá většina žáků řekla, že obrázek působí smutně. Jen jedna dívka tvrdila, že je obrázek smutný, ale i veselý. Nedokázala však odůvodnit své rozhodnutí. Následovaly tyto připomínky - když se na ilustraci dívám, cítím se, jako bych provedl něco špatného; mně se ten obrázek líbí, protože mám rád superhrdiny a připomíná mi to příběhy o nich; překvapilo mě, že tam lítá dům; překvapily mě ty boty, asi tam bude obr, možná Popelka. Zaskočilo mě, že jeden žák odhalil, že se bude jednat o tornádo, že si některé děti spojovaly obrázek s válkou a že jeden žák spatřoval v obrázku souvislosti s životem superhrdinů.

2. Uvědomění

a) Předčítání

Následuje předčítání první kapitoly. Žáci mají text před sebou a pedagog první část předčítá žákům sám. Žáky tato metoda četby motivuje k další práci s textem, mohou se zcela zaměřit na vnímání obsahu a navodíme tím potřebnou atmosféru.

„Dorotka žila u svého strýčka Henryho uprostřed kansaské prerie. Strýček byl farmář a teta Ema byla jeho žena. Měli jen malinkou chaloupku, protože dřevo na stavbu museli dopravovat koňmi ze vzdálenosti mnoha a mnoha mil. Chaloupka měla čtyři zdi, které spolu s podlahou a střechem tvořily jeden pokoj; stála v něm rezavá plotna, kredenc na nádobí, stůl, tři nebo čtyři židle a postele.(...) V domku nebyla ani půda, ani sklep, jen malá jáma vyhloubená v zemi, které říkali větrný sklípek. Tam se mohli schovat, když se hnalo některé z velkých tornád, jež mívají takovou sílu, že smetou z cesty jakoukoli budovu.(...)”

Když se Dorotka rozhlížela ze dveří chaloupky, neviděla široko daleko nic než nedozírnou šedivou prerii.(...) Slunce sežehlo zoranou půdu v šedivou hmotu, protkanou tenkými prasklinami. Ani tráva nebyla zelená, protože slunce spálilo konečky vysokých stébel, až všechna dostala stejnou šedivou barvu, kterou bylo vidět všude kolem. Kdysi byla chaloupka pestře natřená, ale barva sluncem oprýskala a deště ji smyly. Teď byla stejně bezbarvá a šedivá jako všechno ostatní.

Když se sem nastěhovala teta Ema, byla mladá a hezká. Avšak slunce a vítr změnil y i ji. Vysály jí z očí lesk a zanechaly v nich jen šed'. Vytáhly červeň z její tváře a rtů, až

nakonec i ty zešedly. Byla hubená, vyzáblá a už nikdy se nezasmála.(...) Strýček Henry se nesmál nikdy. Pracoval těžce od rána do večera a nevěděl, co je to radost.(...) Vypadal přísně a vážně a mluvil jen málokdy.

Byl to pejsek Toto, který Dorotku rozesmával a nedopustil, aby i ona zešedivěla stejně jako celé její okolí.(...) Toto si hrál, jak byl den dlouhý, a Dorotka si hrála s ním a velice ho milovala. Dnes si však nehráli.(...)

Odkudsi ze severu k nim dolehlo tiché zakvílení větru.(...) „Blíží se tornádo!“ zavolal Henry.(...) ²⁰⁶ Strýček odběhl ke stájím, kde měli krávy a koně a teta se schovala do sklípku. Dorotka a Toto zůstali v chaloupce a vtom se stalo něco divného. Domek se otočil dvakrát nebo třikrát dokola a pomalu se začal zvedat do výše.(...) ²⁰⁷

Po četbě proběhne komparace obsahů z četby s obsahy z evokace. Je nutné žákům vysvětlit slova, která jim mohou bránit v porozumění. Tato slova je vhodné v textu zvýraznit a zeptat se žáků, proč jsou právě tato slova zvýrazněna. Zároveň si připravíme fotografie, které promítneme na interaktivní tabuli. Následuje rozhovor s cílenými otázkami k vybranému úryvku.

Cíl: žák sleduje čtený text, porovná své předpoklady se skutečností, odpoví na vybrané otázky

Složitá slova: kansaská prerie, míle, plotna, kredenc, tornádo, padací dvířka atp.

Nabídka otázek: Jak vypadá krajina, ve které Dorotka žije? Jak na tebe působí? Proč tak asi vypadá? Jak se chová teta a strýc? Proč? Je taková i Dorotka? Proč? Co se v ukázce stalo? Líbilo by se ti bydlet v Dorotčině chaloupce? Podobá se něčím tvému domovu? V čem se od tvého domova liší? Myslíte, že se děj odehrává v současnosti? Proč? Je důležitější, jak to v chaloupce vypadá, nebo kdo v chaloupce žije?

Dílčí reflexe: Děti sledovaly úryvek, který měly před sebou, a bez vyrušování poslouchaly čtený text. Očekávala jsem, že odhalí skutečnost, že vliv na chování postav v této ukázce má prostředí, ve kterém žijí. Bylo vidět, že s narůstajícím napětím ukázky roste i zájem dětí o příběh. Zároveň je potěšilo, že jejich předvídání odpovídá obsahu textu. Žáci hned přišli na to, proč jsou vybraná slova podtržená. Myslím si, že v tomto případě byly mé předpoklady správné, a vybrala jsem slova, která žáci opravdu neznali. Jeden žák

²⁰⁶ Zkráceno: BAUM, L. Frank. *Čaroděj ze země Oz*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0476-1. S. 7 – 8.

²⁰⁷ Upraveno: BAUM, L. Frank. *Čaroděj ze země Oz*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0476-1.S. 8.

znal slovo farmář a jeden žák uměl vysvětlit slovo míle a plotna. Na další cílené otázky žáci odpovídali takto – ta krajina je šedá a rovná, žije se tam špatně, protože je tam ošklivo a jsou tam tornáda; teta a strýc jsou smutní, vůbec se nesmějí a nemluví; jsou takoví, protože žijí ve smutné krajině.; Dorotka smutná není, protože tam je s ní její pejsek. Děti se shodly na tom, že v takové chaloupce nechtějí žít, protože tam jsou tornáda a protože tam žijí smutní lidé. Podle jednoho žáka se Dorotčina chaloupka podobá jeho domovu jen tím, že má dveře, okna a střechu. Žáci správně odhadovali, že se děj příběhu odehrává spíše v minulosti, a svá rozhodnutí odůvodnili tím, že zde nejsou využívána auta, ale koně.

b) Výklad

Následuje krátký výklad o tom, co se děje v příběhu dál. Seznámíme žáky se zemí, do které se Dorotka s Totem dostali, a s jejími obyvateli. Poté vedeme s žáky reflektivní dialog.

Cíl: žák odhadne, co si Dorotka přeje a své rozhodnutí zdůvodní, popíše svůj názor a odpoví na otázky

Nabídka výkladu a otázek: Dorotku a Tota zaneslo tornádo do země Oz. Je to velice barevná země. Všude jsou barevné květiny, stromy se sladkými plody a všude poletují ptáčci. Tato země je nádherná a žijí v ní nadpřirozené bytosti, které jsou hodné, ale i zlé. Vládou tady dvě hodné čarodějky a dvě zlé čarodějky. Nejmocnější je ale čaroděj ze Smaragdového města, který prý dovede splnit každé přání. Dorotka se za ním tedy vydává. Zjistíte, co si od něj asi bude přát? Její země je šedivá a tato země je barevná, tak proč se chce vrátit? Líbilo by se ti v zemi Oz? Proč? Chtěl by ses také vrátit domů jako Dorotka? Proč?

Dílčí reflexe: Žáci odhadovali, že tornádo zaneslo Dorotku na tato místa – Antarktida, vesmír, na pole, na hory, jiný kraj. Děti v klidu poslouchali následující vyprávění a předvíдалy tato Dorotčina přání – aby už nebylo nikdy žádné tornádo; aby jí odnesl zpátky domů; aby už teta a strýc nebyli smutní; chce se vrátit domů. Přibližně polovina žáků by chtěla v Zemi Oz zůstat a polovina žáků by se chtěla vrátit zpět domů.

c) Stanoviště

Žáky motivujeme takto: „*Dorotka se chce dostat domů a čeká ji dlouhá cesta. Nikdo nechce být v nesnázích sám a vždy se hodí mít dobrého kamaráda. Dorotka po cestě naštěstí potkává několik zajímavých bytostí, se kterými se spřátelí. Jdeme zjistit, s kým se Dorotka v této podivné krajině skamarádila?*“

Utvoříme tři stanoviště. Na každém stanovišti bude úryvek z knihy. Na jednom stanovišti najdeme text o Hastrošovi, na dalším stanovišti text o Plecháčovi a na posledním stanovišti text o Zbabělém lvu. Zároveň připravíme 3 čtvrtky minimálního formátu A3. Na každé čtvrtce bude obrázek postavy, ke které budeme doplňovat informace. Tyto plakáty s postavami budou ležet u odpovídajícího stanoviště. Žáci budou rozděleni do tří skupin. Každá skupina bude na jednom stanovišti získávat informace o Dorotčinych nových kamarádech. Když získají potřebnou informaci, zapíšou ji k odpovídající postavě. Po dokončení úkolu každá skupina představí postavu ostatním spolužákům. Všechny postavy si vystavíme, abychom je měli na očích.²⁰⁸

Obrázek 2 – Hastroš

²⁰⁸ Viz přílohy II, III, IV, V

[Empty cloud-shaped box for title]

1. JAK SI PLECHÁČE PŘEDSTAVUJETE? JAK BYSTE ZMĚNILI TUTO ILUSTRACI?

2. CO CHCE PLECHÁČ OD VELKÉHO ČARODĚJE?

3. PROČ CHCE PLECHÁČ SRDCE?

4. JE PRO PLECHÁČE PŮLEŽITĚJŠÍ SRDCE NEBO ROZUM? PROČ?

Obrázek 4 – Plecháč

[Empty cloud-shaped box for title]

1. CO CHCE LEV OD VELKÉHO ČARODĚJE?

2. JAK SE U LVA PROJEVUJE JEHO ZBĚBĚLOST?

3. KDYŽ LEV KVE NA OSTATNÍ, PROJEVUJE TÍM OPVAHU NEBO ZBĚBĚLOST?

4. JAKÁ VLASTNOST SE OD LVA OČEKÁVA? CHOVÁŠ SE TY VŽDY TAK, JAK SE OD TEBE OČEKÁVA?

Obrázek 3 – Lev

Cíl: Žák vyhledá v textu požadované informace a zaznamená je, žák se aktivně zapojí při práci ve skupině, žák popíše literární postavu

Dílčí reflexe: Jelikož žáci měli pracovat s textem sami a měli si ho nejprve přečíst, očekávala jsem, že někteří jedinci se nebudou samostatnému čtení tolik věnovat. A to se také stalo. Některé děti si text ani nepřečetly a začaly odpovídat na otázky. Musela jsem je proto upozornit, že přečíst si společně vybraný text je stěžejní pro správné odpovědi otázek. Někdy jsem musela ve skupině asistovat a dohlížet na správné čtení. Když se žáci s textem seznámili, byla jejich práce hned hbitější a aktivnější. Po vyplnění plakátů následovala přestávka a poté skupiny představily své postavy. Žáci měli trochu problém s první otázkou u Hastroše a u Plecháče. Možná by bylo vhodnější příště žákům nenabízet přímo ilustraci z knihy nebo položit jinou otázku. Celkově žáci odpověděli na otázky tak, jak jsem od nich očekávala. Zjistili, co je v této části stěžejní – co si o sobě myslí jednotlivé postavy, co si přejí od mocného čaroděje a proč.

d) Diskuse

Žáci poznali Dorotčiny nové kamarády a zjistili, co si přejí vyčarovat od mocného čaroděje a co považují za nejdůležitější charakterové vlastnosti – ROZUM, CIT (LÁSKA), ODVAHA. Vedeme s žáky diskusi o těchto důležitých vlastnostech.

Cíl: žák odpoví na otázku a zdůvodní své rozhodnutí

Nabídka otázek: Která z těchto vlastností je nejdůležitější pro tebe a proč? Se kterou literární postavou nejvíce souhlasíš?

Dílčí reflexe: Očekávala jsem, že bude pro žáky obtížné pojmenovat jednotlivé charakterové vlastnosti. Zároveň jsem předpokládala, že se shodnou na tom, že nejdůležitější je láska. Mé očekávání se nenaplnilo. Žáci hned bez potíží pojmenovali všechny vlastnosti. Vznikly dva tábory. Jeden tábor tvrdil, že nejdůležitější je cit (láska) a druhý tábor považoval za nejdůležitější rozum. Jedna žákyně se nedokázala rozhodnout pro žádnou vlastnost. Pro cit byly většinou dívky a pro rozum byli většinou chlapci. Je zajímavé, že odvahu za nejdůležitější vlastnost nikdo nepovažoval.

e) Mé přání

Teď žákům představíme kouzelnou čepičku, která hraje v Dorotčině příběhu důležitou roli a přivolává okřídlené opice. Prozradíme jim, jakou má funkci a jak funguje.

Následující činnost motivujeme takto: „*Kterou vlastnost by sis přál mít ty? Napiš své přání na lístek a nikomu ho neukazuj. Hod' ho do kouzelné čepičky a přečti správně zaklínadlo. Třeba se tvé přání vyplní...*“²⁰⁹

EP-PE, PEP-PE, KEP-PE!

IH-HOJ, HIJ HOJ, AH-HOJ!

*ZIZ-ZY, ZUZ-ZY, ZIK!*²¹⁰

Cíl: Žák napíše své přání na lístek, vhodí ho do kouzelné čepice a správně přečte zaklínadlo.

Dílčí reflexe: Mým předpokladem bylo, že napsat svou vysněnou vlastnost bude jednoduché. Snažila jsem se v tomto případě žádné charakterové vlastnosti přímo nepojmenovávat, ale pro děti bylo hodně těžké pochopit, co po nich vlastně chci. Nakonec jim pomohlo, když jsem jim nabídla, že mohou napsat i to, jací nechtějí být. Čtení zaklínadla pro ně bylo opravdu zábavné a pozitivně přijali výzvu přečíst ho bez chyby. Bylo cítit, že si jeho čtení užívají a snaží se být ve čtení ze všech nejlepší. Všichni ho zvládli přečíst opravdu téměř bez chyby.

f) Skutečné charakterové vlastnosti

Na interaktivní tabuli promítneme krátké ukázky, které popisují skutečné vlastnosti hlavních protagonistů. Společně ukázky přečteme a odpovídáme na otázky.

- 1. Hastroš, Plecháč, Lev a Doroška se musí dostat přes propast. Hastroš vymyslí plán, aby je lev jednoho po druhém vzal na hřbet a přeskočil s nimi na druhou stranu.*
- 2. Hastroš vymyslel, jak se dostat přes řeku: „Plecháči, postav nám vor a přeplavíme se společně na druhý břeh.“*

JAKÁ HASTROŠOVA VLASTNOST JE POPSÁNA?

- 1. Plecháč šlápl na broučka lezoucího po silnici a ubohého tvorečka zabil. Byl z toho nesmírně nešťastný, neboť dával vždycky dobrý pozor, aby ničemu živému neublížil. Proto mu vytryskly z očí slzy žalu a lítosti.*
- 2. Plecháč se radostí rozplakal, když klempíři opravili jeho ošklivé pohmožděniny.*

²⁰⁹ Viz příloha VI

²¹⁰ BAUM, L. Frank. *Čaroděj ze země Oz*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0476-1. S. 61 – 62.

JAKÁ PLECHÁČOVA VLASTNOST JE POPSÁNA?

1. Skupinu přátel odnáší proud. Lev jim nabídne, aby se všichni chytili jeho ocasu, a s vypětím sil je všechny dostane na břeh.
2. Lev je ochoten se bit s nebezpečnými klabouny, co mu síly stačí, jen aby zachránil své přátele.

JAKÁ VLASTNOST LVA JE POPSÁNA?

Cíl: Žák pojmenuje charakterovou vlastnost, která je popsána v ukázce

Dílčí reflexe: Očekávala jsem, že žáci pojmenují popsané vlastnosti, a tak tomu také bylo. Na správnou odpověď však žáci přišli daleko rychleji, než jsem předpokládala.

g) Diskuse

Cíl: žák odpoví na otázky a zdůvodní své odpovědi

Nabídka otázek: Myslíte si, že Hastroš opravdu potřebuje přičarovat mozek? Proč ne? Potřebuje Plecháč opravdu přičarovat srdce nebo ne? Proč ne? Potřebuje Zbabělý lev přičarovat odvalu nebo už ji má? Potřebují vlastně čaroděje nebo ho nepotřebují? Proč? Jak získali své vytoužené vlastnosti?

Dílčí reflexe: Obávala jsem se, že bude pro žáky obtížné přijít na to, jak je možné, že protagonisté popsané vlastnosti, které si chtějí vyprosit, již dávno mají, a že nezjistí, jak je postavy vlastně získaly. Z žáků jsem sice nedostala fakt, že protagonistům chyběla sebedůvěra a sebevědomí, ale s tím jsem ani nepočítala a ani jsem to po nich nepožadovala. V tomto případě mě žáci opravdu překvapili, protože měli vhodné poznámky. Tvrdili, že protagonisté čaroděje vlastně vůbec nepotřebují, a odhalili hlavní podstatu iniciační cesty. Padla totiž velice důležitá poznámka: „Hastroš nevěděl, že je chytrý, protože byl přece celý život na tyči.“ Žáci pochopili význam tvrzení, že cesta je cíl. Postavy měly nějaké dispozice, které byly rozvinuty teprve díky cestě, kterou absolvovaly. Během putování totiž museli protagonisté řešit různé situace a těžkosti, a to, jakým způsobem jednali, postupně odhalilo jejich skutečný charakter.

h) Magický předmět

Následující činnost motivujeme takto: „Prozradím vám, že čaroděj ze země Oz vlastně nebyl vůbec čaroděj. Byl to sice podvodník, ale také dobrý psycholog, protože

poznal, že *Hastroš, Plecháč a Lev* už své vytoužené vlastnosti mají. Proto jim dal věci, které jejich vysněné vlastnosti symbolicky zastupovaly. Nemohl však vyhovět *Dorotce*. Ale nezoufejte. Zachránil ji totiž jeden magický předmět. Zatím vám ale neprozradím který. Zkuste vymyslet a popsat magický předmět, který by mohl *Dorotku* dostat zpátky domů k tetě *Emě* a k strýci *Henrymu*.“

Cíl: žák vymyslí magický předmět a popíše jeho funkci

Dílčí reflexe: Během vymýšlení magických předmětů padaly tyto nápady – *Dorotka* nastoupí do kostky a odletí domů; stroj času; portál; vrtulník (opačný názor – je to moc daleko, vrtulník jí nepomůže); *Dorotka* vlezde do kyblíku a dostane se domů; lev ji vezme a hodí ji domů. Zaujalo mě, že žáci přisuzovali většině magických předmětů funkci portálu.

i) Jak to dopadlo?

Žákům převedyprávíme, jak *Dorotčin* příběh skončil, a vyprávění zakončíme závěrečnou textovou ukázkou.

Cíl: žák vyslechne výklad a čtený text

Nabídka výkladu: *Dorotku* a *Tota* nakonec přenesou domů kouzelné stříbrné střevíčky, které měla *Dorotka* celou dobu na sobě. Stačí třikrát srazit paty k sobě a třemi kroky je přemístí zpět domů.

„Před Dorotkou stála zbrusu nová chalupa, kterou si strýček Henry postavil, když mu tornádo odneslo tu starou. Strýček právě dojel krávy v ohradě u stodoly.(...) Teta Ema vyšla právě zalévat zelí – a najednou k ní běží Dorotka. „Ty má zlatá holčičko!“ vykřikla, vzala ji do náručí a zlíbala. „Kde se tu proboha bereš?“ „Ze země Oz,“ řekla Dorotka vážně, „a taky Toto je tu se mnou. Teto Emo, já jsem tak strašně ráda, že jsem zas doma!“²¹¹

3. Reflexe

a) Reflektivní dialog

Závěrečný reflektivní dialog proběhne na koberci, kde se všichni pohodlně usadí a sdílí své dojmy a zážitky. Nejprve společně řešíme téma domova a doplňujeme další nové postřehy do úvodního „pavouka“ na téma **DOMOV**.

²¹¹ Zkráceno: BAUM, L. Frank. *Čaroděj ze země Oz*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0476-1. S. 108.

Nabídka otázek: Co pro Dorotku znamená domov? Co domov znamená pro tebe? Následuje téma charakterových vlastností. Po ruce máme i kouzelnou čepičku s přáními, a pokud všichni souhlasí, můžeme si některá přání přečíst.

Nabídka otázek: Jsou v našem životě důležité tyto vlastnosti – rozum, cit, odvaha? Která z nich je nejdůležitější? Proč? Potřebovaly hlavní postavy kouzla, aby se změnily? Potřebuješ ty nějaké kouzlo, abys získal vlastnost, kterou si přeješ? Nebo ji zvládneš získat i sám? Jak to uděláš?

Na závěr řešíme otázky, které shrnují celý vyučovací blok.

Nabídka otázek: Co se ti líbilo? Co se ti nelíbilo? Co bys udělal/a příště jinak? Pracoval/a jsi, jak nejlépe dovedeš? Přečetl/a by sis tuto knihu? Která postava tě nejvíce zaujala a proč? Dozvěděl/a jsi se něco nového o literatuře nebo o životě?

6.4 Závěrečná reflexe

Během závěrečného reflektivního dialogu se většina žáků přiklonila k názoru, že by si chtěla knihu přečíst. Dokonce mě někteří jedinci požádali, jestli bych jim knihu nepůjčila domů. Žáci se shodli na tom, že i když byla země Oz krásná, Dorotka chtěla zpět domů, protože se cítila v zemi Oz sama a chyběla jí rodina. Když jsme se vrátili k tématu DOMOV, kterým jsme se zabývali na začátku hodiny, doplnili jsme ho o několik pojmů – láska, zvířecí kamarád, táta, kamarádi. Žáci už nedoplňovali pojmy materiálního charakteru, ale zaměřili se na jiné životní hodnoty.

Když jsme se vrátili ke kouzelné čepičce, zazněly tyto připomínky – my nepotřebujeme kouzla, abychom získali tyto vlastnosti, stačí, když se budeme snažit. Asi polovina žáků chtěla sdělit svá přání ostatním a polovina si nechala svá přání pro sebe - já nechci být zlý, a proto nebudu křičet, nebudu nikomu ubližovat a budu pořád pomáhat mému bráškovi, protože je nemocný; já bych chtěl mít hodně kamarádů, proto budu hodný, budu pomáhat, budu si s kamarády hrát.

Když jsme společně shrnovali celý tento blok, zazněly tyto připomínky – líbilo se mi, jak se Dorotka dostala domů; líbilo se mi, že si našla kamarády; nelíbilo se mi to tornádo; kdyby tam nebylo to tornádo, tak by přece nepotkala kamarády, ale zase to tornádo nemuselo odnést a zničit celou chaloupku; mně se nelíbilo, že čaroděj Dorotce nepomohl a že ji nevrátil domů. Dívky se nejvíce ztotožňovaly s postavou Dorotky a chlapci s postavou Lva. Velice oblíbenou postavou byl i pejsek Toto.

Dále chci zmínit jeden zajímavý fakt, který mě poměrně dost překvapil. A to, že chlapci byli o něco aktivnější než děvčata. Zejména v činnostech, ve kterých měli žáci zapojit fantazii. Jedná se např. o magické předměty. Chlapci se předháněli a vymýšleli jeden magický předmět za druhým a dívky se příliš nezapojovaly.

S výsledky realizované didaktické interpretace jsem spokojená. Vyučovací blok předčil má očekávání. Dokázala jsem, že tento vybraný titul je vhodné zařadit do výuky literární výchovy ve 3. ročníku ZŠ a že žáci této věkové kategorie pochopí témata a motivy, které popisují jednotlivé složky stanoveného učiva.

Jelikož jsem musela některým žákům při četbě ve skupinkách asistovat, je otázkou, zda by tito žáci byli schopni takových výstupů i ve vlastní četbě. Problém vznikl u žáků, kteří mají se čtením problémy a nechtou plynule. U těchto jedinců je podle mě nutná didaktická podpora a sami by těchto výstupů nedosáhli. Ve třídě se ovšem našli i žáci, kteří mají čtení již zautomatizované a ti zvládli číst a odpovídat na otázky zcela samostatně a aktivně i bez mého zásahu.

Komentáře a úsměvy žáků, které trvaly ještě dlouho po vyučování, mě přesvědčily o tom, že si vyučování užili a že se jich tato zkušenost dotkla. Protože jsem nechtěla, aby dojem z tohoto vyučování hned vyprchal a žáci mohli svůj zážitek naplno prožít, pokračovali jsme s tímto tématem i ve výtvarné výchově. Hráli jsme si na ilustrátory a jako výtvarnou techniku jsme zvolili malbu a koláž. Při tvorbě děl jsme využili i moderní technologie.²¹²

²¹² Viz příloha VII

Závěr

V diplomové práci byly popsány důvody, proč fantasy literatura zaujímá v literatuře pro děti a mládež zasloužené místo. Zároveň bylo představeno několik děl světové fantasy, která jsou vhodná k zařazení do výuky literární výchovy na prvním stupni ZŠ. Tato díla byla interpretována a následně byl zhodnocen jejich didaktický potenciál.

Teoretická část se zabývala žánrem fantasy a popsala ho z několika různých hledisek. Bylo zjištěno, že existuje mnoho pojetí tohoto literárního žánru a že nenajdeme jeho jednotnou definici. Přestože jeho univerzálně platnou definici nelze stanovit, byly shrnuty jeho typické rysy, které byly zároveň zkoumány v kontextu vybraných děl.

Aplikační část této diplomové práce přinesla zajímavá zjištění. Výběr a množství textů světové fantasy se u jednotlivých čítanek zkoumaného vzorku výrazně liší. Nakladatelství Fraus a Prodos se zdají být k tomuto literárnímu žánru nejvstřícnější. Nabízejí největší množství různých titulů světové fantasy. Nabídka ostatních nakladatelství je mnohem menší a méně rozmanitá. Překvapivé bylo i zjištění, že řada Prodos, která je druhá nejstarší ze zkoumaných vzorků, nabízí daleko větší množství ukázek sledovaného žánru než novější řady jako např. SPN a Nová škola, s.r.o.

V případě některých čítanek je velice překvapivá i volba textů. Je zajímavé, že díla, která jsou vhodná pro žáky mladšího školního věku, jako např. *Čaroděj ze země Oz* a *Kronika rodu Spiderwicků*, se neobjevují v žádném zkoumaném vzorku. Zatímco díla s náročným a nepřiměřeným obsahem pro chápání prvostupňového čtenáře, jako např. *Harry Potter a Princ dvojí krve* a *Čarodějův učeň* se v některých zkoumaných čítančích objevují.

Překvapivá je i volba motivů a témat, které jsou žákům prostřednictvím ukázek představeny. Ve většině textů se opakují tyto motivy – portál mezi dvěma fikčními světy, nadpřirozené bytosti a magické předměty. Je škoda, že některé úryvky nejsou zaměřeny i na jiné hlubší obsahy, které mnoho vybraných děl světové fantasy obsahuje. Uvedu několik příkladů témat, motivů a obsahů, které se objevují ve vybraných dílech a je vhodné se na ně při četbě s prvostupňovými žáky zaměřit – *Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky* – iniciační cesta, domov, přátelství; *Čaroděj ze země Oz* - láska, rodina, přátelství, domov, iniciační cesta, zbabělost, sebedůvěra, důležitost rozumu, citu a odvahy; *Kronika rodu Spiderwicků* – sourozenecká láska, přátelství, domov, rodina; *Letopisy Narnie* – rodina,

sourozenecká láska, víra, vina a trest; *Harry Potter a Kámen mudrců* – láska, rodina, přátelství, iniciační cesta, šikana, sebevědomí a sebedůvěra.

Co se týče didaktické interpretace, její vymyšlení bylo pro mě tou nejzábavnější a nejpříjemnější částí diplomové práce. Jsem ráda, že jsem si k didaktické interpretaci vybrala právě dílo *Čaroděj ze země Oz*. Při výuce se mi potvrdila hypotéza, že tento titul je vhodný pro žáky 3. ročníku, kteří jsou schopni porozumět jeho obsahu. Nejenže jsem si realizaci vyučovacího bloku užila já, ale hlavně si ji užívali žáci. Byli aktivní a spokojení a jejich poznámky mě přesvědčily o tom, že didaktická cesta k poznání literárního díla, kterou jsem při psaní této diplomové práce zvolila, byla ta správná.

Resumé

This diploma thesis deals with world fantasy literature for children of younger school age. It consists of two main parts – theoretical part and application part. The first part describes fantasy genre and its features, which are examined and described in the context of five selected works. It also evaluates their didactic potential. The application part includes a research that monitors which texts and to what extent the world fantasy literature is represented in readers for the 2nd - 5th year of elementary school. The key part of this work is the didactic interpretation, which is realized and reflected.

Zdroje

Primární zdroje

- BAUM, L. Frank. *Čaroděj ze země Oz*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0476-1.
- BAUM, L. Frank. *The wonderful wizard of Oz: Čaroděj ze země Oz*. Praha: Garamond, 2005. ISBN 8086379817.
- BIČANOVÁ, Lenka a DYMÁČKOVÁ, Lucie. *Čítanka pro 2. ročník*. Brno: Nová škola, s.r.o., 2015. ISBN 978-80-7289-690-5.
- BIČANOVÁ, Lenka a DYMÁČKOVÁ, Lucie. *Čítanka pro 3. ročník*. Brno: Nová škola, s.r.o., 2015. ISBN 978-80-7289-697-4.
- BRADÁČOVÁ, Lenka, ed. a kol. *Čítanka 3*. Všeň: Alter, 1996. ISBN 80-85775-30-1.
- ČEŇKOVÁ, Jana a JEŽKOVÁ, Alena. *Čítanka 2 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2010. 142 s. ISBN 978-80-7235-447-4.
- ČEŇKOVÁ, Jana a JEŽKOVÁ, Alena. *Čítanka 3 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2010. 183 s. ISBN 978-80-7235-448-1.
- ČEŇKOVÁ, Jana a JONÁK, Zdeněk. *Čítanka 5 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2010. 208 s. ISBN 978-80-7235-450-4.
- ČEŇKOVÁ, Jana a JONÁKOVÁ, Anna. *Čítanka 4 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2010. 196 s. ISBN 978-80-7235-449-8.
- DITERLIZZI, Tony a Holly BLACK. *Kronika rodu Spiderwicků. Kámen ke koukání*. V Praze: Knižní klub, 2005. ISBN 80-242-1397-4.
- DITERLIZZI, Tony a Holly BLACK. *Kronika rodu Spiderwicků. Klíč k určování kouzelných tvorů*. V Praze: Knižní klub, 2004. ISBN 80-242-1293-5.
- DITERLIZZI, Tony a Holly BLACK. *Kronika rodu Spiderwicků. Mulgarath se zlobí*. V Praze: Knižní klub, 2006. ISBN 80-242-1598-5.
- DITERLIZZI, Tony a Holly BLACK. *Kronika rodu Spiderwicků. Strom ze železa*. V Praze: Knižní klub, 2005. ISBN 80-242-1535-7.
- DITERLIZZI, Tony a Holly BLACK. *Kronika rodu Spiderwicků. Tajemství tety Lucindy*. V Praze: Knižní klub, 2005. ISBN 80-242-1506-3.
- KOZLOVÁ, Marie. *Čítanka pro 4. ročník*. Brno: Nová škola, s.r.o., 2015. ISBN 978-80-7289-689-9.
- KOZLOVÁ, Marie. *Čítanka pro 5. ročník*. Brno: Nová škola, s.r.o., 2015. ISBN 978-80-7289-694-3.

- LEWIS, C. S. *Čarodějův synovec*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0344-3.
- LEWIS, C. S. *Kůň a jeho chlapec*. Praha: Fragment, 2015. ISBN 978-80-253-0348-1.
- LEWIS, C. S. *Lev, čarodějnice a skříň*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0345-0.
- LEWIS, C. S. *Plavba Jitřního poutníka*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0347-4.
- LEWIS, C. S. *Poslední bitva*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0350-4.
- LEWIS, C. S. *Princ Kaspian*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0346-7.
- LEWIS, C. S. *Stříbrná židle*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-2329-8.
- MALÝ, Radek a MIKULENKOVÁ, Hana. *Čítanka 2*. Olomouc: Prodos, 2004. ISBN 80-7230-119-5.
- MALÝ, Radek a MIKULENKOVÁ, Hana. *Čítanka 3*. Olomouc: Prodos, 2004. ISBN 80-7230-122-5.
- MALÝ, Radek. *Čítanka 4*. Olomouc: Prodos, 2007. ISBN 978-80-7230-191-1.
- MALÝ, Radek. *Čítanka 5*. Olomouc: Prodos, 2007. ISBN 978-80-7230-195-9.
- NOVÁKOVÁ, Zuzana. *Čítanka 2*. Všeň: Alter, 1994. ISBN 80-900374-6-1.
- REZUTKOVÁ, Hana, ed. a kol. *Čítanka 4*. Všeň: Alter, 1996. ISBN 80-85775-49-2.
- REZUTKOVÁ, Hana, ed. a kol. *Čítanka 5*. Všeň: Alter, 1996. ISBN 80-85775-52-2.
- ROWLING, J. K. *Harry Potter a Kámen mudrců*. Praha: Albatros, 2002. ISBN 80-00-01161-1.
- ŠEBESTA, Karel a VÁŇOVÁ, Kateřina. *Čítanka: učebnice pro 2. ročník základní školy*. Plzeň: Fraus, 2008. 128 s. ISBN 978-80-7238-722-9.
- ŠEBESTA, Karel a VÁŇOVÁ, Kateřina. *Čítanka: učebnice pro 3. ročník základní školy*. Plzeň: Fraus, 2009. 160 s. ISBN 978-80-7238-863-9.
- ŠEBESTA, Karel a VÁŇOVÁ, Kateřina. *Čítanka: učebnice pro 4. ročník základní školy*. Plzeň: Fraus, 2010. 159 s. ISBN 978-80-7238-938-4.
- ŠEBESTA, Karel a VÁŇOVÁ, Kateřina. *Čítanka: učebnice pro 5. ročník základní školy*. Plzeň: Nakladatelství Fraus, 2011. 159 s. ISBN 978-80-7238-964-3.
- TOLKIEN, J. R. R. *Hobit, aneb, Cesta tam a zase zpátky*. Praha: Argo, 2016. ISBN 978-80-257-1949-7.

Sekundární zdroje

- ADAMOVIČ, Ivan. *Slovník české literární fantastiky a science fiction*. Praha: R3, 1995. ISBN 80-85364-57-3.
- BERÁNKOVÁ, Eva. *Tvořivá hra jako cesta k pochopení literárního díla*. Plzeň: Fraus, 2002. *Moderní pedagogika v teorii a praxi*. ISBN 80-7238-182-2.
- ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*: Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X.
- DĚDINOVÁ, Tereza. *Po divné krajině: charakteristika a vnitřní členění fantastické literatury*. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2015. ISBN 978-80-210-7871-0.
- FERRÉ, Vincent. *Tolkien: Na březích Středozeemě*. Praha: Mladá fronta a. s., 2006. ISBN 80-204-1249-2.
- GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. *Edice pedagogické literatury*. ISBN 80-85931-79-6.
- GULISANO, Paolo. *C. S. Lewis: ve světě fantasy a evangelia*. Praha: Paulínky, 2016. ISBN 978-80-7450-239-2.
- HELD, Jacqueline. *V říši obrazotvornosti: (děti a fantastická literatura)*. Praha: Albatros, 1985.
- HNÍK, Ondřej. *Didaktika literatury: výzvy oboru: od textů umělecké povahy k didaktice estetickovýchovného oboru*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2626-0.
- HNÍK, Ondřej. *Hravá interpretace v hodinách čtení a literární výchovy: inspirativní materiál pro učitele literární výchovy a studenty učitelství*. Jinočany: H & H, 2007. ISBN 978-80-7319-067-5.
- HOMOLOVÁ, Kateřina. *Dětský a dospívající čtenář*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2013. ISBN 978-80-7248-952-7.
- JUNG, Mathias. *Kouzlo sebeuskutečnění: Harry Potter v nás*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0164-9.
- KARPATSKÝ, Dušan. *Malý labyrint literatury*. Praha: Albatros, 2001. ISBN 80-00-00972-2.
- KRÜGER, K., KARGEROVÁ, J., SRBOVÁ, K. *Rozvoj učebních dovedností*. Praha: Občanské sdružení Projekt Odyssea, 2007. ISBN 978-80-87145-37-1.

- KUČERA, Miloš. *Psychický vývoj dítěte: od 1. do 5. třídy*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0924-X.
- *Ladění: časopis pro teorii a kritiku dětské literatury*. Brno: Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně, 2011. ISSN 1211-3484.
- LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Dítě a kniha: o čtenářství jedenáctiletých*. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o., 2004. ISBN 80-86898-01-6.
- LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Literatura ve škole*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010. ISBN 978-80-7043-891-6.
- LUKAVEC, Jan. *Bytosti na pomezí: texty o literární fantastice*. Praha: Pulchra, 2016. ISBN 978-80-7564-003-1.
- MANDYS, Pavel. *2 x 101 knih pro děti a mládež: nejlepší a nejvlivnější knihy*. V Praze: Albatros, 2013. ISBN 978-80-00-03336-5.
- MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.
- NOVOTNÁ, Lenka, Miloslava HRÍCHOVÁ a Jana MIŇHOVÁ. *Vývojová psychologie*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2012. ISBN 978-80-261-0115-4. S. 50 – 51.
- NÜNNING, Ansgar, Jiří TRÁVNÍČEK a Jiří HOLÝ, ed. *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce - osobnosti - základní pojmy*. Brno: Host, 2006. ISBN 80-7294-170-4.
- PALENČÁROVÁ, Jana a Karel ŠEBESTA. *Aktivní naslouchání při vyučování: rozvíjení komunikačních dovedností na 1. stupni ZŠ*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-101-8.
- PAYNE, Leanne. *Skutečný a Přítomný: [myšlenkový svět C. S. Lewise]*. Praha: Návrat domů, 2006. ISBN 80-7255-139-6.
- PRATCHETT, Terry, PRINGLE, David, ed. *Fantasy: encyklopedie fantastických světů; hlavní předmluva Terry Pratchett; hlavní editor David Pringle*. Praha: Albatros, 2003. ISBN 80-00-01126-3.
- ŠUBRTOVÁ, Milena a Miroslav CHOCHOLATÝ. *Slovník autorů literatury pro děti a mládež*. Praha: Libri, 2012. ISBN 978-80-7277-506-4.
- TODOROV, Tzvetan. *Úvod do fantastické literatury*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1676-6.

- URBANOVÁ, Svatava. *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století: (reflexe české tvorby a recepce)*. Olomouc: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-185-9.
- VAŘEJKOVÁ, Věra. *Literárněvýchovná interpretace uměleckého textu na 1. stupni základní školy*. Brno: Masarykova univerzita, 1998. Malá teoretická řada literatury pro mládež. ISBN 80-210-1726-0.
- VIKTOROVÁ, Ida. *Psychický vývoj dítěte: od 1. do 5. třídy*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0924-X.

Internetové zdroje

- HLOUŠKOVÁ, Zuzana. Povídaní o žánru fantasy. *U nás* [online]. 8. 3. 2012, 22(1), 2 [cit. 2019-09-26]. Dostupné z: <https://www.svkhk.cz/Pro-knihovny/Zpravodaj-U-nas/Clanek.aspx?id=20120117>
- <http://www.ctenarska-gramotnost.cz>
- <https://blackholly.com>
- <https://citaty.net>
- <https://clanky.rvp.cz>
- <https://diterlizzi.com>
- <https://www.databazeknih.cz>
- <https://www.jkrowling.com>
- <https://www.pastorace.cz>
- *Middle-Grade Fiction vs. Young Adult Fiction* [online]. [cit. 2019-11-17]. Dostupné z: <https://www.masterclass.com/articles/whats-the-difference-between-middle-grade-fiction-vs-young-adult-fiction>
- *Rámcový vzdělávací - RVP_ZV_2016* [online]. [cit. 2020-01-29]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2016.pdf

Zdroje obrázků

- [online]. [cit. 2020-02-11]. Dostupné z: <https://imagebox.cz/osobnosti.cz/foto/joanne-rowling/joanne-rowling.jpg>
- [online]. [cit. 2020-02-11]. Dostupné z: https://vignette.wikia.nocookie.net/kaiserreich/images/c/c6/C._S._Lewis.png/revision/latest/scale-to-width-down/340?cb=20181117172657

- [online]. [cit. 2020-02-11]. Dostupné z: <https://www.rmichelson.com/wp-content/uploads/2014/10/TD06.jpg>
- [online]. [cit. 2020-02-11]. Dostupné z: <https://www.thebooksmugglers.com/wp-content/uploads/2013/09/holly-black.jpg>
- [online]. [cit. 2020-03-10]. Dostupné z: https://cdn.pixabay.com/photo/2018/08/31/19/33/harvest-3645408_960_720.jpg
- [online]. [cit. 2020-03-10]. Dostupné z: https://lh3.googleusercontent.com/proxy/hWovodS-aAQsw1py1_MeWru-NHjCn_T2II0ZWjTib7AGEIvapUwZ1nT8UILBcpQX1yBmitwkzmekbKjmY6oWPLTN-cZNg
- [online]. [cit. 2020-03-10]. Dostupné z: <https://static.posters.cz/image/1300/fototapety/les-slunecni-paprsky-i29098.jpg>

Seznam obrázků

Obrázek 1 – Ilustrace	78
Obrázek 2 – Hastroš	82
Obrázek 3 – Lev	83
Obrázek 4 – Plecháč	83

Seznam grafů

Graf 1 – Počet textů světové fantasy v jednotlivých čítankách..... 72

Seznam tabulek

Tabulka 1 – Metoda I.N.S.E.R.T.....	61
Tabulka 2 – Počet fantasy textů v čítankách dle ročníků	72
Tabulka 3 – Konkrétní fantasy tituly v jednotlivých čítankách.....	73
Tabulka 4 – Výsledky hypotéz	75

Seznam příloh

Příloha I – Ilustrace J. Běhounek - Tornádo	103
Příloha II – Vybrané texty	104
Příloha III – Plakát Hastroš	109
Příloha IV – Plakát Plecháč	111
Příloha V – PLAKÁT Zbabělý lev	113
Příloha VI – Mé přání	115
Příloha VII – Žákovské výstupy a fotografie	116
Příloha VIII – Doprovodná prezentace.....	121
Příloha IX – Fantastické postavy.....	122
Příloha X – Autoři	123
Příloha XI – Obálky.....	124
Příloha XII – Ilustrace	125
Příloha XIII – Mapy	126
Příloha XIV – Čítanky.....	128

Přílohy

Příloha I – Ilustrace J. Běhounek - Tornádo

Dorotka žila u svého strýčka Henryho uprostřed kansaské prerie. Strýček byl farmář a teta Ema byla jeho žena. Měli jen malinkou chaloupku, protože dřevo na stavbu museli dopravovat koňmi ze vzdálenosti mnoha a mnoha mil. Chaloupka měla čtyři zdi, které spolu s podlahou a střechou tvořily jeden pokoj; stála v něm rezavá plotna, kredenc na nádobí, stůl, tři nebo čtyři židle a postele. V domku nebyla ani půda, ani sklep, jen malá jáma vyhloubená v zemi, které říkali větrný sklípek. Tam se mohli schovat, když se hnalo některé z velkých tornád, jež mívají takovou sílu, že smetou z cesty jakoukoli budovu.

Když se Dorotka rozhlížela ze dveří chaloupky, neviděla široko daleko nic než nedozírnou šedivou prerii. Slunce sežehlo zoranou půdu v šedivou hmotu, protkanou tenkými prasklinami. Ani tráva nebyla zelená, protože slunce spálilo konečky vysokých stébel, až všechna dostala stejnou šedivou barvu, kterou bylo vidět všude kolem. Kdysi byla chaloupka pestře natřená, ale barva sluncem oprýskala a deště ji smyly. Teď byla stejně bezbarvá a šedivá jako všechno ostatní.

Když se sem nastěhovala teta Ema, byla mladá a hezká. Avšak slunce a vítr změnily i ji. Vysály jí z očí lesk a zanechaly v nich jen šed'. Vytáhly červeň z její tváře a rtů, až nakonec i ty zešedly. Byla hubená, vyzáblá a už nikdy se nezasmála. Strýček Henry se nesmál nikdy. Pracoval těžce od rána do večera a nevěděl, co je to radost. Vypadal přísně a vážně a mluvil jen málokdy.

Byl to pejsek Toto, který Dorotku rozesmával a nedopustil, aby i ona zešedivěla stejně jako celé její okolí. Toto si hrál, jak byl den dlouhý, a Dorotka si hrála s ním a velice ho milovala. Dnes si však nehráli.

Odkudsi ze severu k nim dolehlo tiché zakvílení větru. „Blíží se tornádo!“ zavolal Henry. Strýček odběhl ke stájím, kde měli krávy a koně a teta se schovala do sklípku. Dorotka a Toto zůstali v chaloupce a vtom se stalo něco divného. Domek se otočil dvakrát nebo třikrát dokola a pomalu se začal zvedat do výše.

1) Jak si **Hastroše** představujete? Jak byste změnil tuto ilustraci?

2) Co **Dorotku** překvapilo, když se s **Hastrošem** setkala?

3) Co by na sobě **Hastroš** chtěl změnit?

4) Co chce **Hastroš** od **Velkého čaroděje**?

Za plotem bylo velké obilné pole. O kousek dál spatřila Dorotka na tyči **Hastroše**, kterého tam pověsil sedlák, aby mu ptáci nechodili na obilí. Měl hlavu z malého pytlíku nacpaného slámou a na pytlíku byly namalované oči, nos a ústa, aby to vypadalo jako skutečný obličej. Na hlavě měl panák jakýsi špičatý modrý klobouk, a zbytek postavy tvořil obnošený a vybledlý modrý oblek, rovněž vycpaný slámou. Na nohou měl **Hastroš** staré vysoké boty s modrými ohrnky, jaké tu nosil každý. Tak se tyčil nad obilnými klasy na tyči, kterou měl zapíchnutou v zádech.

Jak si tak Dorotka s vážným výrazem prohlížela jeho namalovaný obličej, velice se najednou podivila: jedno oko na ni pomalu mrkalo a vzápětí na ni ten panák přátelsky kývl hlavou. Dorotka natáhla ruce a sundala **Hastroše** z tyče.

„Kdo vlastně jsi a kam máš namířeno?“ zeptal se **Hastroš**.

„Jsem Dorotka a jdu do Smaragdového města požádat velikého **Oze**, aby mě vrátil domů do Kansasu,“ řekla Dorotka.

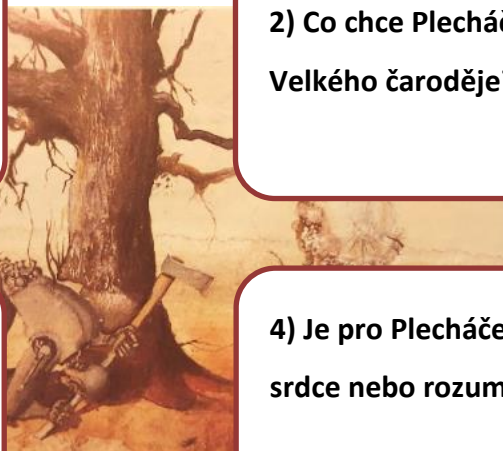
„Co myslíš?“ zeptal se **Hastroš**, „kdybych šel s tebou, dal by mi **Oz** nějaký mozek? Víš, to, že mám ruce, nohy i celé tělo vycpané, mi zas ani tolik nevadí. Aspoň mi nikdo neublíží. Ale nechci, aby o mně lidé říkali, že jsem hloupý. Když budu mít hlavu stále vycpanou slámou místo mozku, jako máš ty, jak se vůbec něčemu naučím?“

1) Jak si Plecháče představujete? Jak byste změnili tuto ilustraci?

2) Co chce Plecháč od Velkého čaroděje?

3) Proč chce Plecháč srdce?

4) Je pro Plecháče důležitější srdce nebo rozum? Proč?

Jeden z velkých stromů byl do půle přeseknutý, vedle něho stál člověk se zvednutou sekerou, a ten člověk byl celý z plechu. Jmenoval se **Plecháč**.

„Jak jste se tu vzali?“ zeptal se Plecháč.

„Jsme na cestě do Smaragdového města, jdeme k Velikému Ozovi.“ odpověděla Dorotka.

„Proč jdete k Ozovi?“ zeptal se znovu Plecháč.

„Chci ho poprosit, aby mě vrátil do Kansasu,“ řekla Dorotka, „a Hastroš si přeje mozek do hlavy.“

Plecháč se zamyslel a tiše řekl: „Myslíte, že by mi Oz mohl opatřit srdce? Kdybyste dovolili, abych se k vám připojil, vydal bych se také do Smaragdového města a požádal Oze o pomoc. Uvědomil jsem si, že největší ztráta, kterou jsem utrpěl, byla ztráta srdce. Dokud jsem byl zamilovaný, byl jsem nejšťastnější člověk na zemi, ale bez srdce nemůže člověk milovat.“

„A přece,“ řekl Hastroš, „já budu žádat raději o mozek než o srdce, protože hlupák by stejně nevěděl, co si má počít se srdcem, i kdyby je měl.“

„Já chci srdce,“ trval na svém Plecháč, „protože mozek člověka nikdy neudělá šťastným a štěstí je nejlepší věc na světě.“

1) Co chce lev od Velkého čaroděje?

2) Jak se u lva projevuje jeho zbabělost?

3) Když lev řve na ostatní, projevuje tím zbabělost nebo odvahu? Proč?

4) Jaká vlastnost se od lva očekává? Chováš se ty vždy tak, jak se od tebe očekává?

Vtom se z lesa ozval hrozitánský řev a na silnici vyskočil velký lev. Jediným úderem tlapy odhodil Hastroše na kraj cesty, až se zatočil dokolečka, a pak se pustil drápy do Plecháče. Teď se octl nepříteli tváří v tvář Toto. Rozeběhl se k němu s hlasitým štěkotem a velká šelma užuž otevírala tlamu a chtěla ho zakousnout.

Vtom se Dorotka rozkřikla: „Neopovažuj se Tota kousnout! Měl by ses stydět, tak velké zvíře jako ty, a chce kousnout chudáka mého pejska, jsi velký zbabělec! Čím to, prosím tě, že jsi tak zbabělý?“ zeptala se ho Dorotka bez rozpaků a dívala se užasle na mohutného lva, který byl skoro tak veliký, jako kůň.

„To je záhada,“ odpověděl **Zbabělý lev**. „Pravděpodobně jsem se takový už narodil. Všechna zvířata v lese samozřejmě očekávají, že budu odvážný, protože lev je všude považován za krále zvířat. Všiml jsem si, že když zařvu hodně hlasitě, lekne se každý živý tvor a jde mi z cesty. Kdyby se ale jednou sloni nebo tygři pokusili postavit proti mně, hned bych před nimi utekl – takový jsem zbabělec. Myslíte, že by mi Oz mohl dát odvahu?“ zeptal se Zbabělý lev.

„Mohl by ti stejně dobře dát odvahu, jako mně mozek,“ řekl Hastroš.

„Anebo mně srdce,“ řekl Plecháč.

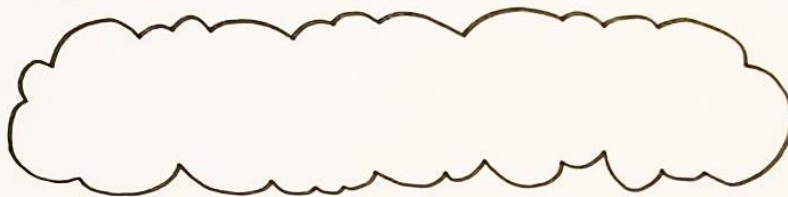
„Anebo mně vypravit do Kansasu,“ dodala Dorotka.

EP - PE, PEP - PE, KEP - PE!

IH - HOJ, HIJ HOJ, AH - HOJ!

ZIZ - ZY, ZUZ - ZY, ZIK!

Před Dorotkou stála zbrusu nová chalupa, kterou si strýček Henry postavil, když mu tornádo odneslo tu starou. Strýček právě dojel krávy v ohradě u stodoly. Teta Ema vyšla právě zalévat zelí – a najednou k ní běží Dorotka. „Ty má zlatá holčičko!“ vykřikla, vzala ji do náručí a zlíbala. „Kde se tu proboha bereš?“ „Ze země Oz,“ řekla Dorotka vážně, „a taky Toto je tu se mnou. Této Emo, já jsem tak strašně ráda, že jsem zas doma!“

1. JAK SI HASTROŠE
PŘEDSTAVUJETE? JAK
BYSTE ZMĚNILI TUTO
ILUSTRACI?

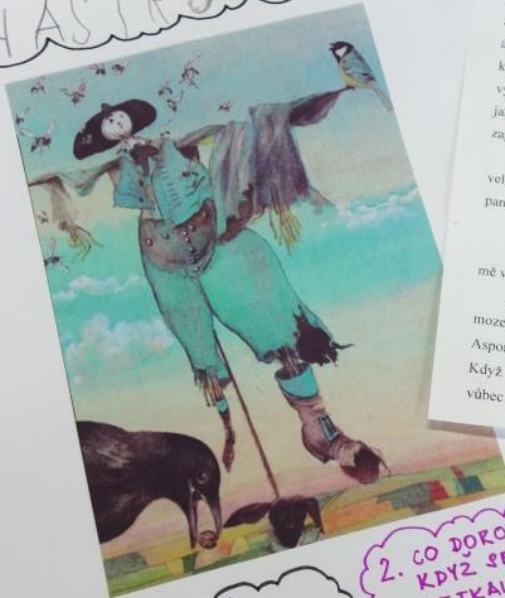
2. CO DOROTKU PŘEKVAPILO,
KDYŽ SE S HASTROJEM
SETKALA?

3. CO BY NA SOBĚ CHTĚL
HASTROŠ ZMĚNIT?

4. CO CHCE HASTROŠ
OD VELKEHO ČARODĚJE?

HASTROŠ

Za plotem bylo velké obilné pole. O kousek dál spatřila Dorotka na tyči z malého pytlíku nacpaného slámou a na pytlíku byly namalované oči, nos a ústa, aby to vypadalo jako skutečný obličej. Na hlavě měl panák jakýsi špičatý modrý klobouk, a zbytek postavy tvořil obnošený a vybledlý modrý oblek, rovněž vycpaný slámou. Na nohou měl Hastroš staré vysoké boty s modrými ohrmy, jaké tu nosil každý. Tak se tyčil nad obilnými klasy na tyči, kterou měl zapichnutou v zádech.

Jak si tak Dorotka s vážným výrazem prohlížela jeho namalovaný obličej, velice se najednou podivila: jedno oko na ni pomalu mrkalo a vzápětí na ni ten panák přátelsky kývl hlavou. Dorotka natáhla ruce a sandala Hastroše z tyče.

„Kdo vlastně jsi a kam máš namířeno?“ zeptal se Hastroš.

„Jsem Dorotka a jdu do Smaragdového města požádat velkého Oze, aby mě vrátil domů do Kansasu,“ řekla Dorotka.

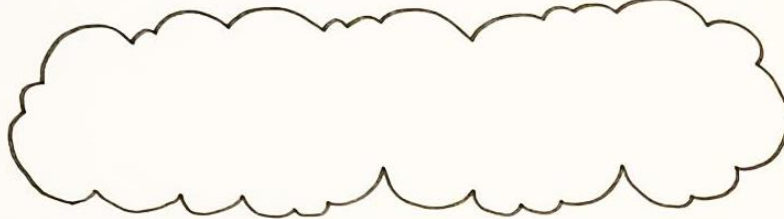
„Co myslíš?“ zeptal se Hastroš, „kdybych šel s tebou, dal by mi Oz nějaký mozek? Víš, to, že mám ruce, nohy i celé tělo vycpané, mi zas ani tolik nevadí. Aspoň mi nikdo neublíží. Ale nechci, aby o mně lidé říkali, že jsem hloupý. Když budu mít hlavu stále vycpanou slámou místo mozku, jako máš ty, jak s vůbec něčemu naučím?“

1. JAK SI HASTROŠE PŘEDSTAVUJETE? JAK BYSTE ZMĚNILI TUTO ILUSTRACI? JEDNOU NOHU M. MENČÍ A DRUHOU VEČÍ

3. CO BY NA SOBĚ CHTĚL HASTROŠ ZMĚNIT? NECHTEL ABY LID MEŘÍ KALI ŽE JE HLOUPÍ

2. CO DOROTKU PŘEKVAPILLO, KDYŽ SE S HASTROŠEM SETKALA? ŽE NANI MRKL

4. CO CHCE HASTROŠ OD VELKÉHO ČARODĚJE? CHCE MOZEK

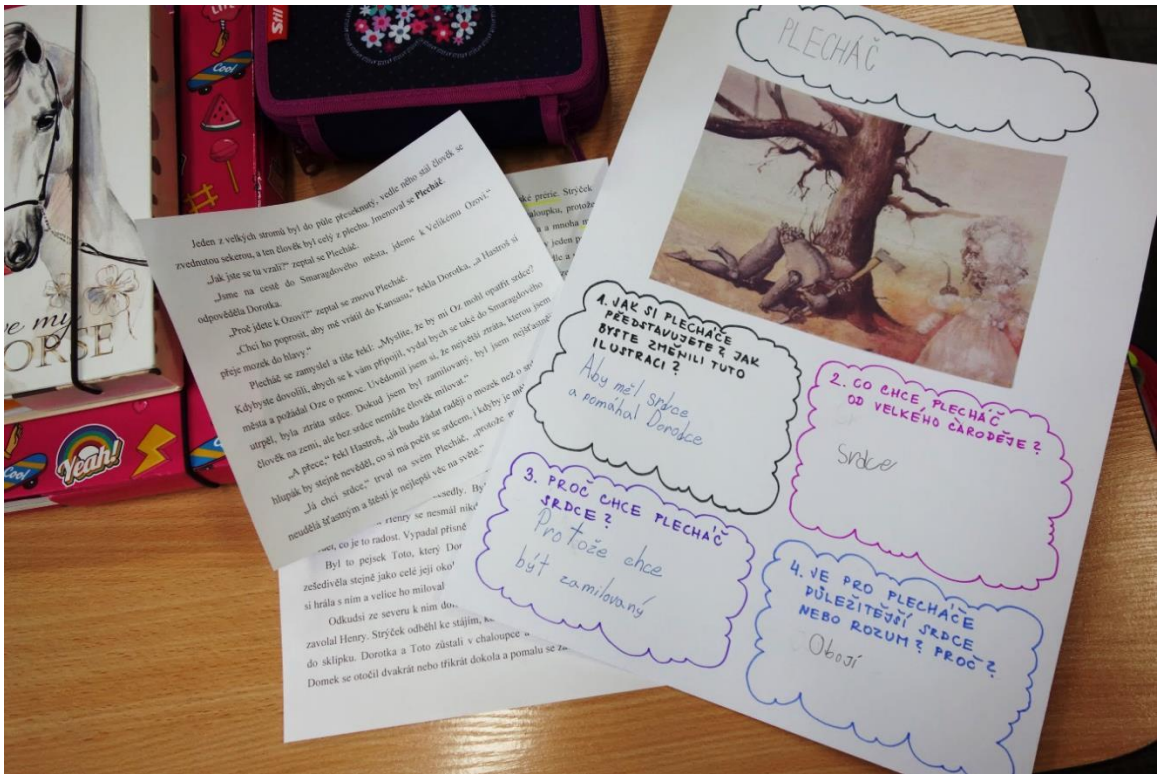

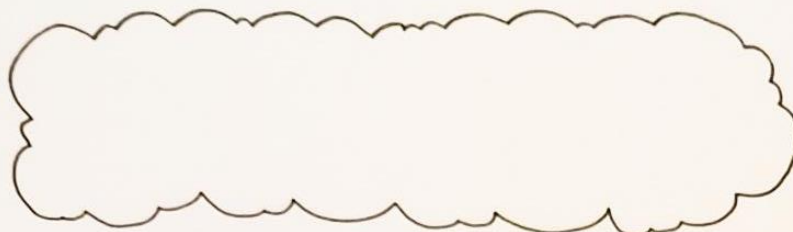
1. JAK SI PLECHAČE
PŘEDSTAVUJETE? JAK
BYSTE ZMĚNILI TUTO
ILUSTRACI?

2. CO CHCE PLECHAČ
OD VELKÉHO ČARODĚJE?

3. PROČ CHCE PLECHAČ
SRDCE?

4. JE PRO PLECHAČE
DŮLEŽITĚJŠÍ SRDCE
NEBO ROZUM? PROČ?

1. CO CHCE LEV OD VELKÉHO
ČARODĚJE ?

2. JAK SE U LVA
PROJEVUJE JEHO
ZBABĚLOST ?

3. KDYŽ LEV RŮVE NA OSTATNÍ,
PROJEVUJE TÍM ODVAHU
NEBO ZBABĚLOST ?

4. JAKÁ VLASTNOST SE OD LVA
OČEKÁVA ? CHOVÁŠ SE TY
VŽDY TAK, JAK SE OD TEBE
OČEKÁVA ?

ZDRAVÝ LEV

1. CO CHCE LEV OD VELKEHO ČARODĚJE?
CHCE ODVAŽIV

2. JAK SE U LVA PROJEVUJE JEHO ZBABLĚLOST?
KDYŽ ZARVĚ HODNĚ PŘIBRHNOUTY GRÁF LONI A LPU ZABLĚVTI NĚT

3. KDYŽ LEV RVE NA OSTATNÍ, PROJEVUJE TÍM ODVAHU NEBO ZBABLĚLOST?
ZBABLĚLOST!

4. JAKÁ VLASTNOST SE OD LVA OČEKÁVÁ? CHOVÁ ŠE TY VĚDY TAK, JAK ŠE OD TEBE OČEKÁVÁ?
MĚL BÍBÍT ODVÁŽNÍ

Dorotka žila u svého otce byl farmář a teta Ema byla děveka na starbu museli dopřít Chaloupka měla čtyři zdi, která stála v něm rezava plátka, která říkali větrný skřípek. Tam se tomáš, jež mívají takovou sílu. Když se Dorotka rozbila nedořiznou ledovou proužku tenkými prackami, a když se pokýchl stěbel, a když se smyl.

Všim se z čtení orání leonitinský lev a na stránce vyložit velký lev. Jak se psal slovník do řechů. Lev se vešel nepřítel svůj vyřadil tou rozestřel zástěhu. Čím se, proužek, že se mu přelstivím stěskem a volka šelma udal otěpřilá tanu a chleba ho zahnemou.

Všim se Dorotka rozkráje: „Nepovozají se Tana kouzelní! Měl by ses spýšit, tak vstávej rychle, jako ty, a chce k tomu chleba, medu, peříčka, jít velký zůstat.“ Čím se, proužek, že se mu přelstivím stěskem a volka šelma udal otěpřilá tanu a chleba ho zahnemou.

„Ty je zabíháš.“ odpovídal Zbablý lev. „Zavědodobně jsem se takový už neměl. Všimni si, jak se na tebe dívá.“ Vstal jsem si, že když zářil v hřebě, hládko, tak se každý strýc tvé a děmí z čepce. Když se se se jedinou slonou nebo třít, pokusili povstavit prouti mne, hned bych před nimi takový takový jsem zblábil. Myslel, že by mi Oranžový odvalu, jako mně moudrý, než Dorotka.

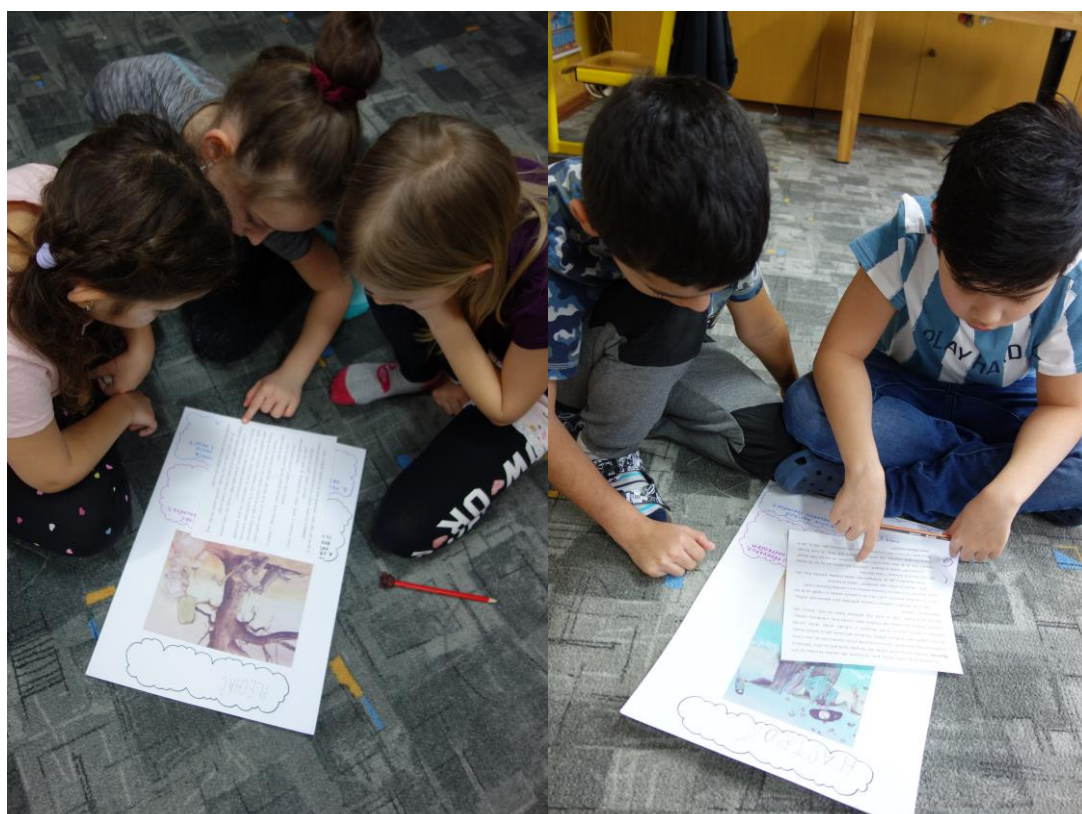
„Měl by ti sápnout dle dá odvalu, jako mně moudrý, než Dorotka.“

„Všimni si prouti dá Kouzelní.“ dodala Dorotka.

Příloha VI – Mé přání

Příloha VII – Žákovské výstupy a fotografie

213

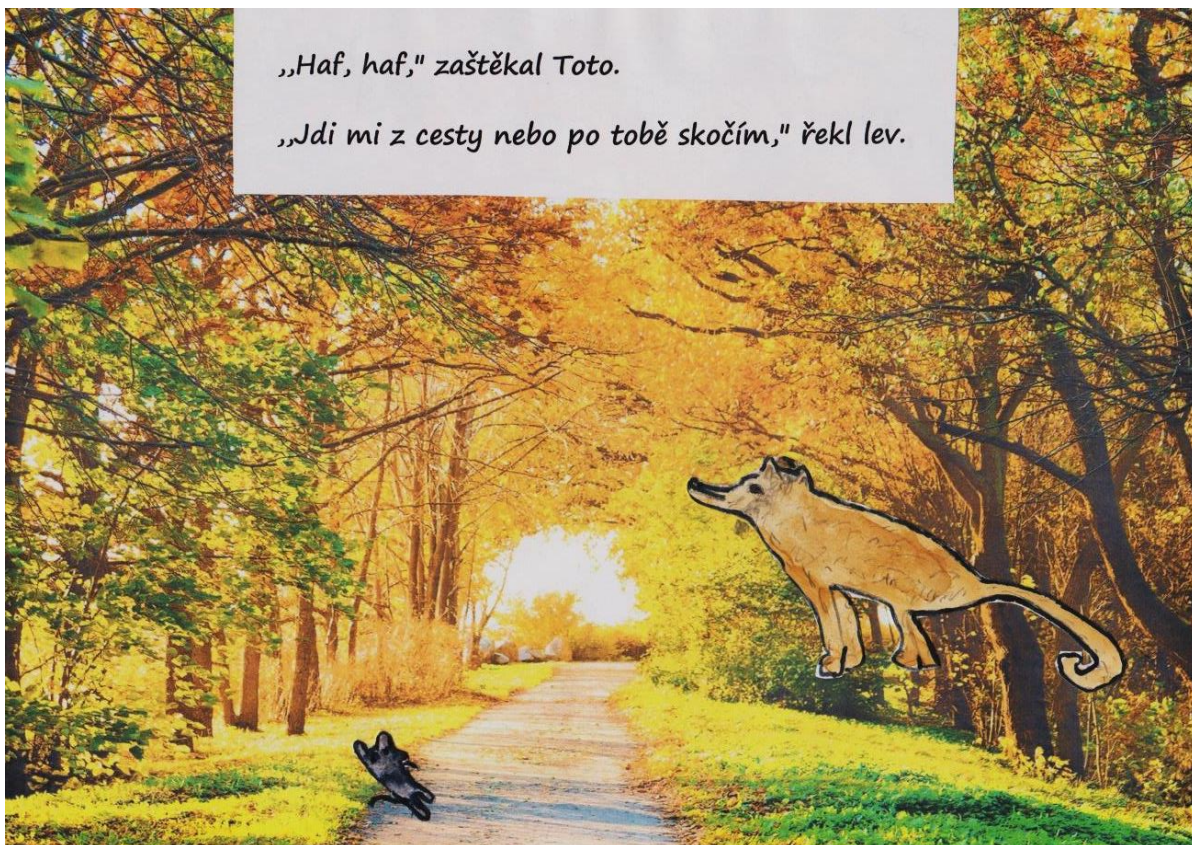
214

²¹³ [online]. [cit. 2020-03-10]. Dostupné z: https://cdn.pixabay.com/photo/2018/08/31/19/33/harvest-3645408_960_720.jpg

²¹⁴ [online]. [cit. 2020-03-10]. Dostupné z: https://lh3.googleusercontent.com/proxy/hWovodS-aAQksw1py1_MeWru-NHjCn_T2II0ZWjTib7AGEIvapUwZ1nT8UILBcpQX1yBmitwkmekbKjmY6oWPLTN-cZNg

„Haf, haf," zaštěkal Toto.

„Jdi mi z cesty nebo po tobě skočím," řekl lev.

„Ahoj, já jsem lev a tohle je moje království! I když řvu, jsem hodný a nemusíš se mě bát." řekl lev.

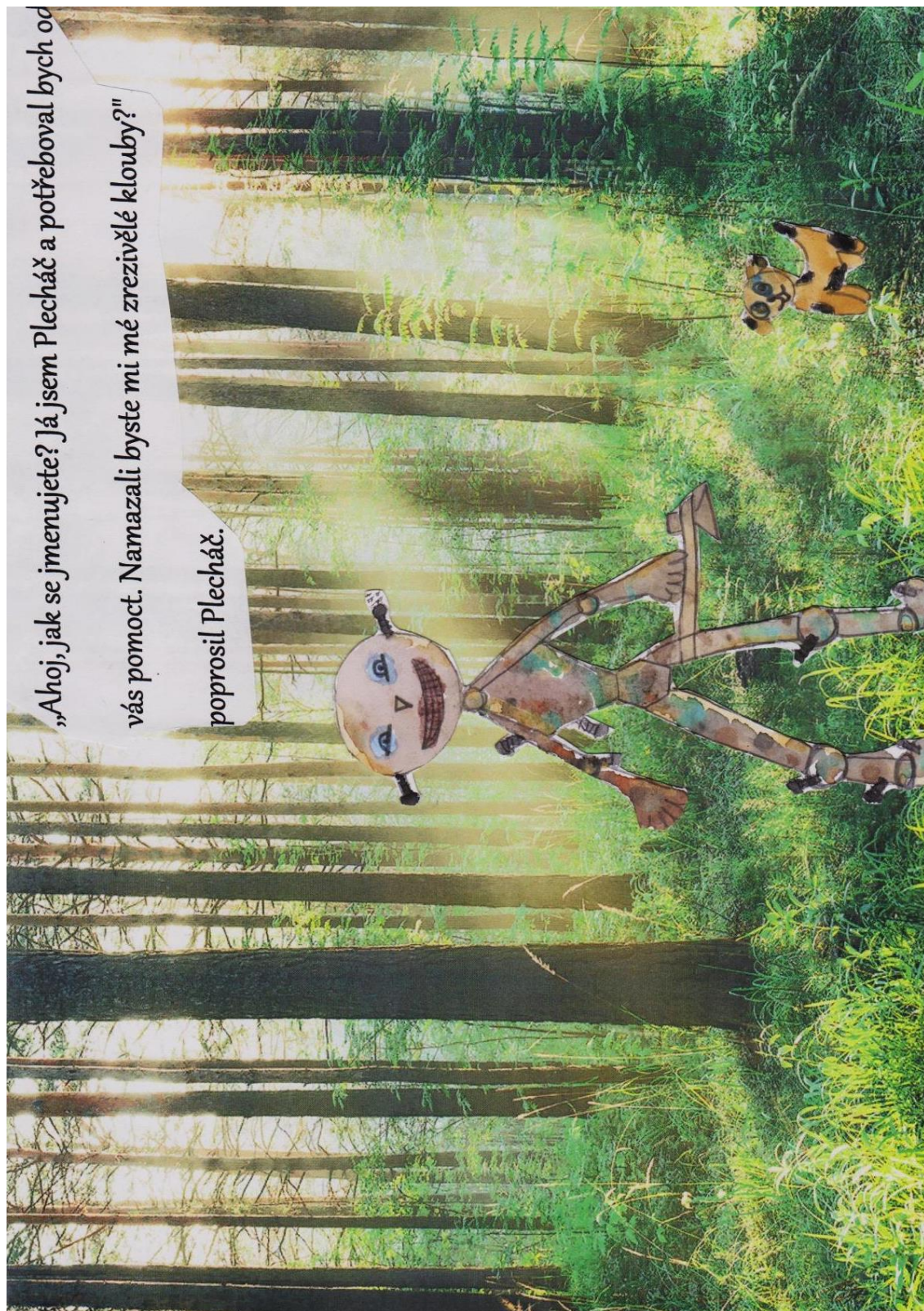

„Ahoj, Dorotko. Kampak jdeš? Já jsem strašák
Hastroš. Můžu jít s tebou?“ zeptal se Hastroš.

„Ahoj, Dorotko. Jak se máš? Já jsem strašák.
Rarararara... Jdeš za čarodějem ze země Oz? Já
bych ho poprosil, aby mi přičaroval mozek.“
řekl Hastroš.

215

²¹⁵ [online]. [cit. 2020-03-10]. Dostupné z: <https://static.posters.cz/image/1300/fototapety/les-slunecni-paprsky-i29098.jpg>

<p><i>Čaroděj ze země Oz</i></p> <p>3. ročník Bc. Simona Ježková</p>		<p>Haastroš, Plecháč, Lev a Dorotka se musí dostat přes propast. Haastroš vymyslí plán, aby je lev jednoho po druhém vzal na hřbet a přeskočil s nimi na druhou stranu.</p> <p>Haastroš vymyslel, jak se dostat přes řeku: „Plecháči, postav nám vor a přeplavíme se společně na druhý břeh.“</p> <p>JAKÁ HASTROŠOVA VLASTNOST JE POPSÁNA?</p> <hr/>
		<p>Plecháč šlápl na broučka lezoucího po silnici a ubohého tvorečka zabil. Byl z toho nesmírně nešťastný, neboť dával vždycky dobrý pozor, aby něčemu živému neublížil. Proto mu vytryskly z očí slzy žalu a lítosti.</p> <p>Plecháč se radostí rozplakal, když klempíři opravili jeho ošklivé pohmožděniný.</p> <p>JAKÁ PLECHÁČOVA VLASTNOST JE POPSÁNA?</p> <hr/>
		<p>Skupinu přátel odnáší proud. Lev jim nabídne, aby se všichni chytili jeho ocasu, a s vypětím sil je všechny dostane na břeh.</p> <p>Lev je ochoten se bit s nebezpečnými klabouny, co mu síly stačí, jen aby zachránil své přátele.</p> <p>JAKÁ VLASTNOST LVA JE POPSÁNA?</p> <hr/>

Jednorožec

neznámý autor, 19. St.

Drak požírá Cadmusova společníka

Hendrick Goltzius, 1588

Lykáón měněn na vlka

Jean Le Pautre, 1660

Elfové

Artur Rackham, po roce 1900

Ilustrace

Karek Víttek 1916

Saturn požírající svého syna

Francisco Goya, 1819 -
1823

²¹⁶ LUKAVEC, Jan. *Bytosti na pomezí: texty o literární fantastice*. Praha: Pulchra, 2016. ISBN 978-80-7564-003-1.

 <p>J. R. R. Tolkien²¹⁷</p>	 <p>L. F. Baum²¹⁸</p>	 <p>H. Black²¹⁹</p>
 <p>T. DiTerlizzi²²⁰</p>	 <p>C. S. Lewis²²¹</p>	 <p>J. K. Rowling²²²</p>

²¹⁷ [online]. [cit. 2020-02-11]. Dostupné z: <https://citaty.net/media/authors/j-r-r-tolkien.jpg>

²¹⁸ [online]. [cit. 2020-02-11]. Dostupné z: https://citaty.net/media/authors/20784_lyman-frank-baum.jpeg

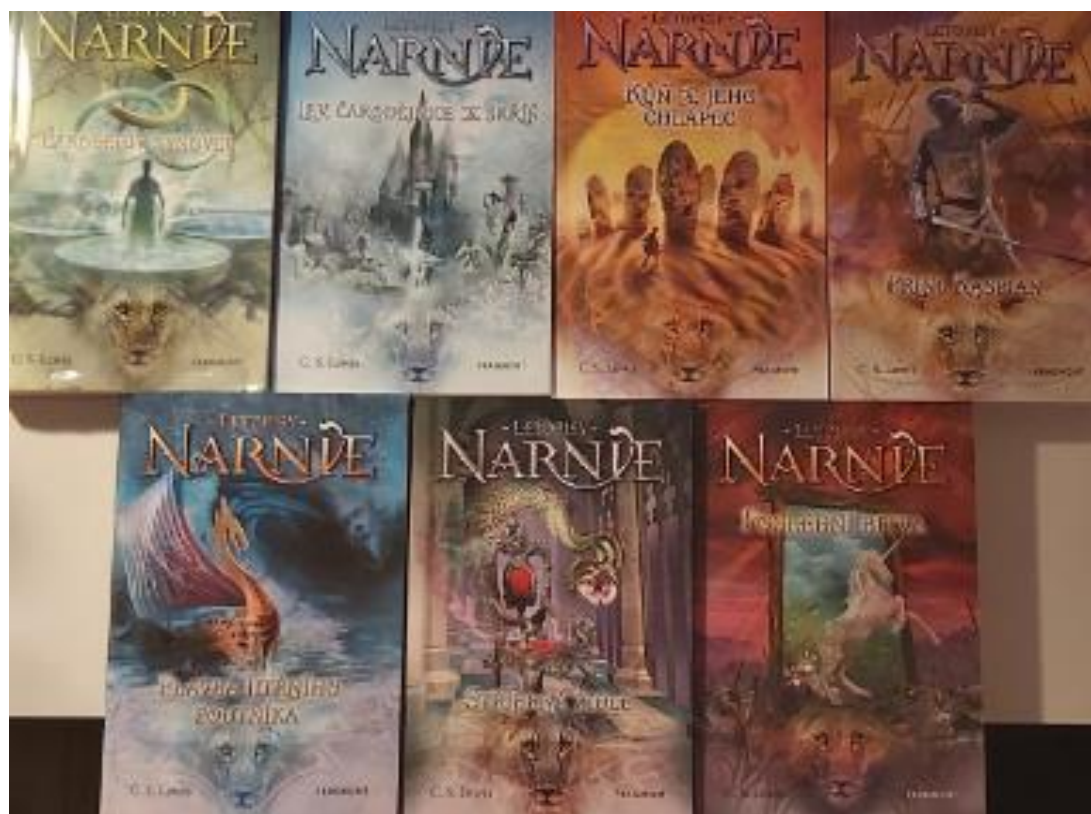
²¹⁹ [online]. [cit. 2020-02-11]. Dostupné z: <https://www.thebooksmugglers.com/wp-content/uploads/2013/09/holly-black.jpg>

²²⁰ [online]. [cit. 2020-02-11]. Dostupné z: <https://www.rmichelson.com/wp-content/uploads/2014/10/TD06.jpg>

²²¹ [online]. [cit. 2020-02-11]. Dostupné z: https://vignette.wikia.nocookie.net/kaiserreich/images/c/c6/C._S._Lewis.png/revision/latest/scale-to-width-down/340?cb=20181117172657

²²² [online]. [cit. 2020-02-11]. Dostupné z: <https://imagebox.cz/osobnosti.cz/foto/joanne-rowling/joanne-rowling.jpg>

Příloha XI – Obálky

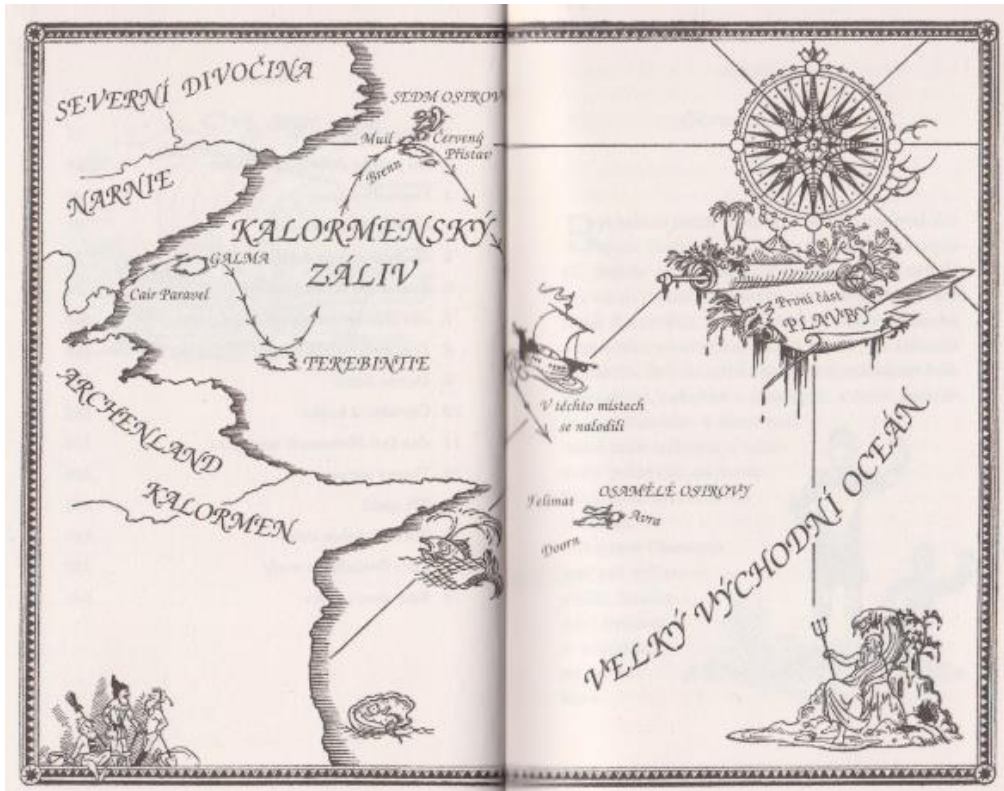
Čaroděj ze země Oz

*Kronika rodu
Spiderwicků*

Letopisy Narnie

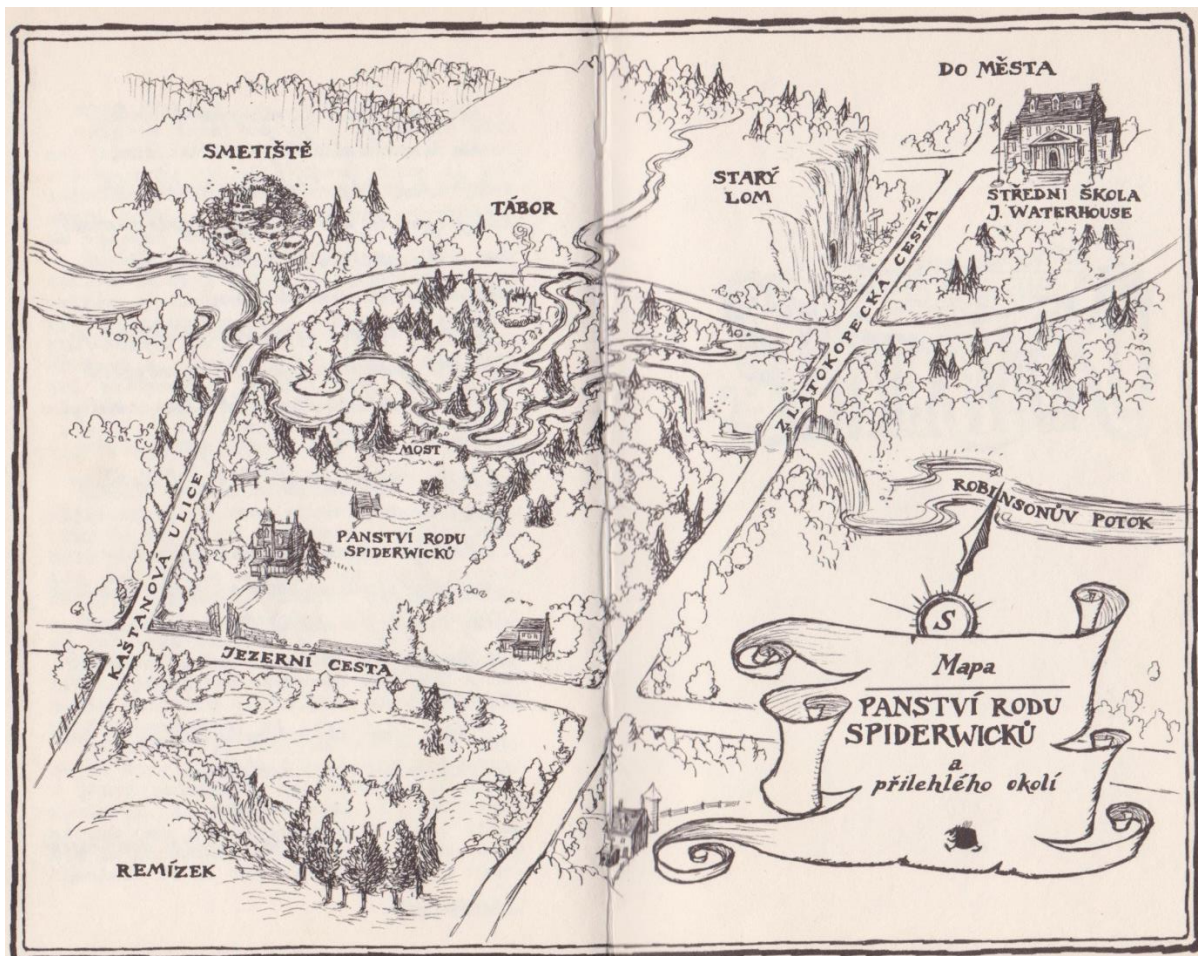

223

224

²²³ LEWIS, C. S. *Plavba Jitřního poutníka*. Praha: Fragment, 2019. ISBN 978-80-253-0347-4.

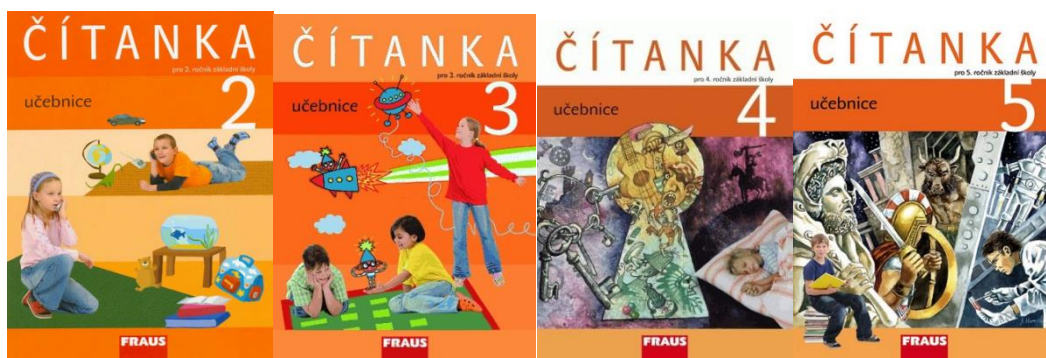
225

²²⁴ TOLKIEN, J. R. R. *Hobit, aneb, Cesta tam a zase zpátky*. Praha: Argo, 2016. ISBN 978-80-257-1949-7.

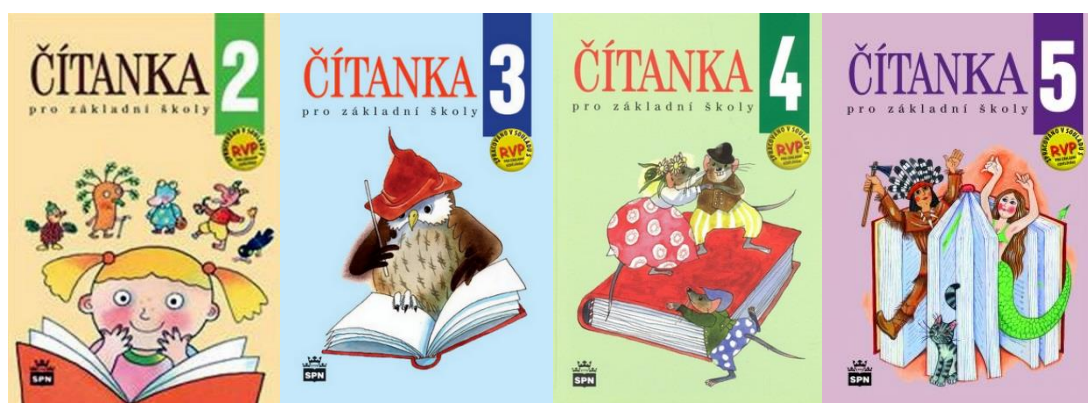
²²⁵ DITERLIZZI, Tony a Holly BLACK. *Kronika rodu Spiderwicků. Kámen ke koukání*. V Praze: Knižní klub, 2005. ISBN 80-242-1397-4.

Příloha XIV – Čítanky

FRAUS

SPN

NOVÁ ŠKOLA s.r.o.

ALTER

PRODOS

